

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

«Вивчення громадсько-культурної, релігійної та наукової діяльності єпископа Юліана Пелеша (1843–1896) в позакласній гуртковій роботі»

Студента 2 курсу, групи СОІ-2 м
спеціальності 014 «Середня освіта»
(за предметними спеціальностями)
предметної спеціальності
014.03 «Середня освіта (Історія
та громадянська освіта)»
Павлюка Назара Романовича

Керівник:
кандидат історичних наук, доцент
Єгрешій Олег Ігорович

Рецензент:
завідувач кафедри історії України і
методики викладання історії, доктор
історичних наук, професор
Райківський Ігор Ярославович

м. Івано-Франківськ – 2025 р.

Анотація

Павлюк Н.Р. Вивчення громадсько-культурної, релігійної та наукової діяльності єпископа Юліана Пелеша (1843–1896) в позакласній гуртковій роботі. ІваноФранківськ, 2025. 179 с./ Pavlyuk N.R. Study of the social, cultural, religious and scientific activities of Bishop Julian Peles (1843–1896) in extracurricular group work. Ivano-Frankivsk, 2025. 179 p.

У дипломній роботі на основі першоджерел (єпархіальних шематизмів та видань, періодичної галицької преси), фахової історичної та методичної літератури, нормативно-правових документів у галузі української освіти здійснено детальний аналіз життєвого шляху та церковно-релігійної діяльності єпископа Юліана Пелеша (1843-1896), його наукової спадщини та методичні аспекти інтеграції даної теми у факультативну та позакласну гурткову роботу.

У шести розділах роботи автором було розкрито процес формування постаті Юліана Пелеша в контексті його родинного походження, його навчання. У третьому розділі було надано детальний опис священничої та єпископської діяльності досліджуваної особи у Перемишлі, Львові, Відні та Станіславі. Окрема увага була звернена на його якість будівничого новоствореної єпархії в спектрі вдалої адміністративної діяльності, пошуку зв'язку з вірянами, її інтеграції в національно-культурний простір. З іншого боку, в дипломній роботі простежується лінія розвитку його власних суспільно-політичних поглядів. У четвертому розділі надано характеристику його наукової та педагогічної спадщини, яка заклала основи для подальших досліджень у галузі історії Церкви та професійній підготовці майбутнього духовенства. П'ятий та шостий розділ подають теоретичні та практичні аспекти реалізації даної теми в факультативному та позашкільному освітніх процесах. Окремо представлено джерельну базу та історіографію.

Ключові слова: парафія, греко-католик, Відень, єпархія, священник, єпископ, шематизм, митрополит, Барбареум, «Сіон Руський», інсталяція, капітула, «Історія Унії...», громадянська компетентність, інтерактивні технології, факультатив, гурток.

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ I. Джерела та історіографія дослідження.....	9
1.1. Джерельна база теми.....	9
1.2. Історіографія дослідження.....	12
1.3. Огляд методичної літератури наукової роботи.....	18
Розділ II. Формування світогляду Ю. Пелеша в контексті епохи.....	21
Розділ III. Релігійна та громадсько-культурна діяльність Юліана Пелеша.....	28
3.1. Священнича діяльність Ю. Пелеша	28
3.2. Архієрейське служіння в Станіславові та Перемишлі.....	40
3.3. Громадсько-культурна діяльність архіпастиря.....	76
Розділ IV. Наукова спадщина доктора Юліана Пелеша.....	81
4.1. Твір «Geschichte der Union der Ruthenischen Kirche mit Rom» («Історія Унії Української Церкви з Римом» та його вплив на історичну науку.....	84
4.2. Твір «Пастирське Богословіє» та його значення.....	99
Розділ V. Теоретичні принципи та рекомендації реалізації теми наукової роботи.....	105
Розділ VI. Практичне застосування результатів дослідження в організації факультативного заняття та позакласної гурткової роботи	119
Висновки	137
Список використаних джерел.....	142
Додатки	163

ВСТУП

Вивчення історії будь-якої держави або народу часто відбувається крізь релігійний аспект. Беручи до уваги вивчення історії Східної Галичини в другій половині XIX ст., можна побачити, що важливу роль в житті місцевого українського населення відігравала Греко-Католицька Церква. Досліджуючи історію Греко-Католицької Церкви в Галичині в період XIX століття, потрібно відвести їй особливу роль у плані взяття на себе відповідальності за збереження ідентичності власного народу. Оберігання ідентичності проявлялося в різних сферах існування Церкви та галицької спільноти. У випадку, коли місцеве парафіяльне духовенство зберігало тяглість давньої національної традиції крізь консервативну позицію середовища, де воно перебувало, то на вищому загальноцерковному галицькому масштабі ця роль передавалася вищій ієрархії.

Досліджуючи роль греко-католицького єпископату, увагу звертає полярність поглядів різних єпископів у питаннях співпраці з іншими національностями, підтримці реформ всередині Церкви та особистому ставленні до імперської влади у Відні та папської влади в Римі. Незважаючи на відсутність єдності у вищезазначених моментах, загалом можна сказати про те, що Церква в особі свого вищого духовенства зберігала національний напрямок власного розвитку, поєднуючи його в різних комбінаціях з власними суспільно-політичними поглядами. Формування розуміння особистого внеску кожного ієрарха в збереження та подальший розвиток національної ідеї крізь призму власної духовно-релігійної та громадської діяльності через детальне вивчення їх життєвого шляху та служіння. Увага звертається на унікальну і водночас маловідому постать в історії Греко-Католицької Церкви в Галичині та на Буковині - Юліана Пелеша – визначного церковного, суспільно-політичного та наукового діяча, який зумів поєднати у своєму світобаченні національну свідомість, відданість династії Габсбургів та вірність Римському Апостольському Престолу.

Постать Ю. Пелеша почала формувати нову суспільно-церковну картину в Галичині. Його вища освіта поклала початок новому етапу глибоких та детальних наукових досліджень в галузі історії Київської Церкви; нагромаджений управлінський, духовний та педагогічний досвід сформували особистість, яка в останній третині XIX ст. взяла на себе провід новоутвореною галицькою єпархією, а через нього опіку над понад півмільйонною паствою південної Галичини та Буковинського краю.

Актуальність теми дослідження – 27 березня 2025 р. виповнилося 140 років з часу проголошення булли Папи Лева XIII «De universo dominico grege», якою було засновано нову галицьку єпархію з осідком у м. Станіславів та проголошення її першим очільником о.д-ра Юліана Пелеша. Друга річниця стосується його архієрейської хіротонії, яка відбулася 1 листопада того ж року. Обидві ювілейні події спричиняють активізацію досліджень його постаті в спектрі малодосліджених або ще невідомих фактів із життєпису владики в контексті історії греко-католицької Церкви в Галичині в останній чверті XIX ст.

Методична актуальність даної теми полягає в інтеграції в факультативний предмет «Історія Прикарпаття» та зміст позакласних краєзнавчих гуртків маловідомої інформації про Ю. Пелеша у формі інтерактивних технологій, які у доступній формі деталізують релігійний аспект історії краю в другій половині XIX ст., представляючи учням новодосліджений історичний матеріал про першого станіславівського ієрарха, що спричинить переформатування змісту навчального процесу, кладучи акцент на вивченні регіону крізь призму окремих церковних діячів.

Об'єкт дослідження – постать станіславівського, пізніше перемишльського єпископа Юліана Пелеша в спектрі релігійних, суспільно-культурних та політичних процесів в Східній Галичині а також вивчення громадсько-культурної, релігійної та наукової діяльності діяча в позакласній гуртковій роботі.

Предмет дослідження – формування світогляду Юліана Пелеша в контексті його духовного служіння, а також громадсько-культурної та наукової

діяльності. Предметом також виступають теоретичні принципи та практичне застосування результатів дослідження в організації факультативного заняття та позакласної гурткової роботи.

Мета дипломної роботи – дослідження громадсько-культурної, релігійної та наукової діяльності єпископа Юліана Пелеша (1843–1896 рр.) та можливості застосування теми в позакласній гуртковій роботі.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання:

- здійснити огляд джерельної бази та історіографії, що стосується вивчення постаті Юліана Пелеша;
- визначити особливості формування світогляду Юліана Пелеша;
- охарактеризувати громадсько-культурну діяльність діяча;
- проаналізувати наукову спадщину Ю.Пелеша;
- означити теоретичні принципи та рекомендації реалізації теми наукової роботи в закладах загальної середньої освіти.
- дослідити методичні аспекти застосування даної теми на факультативних заняттях та в позакласній гуртковій роботі з історії Прикарпаття та в школі.

Хронологічні рамки дипломної роботи охоплюють період 1843–1896 рр., тобто життєвий шлях Ю. Пелеша. *Нижньою межею* дослідження є 1843 р. – рік народження владики у с. Смерековець, Біцького деканату. *Верхня межа* – 1896 р., смерть Ю. Пелеша у Перемишлі, де він перебував як очільник місцевої греко-католицької єпархії.

Територіальні межі дипломної роботи охоплюють історико-географічні регіони на заході України – Східну Галичину та Північну Буковину – окремі коронні краї в складі Австро-Угорської імперії – Королівство Галичини та Володимирії та Герцогство Буковина. Окремо беруться до уваги м. Відень, як столиця імперії в контексті періоду навчання та пізнішого служіння Ю. Пелеша в місцевій семінарії та парафії св. Варвари.

Наукова новизна наукової роботи. В даному науковому дослідженні було висловлене наукове припущення щодо родини Ю. Пелеша, зокрема

існування у єпископа рідного брата на основі аналізу кількох різних історичних джерел. Окрім цього в комплексному вигляді на основі аналізу ряду первинних джерел (газета «Діло» та «Вісник Перемиської єпархії» представляє маловідомі відомості про адміністративно-церковне служіння Ю. Пелеша в Станіславівській та Перемишльській єпархії, зокрема питання канонічних візитацій парафій у їх межах. З метою формування постаті Ю. Пелеша під кутом наукової діяльності, при написанні дипломної роботи відбувалося вивчення результатів дисертаційного дослідження С. Білої, через яке виникла можливість проаналізувати та створити характеристику позитивних та негативних сторін фундаментальної праці Ю. Пелеша «Історія Унії. Руської Церкви з Римом». Не менш важливим науковим здобутком даного дослідження стало обґрунтування педагогічних підходів до інтеграції постаті Ю. Пелеша в позакласну гурткову роботу через різноманітні форми навчання.

Практичне значення отриманих результатів може слугувати підсумки наукового дослідження про постать Юліана Пелеша можна буде застосувати в практичному вигляді в ході подальших досліджень його особистості в контексті вивчення ще недосліджених або малодосліджених моментів його життя. Окрім цього, наявні науково розроблені результати можна застосовувати в навчальному процесі школярів старших класів при організації факультативних занять з історії Прикарпаття.

Апробація результатів дослідження здійснена на студентській звітно-науковій конференції в Карпатському національному університеті 27 березня 2024 р., а також в одній публікації. Зокрема, результати дослідження першого підрозділу третього розділу знайшли своє відображення у статті «Станіславівський період діяльності єпископа Юліана Пелеша», опублікованій у журналі «Студентські історичні зошити» № 17 (2025 р.) та у доповіді на тему «Станіславівський період діяльності Юліана Пелеша (1885-1891), виголошеної під час проведення Всеукраїнської науково-практичної конференції «П'яті Грабовецькі історичні читання».

Структура та обсяг дослідження зумовлені його метою та завданнями.

Робота складається зі вступу, шести розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків (11 найменувань). Основний обсяг викладений на 132 сторінках, загальний обсяг дипломної роботи – 186 сторінок.

РОЗДІЛ І. ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Джерельна база теми

Вивчення маловідомих або невідомих сторінок історії Української Греко-Католицької Церкви привертало увагу в минулому та звертає погляди численних дослідників в сьогоденні. Важливим етапом в історії УГКЦ, який береться до вивчення та більш детального дослідження, є період існування Галицької митрополії в XIX ст. Вивчення діяльності галицьких греко-католицьких єпархій в різні часові проміжки деталізуються в зв'язку з перенесенням акцентів на вивчення окремих постатей, визначаючи «роль окремих єпископів в історії УГКЦ, визначення місця і ролі кожної окремої єпархії в структурі УГКЦ» [99, с. 5]. Такі акценти формують значний науковий інтерес щодо вивчення життєвого шляху та аспектів духовного служіння окремих історичних постатей – представників вищого та нижчого духовенства. В контексті даної теми увага приділятиметься висвітленню ряду джерел та історіографічних праць, що представляють постать Ю. Пелеша, досліджуючи повний життєвий шлях та духовне служіння в Відні, Львові, Перемишлі та Станіславові, визначаючи його місце в історії як окремих єпархій та архієпархії, так і загалом Греко-Католицької Церкви [98, с. 328].

Переходячи до аналізу та висвітлення джерельної бази даного дослідження, найперше необхідно виділити три основні групи історичних джерел в спектрі даної теми: першу складають фонди історичних архівів та статистичні документи, друга – збірники документів та довідкові видання, третя – періодична преса, яка існувала в досліджуваний нами період та єпархіальні інформаційні видання. Даючи більш детальну характеристику групам, потрібно сказати, що до першої відносяться шематизми як «різновид церковно-адміністративних документів», куди щорічно вносили дані щодо керівних органів певної єпархії, її очільників, представників консисторії та церковного суду, перелік парафій, статистичні дані щодо кожної з них, інформації про приналежність до певної місця служіння нижчого духовенства

[143]. В даній темі до уваги беруться шематизми Перемиської та Станіславівської єпархії та Львівської архієпархії. Особливу цінність для вивчення родинних зв'язків, перших місць духовного служіння та пізнішого очолення єпархії складає «Шематисм всего клира греко-католического Епархий соединенных Перемиской, Самборской і Сяноцкой на рік от Рожд.Хр....», зокрема, як приклад, для більш детального представлення фактів використано видання 1843, 1846, 1873, 1880 рр. [12; 13; 14; 15]. В часі перебування Ю. Пелеша в Львові, довідатися про деталі його діяльності можна завдяки «Шематизмъ всечестного клира Митропол. Архидієцезіи греко-католической Львівської на рік 1883» [5]. Починаючи з 1886 р., у Станіславові починає щорічно виходити Шематизм місцевої єпархії, який зміг сформувати власну адміністративно-церковну структуру, надавши перелік деканатів і їхніх парафій та всього духовенства та зробити висновки щодо перших її кроків у заснування керівних органів та її священників, призначених для подальшої роботи у них [98, с. 360].

До другої групи джерел на наш погляд можна віднести збірники документів, які представляють офіційну сторону відносин між місцевою Греко-Католицькою Церквою та Римською Апостольською Столицею. До них можна віднести «Documenta Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae Illustrantia v.1 (1075-1953)», у якому зокрема міститься тексти булли «У цілому Господньому стаді», яка проголошує заснування Станіславівської єпархії та призначення Ю. Пелеша перемишльським єпископом [11, с. 460, 472]. Крім нього, до неї можна віднести довідково-інформаційні видання авторства українського історика Дмитра Блажейовського (1910–2011) - «Ієрархія Київської Церкви (861—1990)», у якій подається невеликий тезовий біографічний опис постаті Ю. Пелеша на основі кількох різних джерел, зокрема Шематизмів Станіславівської та Перемишльської єпархій, довідкового видання щодо українських студентів, що здобувають духовну освіту (він же автор); Історичний шематизм Станіславівської (Івано-Франківської) єпархії від її заснування до початку Другої світової війни (1885–1938)», яка містить докладні в алфавітному

порядку джерелознавчі опрацювання, які описують по прикладу єпархіальних шематизмів стан кожної парафії, її чисельність, дату заснування, тип культової споруди. Зазначена праця має дуже цінну ознаку – комплексність - у своїй структурі, зібравши відповідні дані з ряду щорічних шематизмів Станіславівської єпархії. Третя важлива довідкова база, яку надає зазначений автор, - Студенти візантійсько-київського обряду у папських колегіях і семінаріях, університетах та інститутах Центральної і Західної Європи (1576–1983), у якій він вміщує докладні відомості щодо студентства духовних закладів, що в свою чергу допомагає укласти первісну картину щодо богословської освіти Ю. Пелеша в період, коли він навчався у Відні [1; 2; 3].

Третя група джерел, що застосовується у вивченні духовного шляху Ю. Пелеша, стосується галицької періодичної преси та інформаційних видань Перемишльської та Станіславівської єпархій. Значна частина висвітленого у науковій роботі в кількох періодах, зокрема щодо другого «львівського» (частково) та переважно «станіславівського» періоду (1885–1891) формується на основі тритижневника «Діло», яка періодично містила повідомлення щодо подій, що стосувалися постаті владики. Наявні нам числа цього видання дають змогу їх поділити на чотири групи: перша вміщує повідомлення про час до висвячення Ю. Пелеша в єпископський сан, друга – стосувалася періоду проведення архієрейської хіротонії, третя – моментам, пов'язаних з його інтронізацією (інсталяцією), четверта – власне владичим служінням у Станіславі та Перемишлі [52, с. 3; 37, с. 3; 45, с. 2; 21, с. 2]. «Діло» регулярно сповіщало своїх читачів про служіння Ю. Пелеша в Львові, пізніше в Станіславі, рішення про заснування єпархії та призначення о.-д-ра її очільником через рішення австро-угорського монарха та Папи Римського, закладання основ нової церковно-адміністративної одиниці, урочистості з нагоди архієрейської хіротонії у Львові та святкові заходи в Станіславі у зв'язку з інтронізацією (інсталяцією). Окремо описувалися діяльність владики в наступні роки: закордонні візити, відвідини окремих парафій, підтримка громадських організацій та заходи щодо розбудови новоутвореної єпархії.

Після його призначення на перемишльську кафедру, газета «Діло» надалі описувала життя цієї єпархії крізь призму визначеної постаті [16, с.3; 22, с.3].

Окремо необхідно представити також такі церковно-інформаційні видання як «Вісник Станіславівської єпархії» (1886–1939) та «Вісник Перемиської єпархії» (1889–1918), які могли відображали актуальні події з життя місцевих спільнот, послання Папи Римського, католицького єпископату Австро-Угорщини, греко-католицького вищого духовенства і зокрема владики Ю. Пелеша [19, с. 3]. У «Віснику Перемиської єпархії» до прикладу висвітлювалися канонічні візитації єпископа, освячення ним новозбудованих храмів, які б представити душпастирську сферу його діяльності в 1891–1896 рр. [68, с.52; 69, с. 132; 70, с. 138]

Підсумовуючи підрозділ з висвітлення джерельної бази дипломної роботи, потрібно сказати, що завдяки активному розвитку процесу випуску інформаційних видань світського та церковного змісту, збереженні історичних матеріалів шляхом їх архівування та створенні ряду комплексних довідкових видань надає у сучасному перспективі можливість створити об'єктивну історичну картину щодо життєвого шляху та духовно-релігійної та громадсько-культурної діяльності Ю. Пелеша.

1.2. Історіографія дослідження

Сучасні дослідники історії УГКЦ, науковці-історики О. Єгрешій та Р. Делятинський зазначають, що «спадщина та діяльність Ю. Пелеша заслуговує на детальніші студії істориків та богословів». Така думка адресується теперішньому та майбутнім поколінням дослідників історичної та богословської спадщини галицького єпископа, але можна сказати, що ці дослідження б повній мірі мали б в основних контурах будуватися на основі вже наявної наукової спадщини, яка спеціалізується на питаннях, які мають безпосередній або непрямий стосунок до його постаті.

Отже, аналізуючи історіографію, яка містить наукові здобутки в плані реконструкції життєвого шляху і духовного та громадсько-культурної діяльності Ю. Пелеша, можна сказати про ряд наукових праць – від невеликих статей до науково розширених монографій та дисертаційних досліджень, у яких на позиції об'єктивного та критичного осмислення висвітлено зазначені елементи.

Представлення історіографічної спадщини з даної теми необхідно здійснити таким чином, щоб праці були поділені на три групи відповідно до часу власного створення: міжвоєнного (1918–1939), діаспорного (1945–1991) періодів та з моменту відновлення незалежності України (1991–до сьогодення). Перші спроби надання часткової та повної характеристики єпископа були здійснені в міжвоєнний період в Галичині і одна з них стосувалася загального опису постаті галицького владики, що належав о. О. Стефановичу в його праці «Висвітлення до історії львівських синодів з років 1891 і 1897», виданій у 1924 р. Опис відбувався крізь призму питання целібату, винесеному на розгляд провінційного синоду і тому його склад був наступним: «він, походячи з церковної родини і вихований в духу нашого клира і народа, поважав родинне життя священиків», тобто був противником даної проблеми [158]. Вперше повне викладення біографії Ю. Пелеша належить греко-католицькому священнику С. Матковському, який належав до Станіславівської єпархії і був сучасником владики, який у статті «Д-р Юліан Пелеш, Єпископ Станіславівський, а відтак Перемиський» (1932), деталізуючи біографічні відомості власними суб'єктивними думками, створюючи таким чином загальний картину характеру ієрарха. Цінністю таких доповнень, можливо, є той факт, що автор особисто був присутній на заходах, куди запрошували владику, завдяки чому о. Матковський мав можливість зафіксувати і описати події з безпосередньої участі у них [118, с. 24].

Наступний етап у дослідженні питань, пов'язаних з постаттю єпископа, продовжуються поза межами сучасної України, в 50-ті рр. ХХ ст. в діаспорній науковій спільноті. До перших відомих цього часу праць, в яких частково

згадувалася його постать, була монументальна праця Г. Лужницького «Українська Церква між Сходом і Заходом» (1954, Філадельфія, США), метою якої було загальне викладення історії Української Церкви, у якій не передбачалося особливого більш детального описового місця для владики, але вона формувала загальне уявлення про той проміжок часу, у якому він жив і працював [110]. Іншим українським діаспорним дослідником минулого був С. Шах, який видав дві важливі праці, перша з яких - «Між Сяном і Дунайцем» (1960, Мюнхен, ФРН), містить відомості про владику в контексті його лемківського походження, описуючи його як автора «численних наукових праць», як одного з головних представників галицької історіографії, очільника Перемишльської єпархії та її будівничого. Ця праця також цінна тим, що містить інформацію про те, що Ю. Пелеш був випускником перемишльської гімназії та родину владики [143]. Друга робота – «Де срібнолентий Сян пливе. Історичний нарис державної української гімназії в Перемишлі» (1977, Мюнхен, ФРН), яка описує Ю. Пелеша як перемишльського єпископа, який завершив розпочату своїми попередниками справу утвердження місцевої української гімназії [141]. Варто зазначити, що вагоме значення для створення розуміння статистичних даних щодо кількості деканатів, парафій і вірян та адміністративно-територіального устрою Галицької митрополії в досліджуваний період має праця о. Ю. Федоріва «Історія Церкви в Україні» (1967, Торонто) [135].

Беручи до уваги цей часовий проміжок – 1970-ті рр., можна сказати, що вони виявилися продуктивними для створення ряду, крім вже згаданої, наукових праць в галузі історії Церкви. До таких можна віднести багатотомну напруцювання о. А. Великого, ЧСВВ «З літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Ватикану» (1975, Рим), в восьмому томі якого він приділяє окрему увагу питанню заснування Станіславівської єпархії, наводячи причини, які наводив свого часу митрополит М. Левицький, намагаючись «переконати цісаря про конечність поділу території і визначення дотації для нової єпархії». Такого типу передісторія велася автором з початку

XIX ст. і закінчилася публікацією ним булли «В цілому Господньому стаді», яку він детально описав, надаючи вкінці неї невелику біографію Ю. Пелеша [95, с. 231, 232, 233, 234]. Цього ж року у світ виходить стаття д-ра П. Ісаїва «Історія міста Станіславова» в Альманасі Станіславівської землі (1975, Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен), у якій одним з підрозділів отримав назву «Перший наш єпископ у Станиславові», у якому автор вмістивши біографію владики, доповнив її маловідомими фактами, пов'язаних з організацією управління єпархією та представниками правлячої династії і їх стосунками з Ю. Пелешем [103, с. 40, 41].

Не менш важливим джерелом для вивчення постаті греко-католицького ієрарха є стаття о. І. Назарка, ЧСВВ «Єпископ Ю. Пелеш – історик Церкви» (1981), при написанні якої автор спирався на широку джерельну (інформаційні видання та свідчення приватних осіб) та історіографічну базу, акцентуючи увагу на його науковій спадщині, подаючи власні оцінки актуальності найвідоміших праць Ю. Пелеша крізь призму періоду, в якому жив [115]. Через кілька років спадщина цього питання збільшиться в зв'язку з публікацією дослідження о. І. Хоми під назвою «Єпископ Юліан Пелеш і його «Історія Унії Руської церкви з Римом» (1878–1880)» (1983, Мюнхен), на основі якого в даній науковій праці застосовується стаття цього ж автора - «Короткий життєпис Кир Юліана Пелеша» [119, с. 37].

Третій період – з моменту відновлення незалежності України, характеризується активізацією досліджень історії УГКЦ, яка, на думку, Р. Делятинського, «обумовлена відродженням її структур після легалізації та відзначенням ювілеїв церковної історії» [154, с. 13]. Протягом наступних років з'явилися численні праці вітчизняних авторів, які мали як загальний характер, дослідження історії УГКЦ, так і вузькогалузевий, спрямовуючи увагу на дослідження конкретних питань. Дві групи в власному ракурсі змогли надати в повній чи епізодичній ролі власний внесок для об'єктивного вивчення даної теми.

Серед загальних праць історичного характеру можна виділити наукову роботу С. Мудрого «Нарис Історії Церкви в Україні» (1995), а історико-канонічного, які надають розуміння зв'язку між Львівським провінційним синодом 1891 р. і роллю Ю. Пелеша у його діяльності, належить монографія о. М. Димида «Єпископ Київської Церкви» (2000) [114, с. 254, 255; 100, с. 97, 98]. На окрему увагу заслуговує монографія Р. Делятинського «Історія Станіславівської єпархії (1885–1900)» (2001), яка безпосередньо описує моменти, пов'язані з досліджуваною нами постаттю [99, с. 21, 22, 27, 28, 30, 40]. З метою формування характеристики Ю. Пелеша як учасника політичного життя галицького краю, актуалізується напрямок вивчення книги І. Чорновола «199 депутатів Галицького сейму» (2010) [138]. Окрім розвитку вітчизняної роботи в галузі історії Церкви, дослідженні в цьому напрямку проводили і зарубіжні науковці, зокрема А. В. Вендланд у своїй монографії «Русофіли Галичини. Українські консерватори між Австрією та Росією, 1848–1915» розкриває політичну палітру греко-католицького духовенства і місце Ю. Пелеша у її існуванні та описує моменти взаємодії мирянства з своїм ієрархом [96].

Не менш важливим залишається огляд дисертаційних досліджень, які могли б сприяти в формуванні розуміння щодо деяких або всіх частин визначеної теми з точки зору їхніх авторів. При дослідженні теми дипломної роботи могли б бути застосовані наукові результати дисертаційних досліджень С. Білої «Унійні процеси в західних єпархіях Київської митрополії (остання третина XVII – початок XVIII ст.)», Р. Делятинського «Станіславівська єпархія Греко-Католицької Церкви в суспільному житті Галичини (1885–1946 рр.)», М. Лозинського «Науково-видавнича та просвітницька діяльність Василіянського Чину у Галичині (кінець XIX– перша половина XX ст.)», В. Марчука «Українська Греко-Католицька Церква в суспільному житті України XX ст.», О. Шевченко «Церковна та громадсько-політична діяльність Тита Войнаровського» [153; 154; 155; 156; 157].

Останні десятиліття характеризуються публікацією ряду статей, які, як і більші праці можуть мати безпосереднє або непряме відношення до постаті владики. До тієї групи статей, що має безпосередній стосунок до його особистості, можна віднести праці Р. Делятинського, О. Єгрешія «Єпископ Юліан Пелеш (1843–1896 рр.) в релігійно-церковному і громадському житті України: нарис за матеріалами науково-популярної виставки» (2018), Я. Стеха «Єпископ Юліан Пелеш – визначний оборонець Церкви і народу» (1996), П. Кам'янського «Утворення Станіславівської греко-католицької єпархії та відкриття Катедрального собору Святого Воскресіння» (2004), А. Трака «Єпископ Юліан Пелеш: біографічний нарис» (2004), І. Чорновола «Пелеш Юліан» [98; 128; 104; 134].

Окремо варто згадати за статті, які мають непряме відношення до постаті Ю. Пелеша і висвітлюють поняття, пов'язані з його походженням, науковою діяльністю та єпископським служінням. До цього переліку можна віднести праці с. С. Марко «Слуга Божий о. Кирило Селецький», Р. Кобзяка «Головні етапи і тенденції формування адміністративно-територіального устрою Галичини в австрійський період (1772–1918)» (2013), І. Г. Л. Бернсторфф «Берестейська унія в німецькомовній католицькій історіографії XIX століття – відповідь на виклики приналежності до Апостольської Столиці» (2023), С. Фліс «Отець Мелетій Недільський – взірець служіння Богові та людям» (2018) та ряд інших праць [111; 108; 87; 136].

Отже, підсумовуючи аналіз і подальший огляд історіографічної спадщини, що стосується теми дипломної роботи, в дослідників цього або суміжних питань виникає можливість опертися на широку наукову базу, яка зможе стати важливим чинником при їх вивченні та формуванні нових наукових результатів в майбутньому. Наявність численних монографій, дисертаційних досліджень та ряду статей свідчить про активний розвиток даної галузі історичної науки, що сприятиме не тільки критичному осмисленню минулого релігійного життя в сучасній Україні, але й сприятиме подальшому більш детальному вивченню не досліджених питань.

1.3. Огляд методичної літератури наукової роботи

Беручи до уваги ряд історичних наукових праць, що стосуються постаті Ю. Пелеша, не менш важливим питанням залишається визначення педагогічної сторони даного наукового дослідження, адже невід'ємним практичним наслідком проведеного вивчення особи єпископа є її подальша інтеграція у позакласний навчальний процес, який буде організовуватися у форматі факультативного заняття та гурткової роботи [184, с. 4, 13; 181, с. 87]. З іншого боку, для інтеграції у навчальний процес в освітньому закладі береться окрема частина дипломної роботи – станіславівський період діяльності Ю. Пелеша, в результаті чого відбувається активізація позакласної краєзнавчої роботи [167, с.138]. На основі активної громадсько-культурної діяльності єпископа буде проведено аналіз реалізації компетентнісного, діяльнісного та особисто-орієнтованого підходів [167, с. 107; 173, с.11, 41; 176, с.289; 186, с.190]. Отже, процес вивчення покладеного нами завдання залучення окремої частини дослідження відбувається завдяки відповідній методичній літературі та окремим методичним розробленням, які представлені в паперовому та електронному форматах.

Насамперед, з метою визначення ефективного практичного підходу до реалізації даної теми, відбувається закладання її теоретичних аспектів, зокрема у формуванні в учнів громадянської компетентності і загалом освітнього процесу, основи побудови якої представлені у законодавчих документах, які мають освітній характер, зокрема складові Конституції України, Законі України «Про повну загальну середню освіту», Державний стандарт базової середньої освіти, Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України, Національну доктрину розвитку освіти [75; 76; 79; 80; 81]. Зокрема, окремі з визначеного ряду документи представляють правову сторону в організації освітнього процесу, елементи побудови уроку, складові освітнього процесу та складові частини громадянської компетентності [75; 76].

Загальне розуміння щодо поняття факультативного заняття, особливостей його організації надають посібники з педагогіки (автори – Волкова Н., 2007; Максимюк С., 2005) [162; 168].

Характеризуючи процес формування компетентнісного підходу в ході інтеграції даної теми в позакласну шкільну освіту, важливу роль у цій праці відіграють такі методичні посібники, як «Актуальні питання компетентнісно орієнтованої методики навчання історії та громадянської освіти в ліцеї» (автори – Кришмарел В., Малієнко Ю., Мацейків Т., Ремех Т., 2021), «Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі» (автори – Пометун О., Гупан Н., Власов В., 2018) та «Методика навчання історії в школі» (автори – Пометун О., Фрейман Г., 2006), яка також надає хід методичного проведення учнівської дискусії [167; 173; 176]. Аналіз формування громадянської компетентності відбуватиметься крізь призму позакласної роботи, яка буде на нашу думку формуватиметься в спектрі інтерактивних технологій для залучення до активної діяльності учнів. З цією метою до уваги беруться окремі методичні розроблення (автор – О. Жмурко, Л. Якимів), тематичні конспекти та курсові роботи з питань позакласної роботи (автор – Л. Стельмащук), презентації (А. Соколенко, І. Маргосюк) [172; 166; 184; 183; 179; 178].

Важливе значення у формуванні ролі ІКТ та проєктної діяльності надає навчально-методичний посібник з дисципліни «Освітні технології» (за редакцією О. Пехоти, 2001) [170]. В ході характеристики дискусії як невід’ємної частини сучасного освітнього процесу, проводився огляд та визначення її як інтерактивного методу через аналіз статті Л. Шкільняка (2015) [186]. Для формування інтересу учня до вивчення даної теми, на нашу думку необхідно залучати такі інноваційні технології, як використання коміксів (методичні рекомендації Т. Галицької-Дідух, 2023), штучного інтелекту (стаття Л. Гунази, 2023) та онлайн-ігор та тестування, представлені на кількох відомих українському освітньому середовищі сервісах [163; 165; 180; 182; 187].

Розгляд факультативного заняття і загалом позакласної роботи потребує детального аналізу, який окрім вищезгаданих посібників, надають також окремі інтернет-статті, а також - праці П. Горохівського та В. Ребенка [185; 169; 164; 181]. Беручи безпосередню участь в розробленні плану-конспекту факультативного заняття стосовно перебування постаті Ю. Пелеша в Станіславові, з метою використання навчальних методів було застосовано «Енциклопедію інтерактивного навчання» (автор – Пометун О., 2007), на основі якого було сформовано етапи організації, актуалізації, мотивації, вивчення нового матеріалу та систематизації і узагальнення [175].

Не менш важливим в умовах існування сучасної освіти залишається питання формування в учнів критичного мислення, яке в даній ситуації може конструюватися завдяки методу дискусії, про що детально описано в методичному посібнику «Методика розвитку критичного мислення учнів ліцею на уроках історії» (автори – Пометун О., Гупан Н., 2021) [174].

Продовжуючи хід організації позакласної гурткової роботи, досить цікавим багатоетапним методом роботи з учнями з метою багатогранного представлення теми постаті Ю. Пелеша в краєзнавчому ракурсі є «предметний тиждень», опис якого міститься на інтернет-платформі одного з українських загальноосвітніх закладів [177].

Отже, підсумовуючи огляд методичної літератури, використаної для практичної реалізації дипломної роботи в навчальному процесі в загальноосвітньому закладі, необхідно сказати про те, що важливу роль в закладанні основ для переходу теми з теоретичного в практичний стан відіграли законодавчі освітні документи, методичні посібники, наукові і інтернет-статті, база онлайн-ігор цифрових платформ.

РОЗДІЛ II. ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ Ю. ПЕЛЕША В КОНТЕКСТІ ЕПОХИ

Друга половина XIX ст. в загалом для історії українського народу і зокрема Греко-Католицької Церкви – період, коли відбувалися значні зміни, як в суспільно-політичному, культурно-просвітницькому, так і релігійному житті, що внесло корективи в подальший розвиток окремих частин Галичини та Буковини. Говорячи про культурно-просвітницьке відродження в контексті Східної Галичини, яка перебувала в той часовий проміжок в складі Австро-Угорщини, важливо підкреслити вагому, а в деякій мірі і провідну роль греко-католицького духовенства в провадженні відродження на західноукраїнських землях [151, с. 392–394]. В випадку визначення ролі духовенства в різних аспектах життя українства Галичини в другій половині XIX ст., потрібно зазначити, що значний вклад в тогочасне життя галицьких українців вносило не лише нижче духовенство – капітульні та парафіяльні священники, чернецтво, але й вище – єпископат [86, с. 74, 78, 80] .

Одним з відомих, але малодосліджених представників вищого греко-католицького духовенства другої половини XIX ст. в Галичині є Юліан Пелеш (Додаток А) [103, с. 40]. Маючи на меті простежити життєвий шлях одного з галицько-українських духовних лідерів, за початкову основу береться аспект його формування як особистості. Відомий факт, що такого спрямування процес розпочинається в дитячому та юнацькому віці. Отже, для розкриття цього аспекту необхідно продовжити мову про західноукраїнське національне відродження, яке безпосередньо впливало на формування світогляду в згаданого галицького архієрея. Греко-Католицька Церква, будучи провідником національних ідей, одночасно була джерелом збереження давніх українських церковних традицій [109, с. 281].

«Духовенство творило сконсолідовану верству з давніми традиціями: багато священичих родин перебували на тих самих місцях упродовж сторіч і були глибоко зв'язані з життям своїх околиць; нові люди з шляхти, міщанства і селян тісно зживалися з старим середовищем», – писав І. Крип'якевич про

ситуацію, яка склалася в ХІХ ст. в українському середовищі [109, с. 281]. Отже, і досліджувана нами особа була об'єктом початкового впливу духовної культури родини з священницьким корінням, яка стали основою в побудові першого ще «дитячого» світобачення майбутнього єпископа.

Першочергову роль в формування перших поглядів на життя – родинне, релігійне, відіграли батьки єпископа.

Юліан Пелеш походив із с. Смерековець або Смереківці, яке в адміністративному устрої входило до Ясельського повіту, який в свою чергу належав до однойменного адміністративного циркулу, в етнографічному – території Лемківщини, а в релігійному – місцева парафія відносилася до Біцького деканату Перемишльської єпархії в складі Галицької митрополії [108, с. 4; 98, с.328]. 3 січня 1843 р. майбутній єпископ народиться в сім'ї Пелешів – Григорія та Іванни. Таїнство Хрещення Юліан, ймовірно, отримав з рук парафіяльного священника, біблійного куратора Біцького деканату, о. Андрія Гладішовського (1785–1863) у місцевому Свято-Михайлівському храмі [98, с.328; 12, с. 149, 150; 156, с. 75]. За матеріалами деяких наукових досліджень, Юліан Пелеш народився в селі Бортне, Горлицького повіту [142, с. 45].

Беручи до уваги біографічні відомості різних авторів, можна побачити, що в них відсутня інформація щодо наявності в Юліана братів чи сестер. Але аналізуючи дотичні до діяльності Пелеша наукові та довідкові праці, можна побачити ще одну особу того самого часового проміжку, в якому також жив Юліан з таким же прізвищем, як і в нього. Виникає наукове припущення, що ця постать могла мати родинні зв'язки з Юліаном. Ця особа – о. Діонісій Пелеш, який народився 10 травня 1852 р. в с. Бортне, де за однією з версій народився також Юліан, і в цьому ж населеному пункті міг працювати вчителем і його батько Григорій [3, с. 266]. Враховуючи той факт, що в списку студентів Віденської семінарії висвітлюється Діонісій Пелеш, важливо зазначити, що поряд з його ім'ям представлено і батькове – Григорій. Тобто, в Діонісія і Юліана присутні дві спільні ознаки – народження в одному селі згідно з однією

з версій, але з різницею в дев'ять років та наявність батька (імовірно, спільного), якого звали Григорієм. Досліджуючи цю постать, можна довідатися, що вже в Шематизмі Перемишльської єпархії за 1880 р. (священниче свячення отримав в 1878 р.) він рахується в клірі єпархії, як настоятель каплиці в с. Гладишів Біцького деканату, до якого входили і Бортне, і Смерековець [15, с.68]. Отже, як наукове припущення, можна вважати, що о. Діонісій міг бути рідним братом Юліана Пелеша.

Батько, Григорій Пелеш за професійною діяльністю був дяко-вчителем. Освіту Григорій здобув в перемишльському «Дякоучительському Інституті» при катедральній церкві св. Івана Хрестителя [142, с.184, 192]. Належність Григорія Пелеша до праці вчителем у Бортнянській школі підтверджується дослідженням С.Шаха [142, с. 192]. Дослідник також зазначає тип освітнього закладу, як «школа приходська правильна» [142, с. 208]. Науковці-історики, Олег Єгрешій та Руслан Делятинський, натомість повідомляють, що Григорій Пелеш служив дяком в рідному с. Смерековець в Свято-Михайлівському храмі і водночас працював вчителем в школі, яка знаходилася в окружному центрі – Яслі [98, с.329].

Зважаючи на обставини його професійної діяльності, це була особа, яка постійно перебувала в зв'язку з традиціями Церкви і певним чином впливала на формування свого сина – майбутнього єпископа. Мати Юліана Пелеша – Іванна, як передає о. Іриней Назарко, «була попадяркою», тобто дочкою священника [115, с. 119]. Її батьком був о. Теодосій Щавинський, який був настоятелем Свято-Михайлівської парафії в с. Регетів, яка також належала до Біцького деканату Перемишльської єпархії [13, с.167; 118, с.11]. Натомість дослідник С.Шах зазначає, що Іванна була «донькою пароха зі Ждині» [142, с. 45].

Як зазначає о.Северин Матковський (1861–1935), який досліджував життя та діяльність Юліана Пелеша, писав про те, що саме матір дала йому якнайкраще первинне уявлення про існування священничого життя на

Лемківщині в усіх його патріархальних проявах [120; 118, с.11]. Продовжуючи лінію біографічних досліджень о.Матковського, він припускає, у формі здогадок, що саме під впливом своєї сім'ї, Пелеш піде до школи (мається на увазі освітній заклад з вищим рівнем навчання) і не буде отримувати знання в убогій школі, де вчителем був простий дяк [118, с.11]. Натомість, о.Іриней Назарко додає, що намір іти до школи виник не лише через вплив його батьків, але і через них самим в тому плані, що вони побачили його «небуденні природні здібності» [115, с. 119]. Продовжуючи роздуми біографа Ю.Пелеша, потрібно також зазначити, що здогадки о. Матковського будувалися на цілком логічних для того періоду часу фактах, адже вступ до «кращої» школи і «виривання» з бідної школи-дяківки давало можливість отримати кращі перспективи в майбутньому часі життя. В своїй праці, о.Матковський пише: «Це був просто вимріяний ідеал наших бідних батьків того часу, побачити свого сина при вівтарі в своїй церковці – в тій церковці, в якій вони знаходили розраду й пораду в своїм горю і нужді – тут загоювалися їх рани й болі серця – тут родились їх надії, радощі життя – тут в сільській церковці починалось й кінчалось їх невеселе, але чесне життя» [118, с.11].

Отже, як певний підсумок ранніх років життя Юліана Пелеша (1843–1850 рр.), потрібно зазначити, що це період сприйняття навколишнього середовища в формі, в якій його представляли його батьки. Такого роду сприйняття стало наріжним каменем в його подальшій самореалізації в житті і формування власного світобачення з акцентом на участь в житті рідної для нього Церкви.

Світоглядне та виховне формування лемківського хлопчика переходить з вузького родинного в більш ширший шкільний соціальний простір, де побудовою його поглядів займаються педагоги. В період 1850–1863 рр. – з 7 до 20 р. Юліан здобував початкову та середню світську освіту [98, с.329]. Початкову освіту він отримає або, як зазначає о.С.Матковський – закінчить «нижчу школу», в м.Яслі, повітовому та циркульному центрі Західної Галичини, де він навчатиметься в народній вселюдній школі з 1850–1854 рр. [118, с.11].

Середню освіту владика опановував в двох гімназіях – в м.Пряшів, що входило в склад Угорського Королівства в складі дуалістичної монархії, тому о.С.Матковський подає словосполучення «на Угорській Русі» [118, с. 11-12]. І.Назарко, навпаки, пише про те, що Пелеш навчається в гімназії в Пряшеві, що належить до Карпатської України [115, с.119]. В цій гімназії він навчається з 1855 по 1861 рр. і закінчує шість гімназійних класів. Сьомий (VII) та восьмий (VIII) класи (1861–1863 рр.) Юліан закінчив у Перемишльській українській державній гімназії, де він проживав при фінансовій допомозі рідного дядька – брата його матері Іванни [116, с.119]. Одним із педагогів, які брали безпосередню участь в навчанні та вихованні учнів, був о. Юстин Желехівський (1821-1900), «лемко з Морохова», відомий історик та драматург, який був катехитом і викладав релігію, «учив богочестія» і церковного «пінія» [98, с. 329; 142, с. 221, 223, 269; 141, с. 17].

23 липня 1863 р. Юліан Пелеш склав іспит зрілості (матуру) з відзнакою [98, с.329]. Про період здобуття архіпастирем початкової та середньої освіти згадують як його сучасники, так і дослідники його життєпису в сьогоденні. Ці спогади та дослідження є цінними з точки зору важливого доповнення розуміння процесу формування його поглядів і загалом бачення щодо навколишнього життя. Зокрема, в газеті Діло за 23 лютого 1885 р. в статті «З життя нових архіпастирів» було написано про те, що Юліан був першим відмінником в Перемишльській гімназії, що вказує на його успіхи в навчанні і активне формування світогляду за рахунок уважного вивчення різного роду навчальних предметів. З іншого боку, в цій же статті вказується про належність Юліана до «Русинів народної партії», яку можна розцінити, як перші політичні прояви зацікавлення молодого лемка до існування власного українського народу на теренах Галичини [30, с. 2].

Сучасні автори статей про Ю. Пелеша характеризують його, як особу, яка мала нахил до вивчення наук гуманітарного циклу, талантом до уміння провадити розповіді. Важливо зазначити, що його усні розповіді не зникли у

небуття, а записувалися і пізніше використовувалися ним же в своїх гоміліях [128].

Отже, підсумовуючи період здобуття Юліаном Пелешем початкової та середньої освіти, можна сказати, що це період формування майбутнього духовного лідера, як свідомого українця (русина), освіченого юнака, який отримав належне виховання і яке проявилось в подальшому виборі напрямку в здобутті вищої освіти – вступі на духовно-релігійне навчання.

Період вищих студій в житті Юліана Пелеша – 1863–1867 рр., – часовий проміжок, коли його особистість, власні погляди та переконання продовжують формуватися в зовсім іншій траєкторії перебування. Провінційний Перемишль змінюється столицею Австро-Угорщини – Віднем. Окрему роль в місці вибору навчання такого напрямку Юліану Пелешу зіграв тодішній перемишльський греко-католицький правлячий архієрей Тома Полянський (1860–1869), за порадою якого юнак розпочинає власні богословсько-філософські навчання (студії) в Віденській генеральній греко-католицькій духовній семінарії св. Варвари (центральної руської семінарії) та на факультеті богослов'я в місцевому університеті (Додаток Б) [98, с.329–330; 83; 115, с. 119].

Відомо, що в цей період свого навчання майбутній владика виділявся чудовою публіцистикою, зокрема риторикою [128]. Такі риси, враховуючи майбутню діяльність Юліана, були необхідними для вираження власної позиції, точки зору і загалом активної комунікаційної взаємодії з людьми в суспільстві.

Як відомо з досліджень про владика Ю.Пелеша, 24 червня 1867 р., він, як студент IV курсу, складав докторський ригориз з біблійних студій [98, с.331; 3, с. 264; 118, с.12]. Окрім цього, в контексті навчання Юліана Пелеша, важливо зазначити, що в 1867 р. після отримання священничих свячень за порадою єпископа-емерита Томи Полянського він повертається в імперську столицю для подальшого навчання з метою отримання ступеня доктора теології. Водночас, крім здобуття докторату, Юліан Пелеш також стає префектом студій при Віденській семінарії св.Варвари [98, с.331; 3, с.264]. Період 1867–1870 рр. –

становлення Ю.Пелеша як науковця, що спеціалізувався на вивченні богословських наук. В цей часовий проміжок він вивчає сім мов – румунську, італійську, французьку, німецьку, польську, класичні грецьку та латинську мови. Проживаючи в Відні, він продовжує проявляти свою активну громадсько-суспільну позицію, зокрема вступає в товариство «Січ» як простий член, але пізніше за особливі заслуги його особу зараховують до почесних учасників організації [98, с.331].

Протягом 1868–1869 рр. в нього відбулося ще кілька ригоризів з історії Церкви (25 червня 1869 р.) та інших предметів. Як результат, опісля складання кількох іспитів та захисту дисертації 5 травня на тему «*De vita, scriptis et actis Cypriani Carthaginensis*» («Про життя, твори та діяння Кипріяна Карфагенського»), уже 10 травня 1870 р. отримує науковий ступінь «доктора св.богослов'я» [98, с.331; 3, с. 288, 314].

Як загальний підсумок, потрібно визначити, що період ранніх років (1843–1850), навчання в школі, гімназії та семінарії спільно з університетом (1850–1867) – це період формування Юліана Пелеша, як свідомого українця з активною громадянською позицією, що підтверджується його діяльністю в період шкільного навчання, духовної особистості з великим інтересом до традицій та життя Церкви на Лемківщині, що врешті-решт переросло в вибір майбутнього життя та ерудованого учня та студента, що розширювало кругозір Юліана в контексті епохи. Можемо говорити про значну роль у його становленні родини, зокрема батьків. Певна річ, що треба брати до уваги, той факт що зреалізувати себе як інтелігент у австрійський час можна була лише духовним особам, тому формувалися цілі священничі династії. Звісно, що Ю. Пелеш зростаючи тій атмосфері «вбирав» ті ознаки та формувався як священник.

РОЗДІЛ III. РЕЛІГІЙНА ТА ГРОМАДСЬКО-КУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЮЛІАНА ПЕЛЕША

3.1. Священнича діяльність Ю. Пелеша

Успішне закінчення богословсько-філософського навчання в Віденській греко-католицькій семінарії св. Варвари призводить до отримання священничих свячень в неділю 13 жовтня (за іншими даними – 20 жовтня) 1867 р. з рук єпископа-емерита Перемишльської єпархії Томи Полянського. Відомо, що опісля отримання свячень, о. Юліан за традицією відправив свою приміційну (першу) Літургію в родинному селі Смерековець в Свято-Михайлівському храмі [98, с.331; 30, с. 4; 3, с.261]. З 1870 року Юліан Пелеш розпочинає п'ятнадцятирічну церковну священничу кар'єру, проживаючи в різні періоди в Львові, Перемишлі та Відні [115, с. 119–120].

Після отримання диплому доктора св. богослов'я (деякі автори використовують термін «теології»), Ю. Пелеш переїжджає до Львова, головного осідку Галицької митрополії і, будучи іменованим на посаду префекта студій, розпочинає працювати в місцевій греко-католицькій генеральній семінарії [115, с.119, 57].

Повертаючись до періодизації життя та діяльності Ю.Пелеша, переїздом до Львова, ознаменує початок наступного періоду – «львівський» (1870–1872) [98, с.332]. Обов'язки префекта в справах навчання в місцевій семінарії Ю.Пелеш виконував з 17 червня 1870 р. до 30 вересня 1872 р. Виконуючи основну працю префекта студій в семінарії, він також за доручення греко-католицького митрополичого ординаріату отримав додаткові обов'язки щодо організації провадження для питомців духовної медитації. Поза межами духовного освітнього закладу, о.д-р. Юліан Пелеш працював іспитовцем на богословських екзаменах, катехитом у високій школі для дівчат та вищої жіночої вчительської семінарії, що була заснована в 1869 р. і існувала на вул. Скарбківській, 10. Обидві освітні установи існували під опікою сестер-бенедиктинок вірменського обряду. Водночас він стає першим помічником

(ад'юнктом) на факультеті богослов'я в Львівському університеті. В період 1872–1873 рр. о.д-р. Юліан здійснював обов'язки екскоратора для учнів Академічної (руської) гімназії, яка розташовувалася в будинку Народного дому з 1864 р. [98, с. 332; 115, с. 119; 124; 102; 84]

Проживаючи та працюючи в Львові, о.д-р. Юліан Пелеш та о.д-р. Сильвестр Сембратович, дійсний професор догматики в Львівському університеті, префект місцевої духовної семінарії (1863–1870) з метою ревіталізації літературного руху між греко-католицьким духовенством в 1871 р. (за іншими даними – 1870 р.) заснували український церковний богословський журнал (часопис) «Рускій Сіонь», який виходив в період з 1871 по 1885 рр. [82; 98, с. 332]

Як підсумок, потрібно зазначити, що перший «львівський» період (1870–1872) в житті о.д-ра Юліана Пелеша був надзвичайно активним, адже виконання великої кількості обов'язків поєднаних з активною громадсько-культурною діяльністю потребувало фізичної та моральної наснаги, яку можна побачити в цієї історичної постаті через його священничу, виховну, педагогічну, наукову та публіцистичну діяльність.

Перший «львівський» змінюється «перемишльським» періодом в життя Юліана Пелеша, адже, як відомо з статті «З життя нових архіпастирів», 27 вересня 1872 р. (деякі дослідники подають 1873 р.), о.д-ра переводять з митрополичого Львова до єпархіального Перемишля, де він отримає посаду заступника професора пастирського богослов'я місцевої семінарії [30, с.2]. Водночас, згідно з шематизмом Перемишльської єпархії за 1873 р., вказується, що о.Юліан являється префектом (як подають інші джерела – студій) в тій же семінарії в часі, коли настоятелем (ректором) навчального закладу був о. Іоанн Ільницький, соборний крилошанин, а духівником – о. Михайло Людкевич [14, с.14]. Вже у 1873 р. о. Юліан стане звичайним професором пастирського богослов'я в тому ж освітньому духовному закладі [98, с.334]. Майже в один часовий проміжок він також буде іменованим референтом високопреподобної

єпархіальної консисторії, куди крім Ю. Пелеша буде входити і його колишній гімназійний викладач о. Юстин Желіховський, і членом комісії, що спеціалізувалася на виданні руських (українських) шкільних книг [14, с. 11–12; 134, с.1]. Як професор богослов'я, він буде входити в єпархіальну богословську комісію, куди крім нього також будуть входити о.Антоній Юзичинський, як керівник, о.Ю.Никорович та о.Теофіл Синкевич [14, с.13].

Окрім згаданих вище обов'язків о.д-ра, він отримав ще одну посаду – екзаменатора містосинодального. Дослідники цього періоду життя священника застосовують термін «просинодальний екзаменатор». Важливо зазначити, що згідно шематизму Перемишльської єпархії за 1873 р., Юліан Пелеш був іменований на посаду екзаменатора декретом місцевого єпископа від 29 березня 1871 р. терміном на три роки [14, с.12–13].

«Перемишльський» період Ю.Пелеша переходить в дев'ятирічний «віденський» часовий проміжок його життя та діяльності.

Як висновок дослідження «перемишльського» періоду (1872–1874) в житті та священничій діяльності Ю.Пелеша, можна описати його, як час набуття нового, до цього моменту, невідомого досвіду в участі різних єпархіальних структур. Звичайно, не все було для о.д-ра в плані роботи в Перемишльській єпархії було професійною новизною (мається на увазі посада семінарійного префекта), але участь в діяльності єпископської консисторії та ін. надали майбутньому архіпастирю неоціненного практичного досвіду, який міг стати йому в чудовій нагоді в наступних призначеннях його постаті на адміністративні посади.

Польсько-українське протистояння, яке існувало між двома етносами на території Галичини в другій половині XIX ст. і набувало політичного, суспільного та культурного забарвлення, відбивалося як загалом на житті Греко-Католицької Церкви українського народу в кордонах Австро-Угорської монархії, так і зокрема на постаті Юліана Пелеша [86, с.78–79]. З впевненістю можна стверджувати, як підсумок, що наступний період – «віденський» - в

житті о.д-ра розпочався через політичний наступ поляків на український духовний заклад у імперській столиці – Відні.

В 1874 р., як описує о. І. Назарко, сталися «прикрі непорозуміння» щодо Віденської генеральної греко-католицької семінарії св.Варвари, через які ця спеціально сконструйована ситуація навколо неї була взята до уваги австрійського імперського уряду, який вирішив її розв'язати [115, с.119; 118, с.12]. Повертаючись до питання відношення до цієї штучно створеної проблемної ситуації польської сторони, потрібно визначити її представника. Ним був польський політичний та державний діяч Флоріан (Фльоріан) Земялковський (1817–1900), в планах якого було ліквідувати семінарію «Барбареум» (Додаток В) [113; 98, с.334]. Для розуміння ситуації, в якому опинився заклад, потрібно зазначити передумови заходів представників польського населення стосовно нього. Насамперед, Віденська семінарія або «Барбареум» був заснований в 1775 р. завдяки активній підтримці імператриці Марії-Терезії для навчання осіб на греко-католицьких священників, яка існувала до 1784 р. і відновила вдруге діяльність в 1852 р. через заходи Франца-Йосифа I [83]. І як зазначає о. І. Назарко, в випадку, коли існував заклад «для виховування уніятських питомців з Галичини та Закарпаття, то поляки такої семінарії не мали». І в таких «нерівних» умовах польська сторона проводила оскаржування існування духовного закладу перед урядом Габсбургів у тій провині, що вона є «гніздом» розповсюдження течії москвофільства та схизми [115, с.119–120].

Флоріан Земялковський, який в період 1873–1888 рр. був австрійським міністром в справах Галичини, пізніше в своїх «Pamiętnikach» писатиме, що питання ліквідації семінарії було його другою справою, пояснюючи, що заклад вже немає ніякої причини для свого існування. Крім цього, важливо зазначити його слова про шкідливість «Барбареуму» не тільки для Галичини, але й для всієї держави, покликаючись на той факт, що він довгий часовий проміжок перебував під впливом Росії та її представників, заражених православною схизмою, яка поширювалася на студентів. Як наслідок, на думку Ф.

Земляковського, випускники семінарії (він наводить як приклад) - Г.Яхимович, С.Литвинович, М.Попель, поширювали російські та схизматичні устремління серед уніатського духовенства [113; 118, с.12].

В результаті, він звертається до міністра освіти та віросповідань (деякі автори вказують як міністра культу та освіти) Карла фон Стремаєра з представленням пропозиції про закриття навчального закладу, а кошти з державного бюджету, які виділялися на утримання студентів (на одного питомця Віденського «Барбареуму» виділялося 700 флоринів) надати на підтримку Львівської греко-католицької семінарії. В ситуації, що склалася, міністр Стремаєр звернувся з відповідним запитом до греко-католицьких єпископів Австро-Угорщини, зокрема до тодішнього митрополита Галицького Йосифа Сембратовича та очільника Перемишльської єпархії Івана Ступницького щодо потреби збереження «Барбареуму». Беручи до уваги спогади Ф.Земляковського щодо цього запиту, потрібно зазначити, що він пише про позицію двох владик як таку, що виступала на позиції необхідності збереження семінарії, мотивуючи це можливістю для студентів підготуватися до здобуття докторату з богослов'я винятково на навчальній базі місцевого світського університету і необхідністю вивчення німецької урядової мови майбутніми греко-католицькими священниками. Отже, відповідь була позитивна і міністр культу та освіти К.фон Стремаєр зберігає навчальний заклад. Крім цього, було також здійснено зміни в керівництві семінарії: з посади ректора було усунуто Я.Ціпановського і призначено о.д-ра Ю.Пелеша [118, с.11–12].

Як зазначають О.Єгрешій та Р.Делятинський, кандидатуру Ю.Пелеша на посаду ректора була запропонована митрополитом Й.Сембратовичем [98, с.334]. В своїх спогадах Ф.Земляковський пише про те, що кандидатура Ю.Пелеша була запропонована перемишльським єпископом І.Ступницьким [118, с.12]. Натомість існує третя версія, яку пропонує о.І.Хома, згідно з якою кандидатура Ю.Пелеша була запропонована тодішнім міністром культу та освіти К.фон Стремаєром і 19 жовтня 1874 р. імператор Франц-Йосиф I

апробував його пропозицію щодо призначення о.д-ра ректором Віденської семінарії і парохом місцевої церкви св.Варвари [119, с. 38]. Окрім власне призначення, потрібно зауважити, що не зважаючи на втручання з боку держави щодо обрання Ю.Пелеша на такі адміністративні посади, остаточне канонічне призначення його постаті відбулося за рахунок митрополита Й.Сембратовича, тому що потрібно зважати на факт перебування столичної парафії св.Варвари під його владою. Як зазначає о. Іван Хома, у випадку, коли б о. Юліан відмовився від посади ректора Віденської семінарії, то через рік це питання було б вирішене шляхом її розв'язання, тобто ліквідації, а наступним об'єктом, яке опинилося під знаком запиту, мається на увазі існування, була б та ж церква св. Варвари [119, с.38].

Священник С. Матковський, біограф Ю. Пелеша, у своїй статті «Д-р Юліан Пелеш єпископ Станиславівський, а відтак Перемиський» писав про його перебування в імперській столиці наступним чином: «У Відні, здалека від рідного краю перебув він, як сам мені пізніше розповідав, найкращі хвили свого життя, сповняючи місію виховання молодого клиру, призначеного до проводу в ділах Церкви й народу» [118, с. 13–14]. Відразу після вступу на обидві посади він розпочав реорганізацію парафії та семінарії. Для їх реформування Пелеш мав важливі якості організатора, виховника, душпастиря та науковця. Такі особисті прикмети реформатора були джерелом успіху в проведенні позитивних змін, адже ці ж характерні ознаки будували довіру до нього [119, с.38]. Флоріан Земялковський згадує в своїх “Pamiętników” про діяльність Ю.Пелеша в семінарії: «Він навів трохи порядку, заборонив випускникам самотійно виходити на вулицю, заохочував їх брати участь у святкуваннях латинського обряду» [118, с.13]. Біограф, о.С.Матковський фіксує такі факти про відносини між Ю.Пелешем з одного боку та вихованцями і працівниками закладу з іншого: «Його любили і настоятелі, і підлеглі, і ціле оточення. Віденські питомці майже сліпо вірили у слова “sui magistri”» [118, с.17]. Таке ставлення до ректора виникало через його принципи в житті та

діяльності, які були позитивними і ставали чудовим прикладом для молодого покоління і загалом його оточення.

Водночас, як зафіксовано в Шематизмах Перемишльської єпархії за 1880 р. та Львівської архієпархії за 1882 р., Ю.Пелеш також згадується в таких іменуваннях, як титулярний радник Львівської митрополичої та Перемишльської єпархії і почесний капітульний крилошанин в цій же церковній області та почесний ассесор Мукачівської консисторії [15, с.19; 4, с.15].

В період духовного та адміністративного проводу Віденською генеральною греко-католицькою семінарією о.д-р Ю.Пелешем, освіту в цьому закладі здобули більше десятка майбутнього духовенства Галичини, ставши богословами за отриманою освітою [98, с. 334–335].

Існування та розвиток Греко-Католицької Церкви в другій половині XIX ст. в більшості розповсюджувалося лише на територію Галичини, хоча існували випадки, коли релігійне життя українських католиків східного обряду виходило поза межі цієї етнографічної території. Як приклад, можна навести Холмську, де унію остаточно було знищено в 1875 р. та Крижевецьку єпархії (територія Балкан) [86, с.67; 110, с.509; 135, с.283]. Але окрім великих єпархій, варто також зазначити менші, локальні осередки активного релігійно-церковного життя греко-католиків в межах Австро-Угорщини, а саме - парафію св.Варвари в Відні, навколо якої гуртувалася українська громада і яку, як зазначає о.І.Назарко, на вісім років очолив Ю.Пелеш [115, с.120]. Парох Віденської церкви о.д-р.Мирон Горникевич, який керував нею з 1923 до, ймовірно, 1958 рр., пише: “В той час ця парохія була одною з перших у Відні, а її парох мав у Відні й Австрії таке значення, якого міг би йому позавидувати не один єпископ”. Крім цього, він додає таку характеристику Ю.Пелеша в контексті його керівництва парафією: «Вистачить глянути в парохіяльні книги й архів, щоби одразу побачити зміну в управі парохії. Д-р Ю. Пелеш є надзвичайно визначною особистістю в історії не лише цієї парохії, але й цілої нашої Церкви»

[101; 118, с. 15–16]. Як приклад авторитету та поваги до настоятеля цієї парафії, можна навести особу Апостольського нунція в Австро-Угорщині, кардинала Людовіко Якобіні (1874–1879), який, як зазначають дослідники, не раз звертався до о.д-ра з метою отримання інформації про конкретну справу, що існувала в Греко-Католицькій Церкві, наприклад, про пароха в с.Гнилички, о.Івана Наумовича, який відзначався москвофільськими настроями, або настоятеля краківської парафії св.Норберта о.Йосифа Черлунчакевича [146; 115, с.120; 119, с.39].

Водночас в цей же час о.д-р. Юліан Пелеш стає вихователем-катехитом сина Франца Йосифа I – архікнязя Рудольфа, престолонаслідника дуалістичної імперії. Ситуація, яка виникла в умовах призначення для наступника австрійського престолу вчителя релігії, який був представником Церкви східної традиції, пояснюється о. Іваном Хомою, як «окреме зацікавлення» тодішнім очільником імперії – Францом Йосифом Східної (греко-католицької) Церкви на теренах Австрії, адже імператор хотів, щоб його син отримав «відповідне й авторитетне знання також і з цієї ділянки», тобто ймовірно мається на увазі, що Рудольф за задумом свого батька повинен був в перспективі орієнтуватися в системі знань, що мають безпосереднє відношення до Східних Церков. Як наслідок цього призначення і подальше виконання обов'язків особистого педагога престолонаслідника однієї з європейських імперій, можна сказати про позитивний і достатньо продуктивну працю, адже, як зазначає о. І. Хома, о д-р Юліан «здобув собі велике довір'я у престолонаслідника і при віденському цісарському дворі» [151, с. 426; 119, с.39; 134, с.189].

Одним із відомих прикладів значного впливу на віденський двір та представництва Католицької Церкви в столиці є сприяння о. Юліана Пелеша в проведенні переговорів між імператором Францом Йосифом та Апостольським Нунцієм в Австро-Угорщині Серафіно Ванутеллі (1880–1887) з приводу заснування ймовірного заснування Станіславівської єпархії. Цим перемовинам передував виступ посла Галицького крайового сейму о. Олексія Заклинського, який довів на основі аргументів факт можливості матеріального забезпечення

існування новозаснованої єпархії. Загалом його аргументація стосувалася Галицького релігійного фонду, який надавав відповідне забезпечення існуючим єпархіям. Потреба в представленні аргументованих виступів-доводів виникла в випадку попереднього виступу міністра, який казав про те, що зазначений фонд виник на основі винятково фондів Римсько-Католицької Церкви. Власне, виступ о. Заклинського мав на меті спростувати слова міністра, кажучи про те, що Галицький релігійний фонд «складається також і з фондів руського обряду» [145; 99, с.17–18].

Авторитет о. ректора та пароха столичної греко-католицької парафії невпинно зростав. Підтвердження факту зростання впливу Пелеша в Відні свідчить подія приїзду російського імператора Миколи II до Відня в 1880 р. Візит одного монарха до іншого відбувся якраз на церковне свято Воскресіння Христового в 1880 р. Микола II виявив бажання відвідати церковне богослужіння, але на той період часу у Відні не було православних храмів, тому він спільно з Францом Йосифом взяли участь в Службі Божій в церкві святої Варвари, де літургію відправляв о. Юліан. Як повідомляють дослідники, опісля закінчення богослужіння, Микола II «склав йому святкові побажання і поцілував». Віденська спільнота, яка не розуміла значення такого жесту з боку монарха, виводила різні трактування цієї події. Тобто, саме цей жест підсилив популярність місцевого пароха, але водночас це зростання авторитету не подобалося Францу Йосифу, який і в результаті висловив о. Пелешу пропозицію залишити столицю, що і стало причиною повернення в Галичину [134, с. 190].

1883 року закінчується «віденський» період в житті о. д-ра Юліана Пелеша, адже він повертається до митрополичого Львова, де, згідно з постановою Франца Йосифа від 6 червня 1883 р. він іменується архідияконом та деканом руської (греко-католицької) митрополичої капітули. Важливо зазначити, що в Шематизмі Львівської архієпархії за 1883 р. дана посада рахувалася як необсаджена і існувала потреба в пошуку кандидатури [139; 98, с.343–344; 5, с.19].

Закінчуючи дослідження його «віденського» періоду життя та діяльності, можна зробити висновок про те, що дев'ятирічне перебування в імперській столиці посилює його особистість з одного боку дружніми та авторитетними зв'язками з імперським двором, з іншого – його реформи в семінарії надало новий досвід в церковній адміністрації для подальших нових призначень. Окремо варто зауважити його заслуги в плані оновленого виховання студентів, багато з яких пізніше стануть душпастирями для українського народу.

Як наслідок, для священника з великим адміністративним досвідом розпочинається другий дворічний «львівський» період в житті (1883–1885) [98, с.344].

Інсталяція, тобто введення в уряд митрополичої капітули Ю. Пелеша відбувся аж через п'ять місяців після видання цісарського документу про призначення в листопаді 1883 р. Однією з імовірних причин пізньої інсталяції могло бути те, що о. ректор не міг залишити своє попереднє місце праці в Відні, адже згідно з повідомленням газети «Діло», він залишався на посаді до 2 листопада 1883 р. Також виникає питання про точний день інсталяції, адже дослідники О. Єгрешій та Р. Делятинський повідомляють про 13 листопада, а випуск газети «Діло» за 15 (27) листопада пише про те, що введення відбулося в неділю. Протиріччя між двома джерелами полягає в тому, що 13 листопада згідно з календарем 1883 р. – це вівторок. Беручи загалом до уваги той факт, що випуск газети вийшов в руки читача в четвер, 15 листопада за старим стилем, то можна припустити, що творці опису інсталяції Ю. Пелеша мали на увазі минулу неділю, 11 листопада [98, с. 344; 30, с.4; 34, с.3; 106].

В тому ж випуску детально описується процес інсталяції, зокрема те, що вона, як вже зазначалося, відбулася в неділю, о 10 годині. Далі зазначається, що в момент, коли Ю. Пелеш заходить в архікатедральну церкву (мається на увазі сучасний митрополичий собор св. Юрія), канцлером капітули о. М. Калинцем в присутності всіх крилошан та численного народу було прочитано цісарську номінацію о.д-ра, згідно з якою його було звільнено з попередньої посади та

призначено крилошанином-архідияконом митрополичої капітули. Участь в інсталяції брав єпископ Сильвестр Сембратович, адміністратор Галицької митрополії, крилошани о. Антоній Петрушевич, радник і референт митрополичої консисторії, о. Василь Фацієвич та Андрій Білецький. Продовжуючи представлення процесу введення в уряд, варто зазначити, що опісля прочитання відповідних документів, владики Сембратович прийняв від номінанта сповідь віри, яку він здійснив на колінах перед Царськими воротами. Опісля цього він підійшов до єпископа і прийняв від нього ознаки крилошанина, до яких відносився перстень та синьо-голуба риза. Отримавши зазначені відзнаки, о. А. Петрушевич відвів його на почесне місце архідиякона капітули. Звідти він пішов, як зазначається в описі, до захристії, щоб приготуватися до Літургії і вже одягнутий в світлі ризи, він підійшов знову до єпископа, який поклав на голову о. архідиякона митру та вручив жезл. Після завершення церемоній введення, Ю. Пелеш розпочинає відправляти Літургію у співслужінні оо. В. Фацієвича та А. Білецького та при «асисті молодшого клиру». Закінчується опис урочистості співом багатьох о. Юліану і висловлення привітань в його адресу з боку представників капітули та ректорів духовних семінарій [34, с. 3].

В тому ж недовгому часовому проміжку о. архідиякон отримає також додаткові обов'язки в керівному органі митрополії, зокрема він стане референтом консисторії, очолить всечасний суд церковний в справах шлюбів, просинодальним іспитувачем. Крім цього, він отримає декрет на актуального директора Пресвітерського дому архієпархії, замінивши на цій посаді крилошанина Іоана Жуковського та стане головою Комісії Завідування Архідієцезального вдов та сиріт священників (вдовичо-сирітського фонду). Про зібрання членів цього фонду відомо з окремих газетських публікацій, зокрема з «Діла» за 13 жовтня 1884 р. Публікація цього випуску повідомляє про зустріч членів цього фонду під проводом д-ра Ю. Пелеша і тему зібрання – асекурацію церков та парохіяльних будинків, тому що ця справа мала зв'язок тодішньому

стані з самою структурою, яку очолював о. архідиякон [98, с.344; 29, с.3; 25, с.3].

В Львові він продовжує провадити власну науково-богословську працю, яку розпочав ще в віденський період. Існує думка про те, що саме активна і великих обсягів душпастирська, катехитична, богословсько-наукова, адміністративна та суспільна діяльність сприяли утвердженню його авторитетного статусу в на різних церковних та політичних рівнях. Визнання авторитету о д-ра Юліана відбулося як в середовищі греко-католицького духовенства, так і в Відні при імператорському дворі Франца Йосифа. Розуміння рівня значення особи Юліана Пелеша існувало і в Римській Апостольській Столиці [98, с.344].

Важливо зазначити, що для особистості о. архідиякона були характерні певні вирішальні ознаки, які відокремлювали його з середовища духовенства. По-перше – це власні наукові погляди, зокрема на історичне минуле, власний розвиток та сучасне на той період часу становище, богослов'я та еклезіологію Греко-Католицької Церкви. По-друге – це стосунки з правлячою династією Габсбургів, адже його педагогічна діяльність стосовно престолонаслідника могла дати позитивні в майбутньому часі дивіденти. Дослідники характеризують стосунки о. Юліана та представників династії як «товариські» [98, с.344]. По-третє, це талант та великий досвід управління, яке він отримував в різні періоди часу, єпархіях та ситуаціях, який, як вважається, збагатив його розумінням в плані прийняття рішень, умінням вдало провадити певний уряд.

Отже, підсумовуючи недовгий, дворічний другий «львівський» період, варто сказати, що в цей часовий проміжок остаточно сформувалася постать о д-ра Юліана Пелеша, якого з одного боку можна охарактеризувати, як видатного науковця, зберігача та дослідника минулого Унійної Церкви, з іншого – виникає картина, в основі якої можна чітко простежити його церковно-адміністративну кар'єру. Постійна зміна місць служіння, поступове обрання

його на все вищі посади показує те, що в результаті його постать стане однією з найавторитетніших осіб, як в Греко-Католицькій Церкві, так і за її межами.

3.2. Архієрейське служіння в Станіславові та Перемишлі

Наступний період в житті та церковній, науковій та суспільній діяльності стане вирішальним моментом в плані професійно-духовного зростання, адже нова номінація для о.д-ра Юліана Пелеша передбачала обрання його єпископом новоутвореної Станіславівської єпархії [115, с.120].

Ситуація, в центрі якої опинилася фігура о. Ю. Пелеша на початку 1880-х рр., яка була пов'язана з обранням його архіпастирем, вкладалася в більш ширшу картину політичного характеру, яка з самого початку поклала його в центр уваги віденських політичних та римських церковних кіл з метою вирішення питання заміщення вакантного престолу очільника Галицької митрополії. Отже, кандидатура о. Юліана з самого початку розглядалася як наступника Йосифа Сембратовича, який резигнував, тобто подав у відставку [86, с.79].

Враховуючи попередньо висвітлену характеристику о. Пелеша, його основні якості та особливості в служінні та наявність зв'язків з Віднем, його особа цілком імовірно могла стати наступним шостим галицьким митрополитом. Але повертаючись до слів «більш ширшої» картини політичного характеру, важливо зазначити, що при виборі нового митрополита віденський імператорський двір щодо особи-кандидата він висував один основний критерій – лояльне ставлення до правлячої Габсбурзької династії та Католицької Церкви з центром у Римі [98, с.345].

Незважаючи на унікальність особи о. Пелеша в плані поєднання в нього наукових і адміністративних талантів та елітарних зв'язків в Відні, імперський центр мав ще одного кандидата – дотеперішнього адміністратора Галицької

митрополії, небожа колишнього її очільника, Сильвестра Сембратовича. Отже, в столиці Австро-Угорщини тривалий часовий проміжок відбулося обговорення цих осіб – двох кандидатур – о. Юліана Пелеша та владики Сильвестра Сембратовича щодо того, кому з них надати митрополичу гідність. В кінцевому результаті на зазначену посаду було обрано Сильвестра Сембратовича (1885-1898) [98, с.345]. Северин Матковський, біограф о. Юліана Пелеша, таким чином пише про цей процес обговорення: «при обсаджуванні Митрополичого престолу по уступленні митрополита Й.Сембратовича Святіший Отець спочатку взяв був під увагу віденську пропозицію обсадити Митрополію особою д-ра Ю.Пелеша. Довго важилося між ним та д-ром Сильвестром Сембратовичем. Врешті перемогла думка римських кругів за д-ром С. Сембратовичем. Відень уступив Римові, а д-р Ю.Пелеш пішов до Станиславова. Причини тої зміни не знаю, можна лишень здогадуватися, що деяким римським сферам не міг подобатися на становищі Митрополита рішучий і самостійний характер д-ра Ю.Пелеша, який все ж таки мав велику повагу в Римській курії...» [118, с.26].

Отже, з даних слів о. Матковського можна зробити висновок про те, яка особа і з якими особистими рисами був потрібний на митрополичому престолі. Незважаючи на той факт, що вибором безпосередньо займався владний апарат в Відні, затвердження необхідно було отримати в Римі. Якщо перший зазначений центр волів би бачити на цьому місці знайомого їм Юліана Пелеша, то Рим враховував, можливо, власне становище та майбутні відносини з ймовірним майбутнім митрополитом.

Деякі дослідники зазначають, що в умовах ситуації, коли стало зрозуміло, що Ю. Пелеш стане провінційним архіпастирем, переїхавши спочатку з імперської столиці – Відня до Львова, а звідти до Станіславова, самим священником могло б трактуватися по-різному, адже в нього також могли існувати власні перспективи в майбутньому часі [98, с. 345].

Отже, як підсумок загального огляду початкових процесів введення о. Ю. Пелеша в єпископське служіння, потрібно зазначити, що, незважаючи на той факт, що Ю. Пелеш не був обраний наступним галицьким митрополитом, його адміністративний досвід з одного боку і власні життєві амбіції не зникли в небуття разом з цією «поразкою», адже другий «львівський» період переходить в «станіславівський» період (1885–1891), коли він реалізує власну активну діяльність вже в спектрі архіпастиря з метою розвитку та провадження новоутвореної єпархії [98, с. 345].

Місце нового духовного, вже єпископського служіння о. Юліана Пелеша виникло не раптово, адже питання заснування ще однієї греко-католицької єпархії в Галичині було достатньо актуальним. Потреба в відмежуванні південної частини сучасних Івано-Франківської, Чернівецької та частини Тернопільської областей виникла ще в другій половині XVIII ст. Автор монографії «Станіславівська єпархія Греко-Католицької Церкви в суспільному житті Галичини (1885–1946 рр.)» Руслан Делятинський вказує в своєму дослідженні, що вперше це питання було порушено в 1790 р., коли два єпископи – львівський П. Білянський та холмський М. Рилло подали на розгляд тодішньому імператору Священної Римської імперії і водночас очільнику австрійських володінь дому Габсбургів Леопольду II петицію, в якій, окрім прохання про відновлення Галицької митрополії, вказувалося про заснування ще однієї єпархії, але воно не було реалізовано [154, с.41].

Наступні дев'яносто п'ять років це питання періодично набувало актуальної гостроти, адже щодо вирішення цього питання висувалися відповідні аргументи. До прикладу, при зверненні до імператора в квітні 1806 р. львівський єпископ Антін Ангелович, окрім створення окремої митрополії, також виступав за заснування додаткової єпархії, аргументуючи це тим, що Львівська єпархія по-перше на той період часу займала канонічну територію досить великих розмірів, а по-друге – можливість проведення місіонерських візитів на територію Буковини, де на той час, як зазначає Р. Делятинський,

серед «православної більшості» зростали греко-католицькі церковні громади [154, с.41; 104, с.1; 95, с.230–231].

Велика канонічна територія і неможливість в зв'язку з цим провадити нормальне виконання львівськими архієпископами власних пастирських і управлінських функцій і в подальший період XIX ст. був на увазі в греко-католицького духовенства (Додаток Г) [154, с.43–45].

Отже, 1885 р. став переломний моментом в існуванні та подальшому розвитку Греко-Католицької Церкви в Галичині, зокрема для її південної частини та Буковини, адже відбулося декілька знаменних подій – заснування власне єпархії та нові кадрові призначення [115, с.120; 103, с.40].

Заснування єпархії відбувалося в кілька етапів, адже питання утворення нової церковної структури вирішувалося в Відні та Римі. 29 січня 1884 р. імператор Франц Йосиф видає декрет про заснування єпархії [103, с.40]. У відповідь на нього вже наступного року, 13 (26) березня 1885 р. Папа Римський Лев XIII (Додаток Г) видає буллу «*De universo dominico grege*», в перекладі - «В цілому Господньому стаді», в якій зазначалися необхідність її заснування, канонічна територія, визначення місцевої станіславівської парохії Воскресіння Христового як кафедрального собору (Додаток Д), подальше підпорядкування єпархії як суфраганної церковної структури галицькому митрополитові та надання таких же прав, як і в Перемишльській єпархії [11, с.460–467]. В склад нової єпархії було прилучено 20 деканатів зі складу Львівської архієпархії спільно з 435 душпастирями та 744 157 галицькими вірянами [134, с.190]. Водночас, ще до видання цього папського документа, розпочалися процеси щодо призначення її першого єпископа. Варто зазначити, що вл. С.Мудрий у своєму дослідженні акцентує на стараннях митрополита С. Сембратовича у заснуванні третьої єпархії в Галичині [114, с. 254].

Офіційні повідомлення з Римської Апостольської Столиці про обрання Ю. Пелеша першим станіславівським єпископом активно були підхоплені

тогочасною «урядовою» та місцевою пресою, через що почали в газетах почали з'являтися перші публікації [98, с.345; 52, с.5].

Цісарська номінація о. Юліана була оголошена в четвер, 12 лютого 1885 р. Вже 22 лютого (6 березня) в німецькомовній «Wiener Zeitung» та польськомовній урядових газетах «Gazeta Lwowska», передає україномовне «Діло» (випуск за понеділок, 23 лютого (7 березня)), представлена така інформація: «Єго цісарське і королівське Апостольське Величство зволив Найвисшою постановою з дня 12 лютого сего року апостольського адміністратора греко-католицької архидієцезії львівської, єпископа Юліополитанського д-ра Сильвестра Сембратовича заіменувати наймилостивійше архієпископом греко-католицької митрополичої капітули у Львові, а декана греко-католицької митрополичої капітули в Львові д-ра Юліана Пелеша греко-католицьким єпископом в Станіславові...» [98, с.345-346]. В цьому ж випуску газети «Діло» можна побачити невелику замітку про те, що в середу (ймовірно, мається на увазі 18 лютого 1885 р.) в Папській Нунціатурі в Відні відбувався канонічний процес з новоіменованим владикою Ю. Пелешем. З моменту його повернення з Відня до Львова, місцева преса періодично висвітлювала новини, що мали зв'язок з новоіменованим о. Пелешем [52, с.5].

Випуск газети «Діло» за 19 лютого (3 березня) повідомляє, що о. Ю. Пелеш приїхав вчора ввечері з Відня до Львова. Ймовірно, мається на увазі його перший приїзд до Львова після того, як в Відні в Папській Нунціатурі відбувся щодо нього канонічний процес.

Поширення через засоби масової інформації звістки про нового галицького єпископа активізувало громадськість і виникла ситуація, коли її представники почали шукати нагодити нагодувати зв'язок з архіпастирем. Випуск «Діла» за 9 (21) березня повідомляє про зустріч Ю. Пелеша з численною делегацією (депутацією) з Станіслава. Зустріч розпочалася промовою о. Т. Шанковського, в якій він висловив «вдоволення, що

архіпастирем іменовано мужа, котрий зуміє одоліти тяжкі противности, які народність і тісно зв'язана з нею церков наша в сю добу переносить...». У відповідь на промову, о. Юліан запевнив станіславівську делегацію, що «старанням для добра ввіреного йому народу і св. церкви всі свої віддасть сили, певний, що інтелігенція так світська, як і духовна щиро йому в тихих стараннях помагати буде» [67, с.3].

Опісля обміну урочистими промовами відбулося представлення власне самої депутації, до якої входили представники як москвофільства, так і народовської суспільно-політичних течій. До першої групи належав парох церкви Воскресіння Христового (1870–1895) (майбутнього катедрального собору) в Станіславові о. Теодат Шанковський (1826–1895), о. Іван Литвинович (1840–1926), професор релігії в Станіславівській гімназії (згідно Шематизму архієпархії 1883 р.), Юстин Малецький (1848–1913), дідич на Лядському, власники реальностей (маєтків) Іван Сербинський та Олександр Ключенко (1822–1901). До народовської групи делегації входили купець-крамник Теодор Стахевич (1853–1906), який мав в Станіславові власну торгівлю церковного начиння, адвокат та громадський діяч, д-р Мелітон Бучинський (1847–1903), Іван Верхратський (1846–1919), філолог та професор Станіславівської гімназії. Згідно з повідомленням, зустріч відбулася в вівторок. Враховуючи той факт, що випуск газети датується 9 березня, понеділком, можна припустити, що депутація прибула до о.д-ра в минулий вівторок, 3 березня, через два дні після його приїзду до Львова [67, с.3; 124].

Як підсумок початку дослідження і його продовження, можна сказати про те, березень 1885 р. для о. Юліана Пелеша – це період зміни власного становища, адже, будучи ще на одній із найвищих посад львівської греко-католицького капітули, він активно починає формувати власне розгалужене комунікаційне середовище вже як новопризначений єпископ. Постійні зустрічі, які відбувалися між ним та різного ґатунку співрозмовниками дали змогу налаштувати активну взаємодію з різними державними, політичними та

громадськими, релігійними (іншими конфесіями) сферами тодішнього галицького суспільства.

Окремо важливо також зазначити, що в ситуації, коли о. Ю. Пелеша було іменовано, він розпочав процес передачі власних обов'язків іншим особам. Вже 11 березня 1885 р. він передає головування в вдовичо-сирітському фонді о. Андрію Білецькому [46, с.3].

Як зазначають дослідники постаті о.д-ра, в період часу він приймає привітання в зв'язку з іменуванням та проводить ще кілька «знаменних зустрічей». Зокрема, в тому ж випуску «Діла» за 9 березня зазначається, що о. Пелеш здійснив візит до д-ра О. Огоновського. В цьому ж випуску представлено повідомлення про вітання для о. Ю. Пелеша з боку латинської (римо-католицької) та вірменської капітул, керівників різних управлінь і автономних органів влади та членів Крайового виділу. Крім офіційних зустрічей гостей в Львові, о. Юліан і сам здійснював в цей період візити. На початку березня о. Юліан та владика С. Сембратович поїхали до Перемишля на зустріч з очільником місцевої єпархії – Іваном Ступницьким (1872–1890) з метою «представитися Преосвященному Іоану, як найстаршому галицько-руському єпископу і запросити його на торжество інтронізації взгядно консекрації» [24, с.3; 51, с.3].

Публікація за 12 (24) березня повідомляє про отримання вітання від головно командуючого генерала та коменданта східно-галицького корпусу князя Вюртемберзького [42, с.3]. Публікація «Діла» за 21 березня сповіщає про те, що владика-номінат Юліан Пелеш приймав в вівторок депутацію власників більших маєтків з Станіславівщини, яку очолив голова повітової ради в Станіслав Брикчинський (1841–1912) [28, с.4].

В контексті надходження вітань щодо особи о. Юліана, він писав наступним чином: «надоспіли до мене з всіх сторон нової Дієцезії от Всечестнійшого Духовенства і вірного Народу премногі личні і писемні поздоровлення і благожеланія, котрі в мені скріпили миле і радостне переконанє,

що мой приход до призначеного мені по волі Божій через найвисші Власти винограда Христового буде пріятний і пожеланий всім, котрі моєму Архієрейському Пастирству остали поручені...» [98, с.346–347].

З огляду на історію вибору Ю. Пелеша ієрархом, можна скласти схему-процес вибору нового греко-католицького єпископа в межах Австро-Угорщини, який складався з декількох етапів: перший передбачав згоду самого монарха щодо кандидатури на посаду і подальше цісарське іменування, другий – затвердження цієї ж особи Римським Престолом. Отже, 14 (27) березня 1885 р. Папа Римський Лев XIII видає ще одну буллу, яка стосувалася іменування о. архідіякона Ю. Пелеша єпископом новоутвореної Станіславівської греко-католицької єпархії. В цьому документі він звертається до місцевого духовенства та вірян наступним чином: «реченого Юліана як отця і пастиря Ваших душ з вірністю прийняли, до нього з належною пошаною відносилися його спасительним напiмнення і приказам повинувалися, так щоби речений Юліан тішився, що знайшов у Вас вірних дітей, а Ви радувалися, що в ньому знайшли доброго Отця» [98, с.347]. В цей же день, 27 березня 1885 р., як зазначає «Діло», в ватиканських палатах відбулася папська консисторія, на якій Лев XIII преканонізував 33 єпископів та архієпископів на престолах, які були «овдовілими» (вакантними). До нових архіпастирів відносився і о. Ю. Пелеш. Крім нього, також відбулася преканонізація владик С. Сембратовича як галицького митрополита та С. Моравського – львівського латинського архієпископа. Окрім цього зазначалося, що папські декрети щодо призначень о. Юліана та владика Сильвестра прибули разом з паллієм (назва елементу літургійного одягу митрополита) до Львова 31 березня 1885 р.[48, с.3]

Офіційні процеси заснування єпархії та призначення її правлячого єпископа поклали початок роботі, спрямованій на реалізацію викладених у папських буллах положень. Період кінця березня-листопада 1885 р. був спрямований на матеріальну організацію єпископського осідку. В цій роботі владиці Юліану сприяла влада – як місцева, так і столична. Зокрема, вже наприкінці березня 1885 р. Ю.Пелеш в газеті «Діло» публікувалися перші

відомості про укладання контракту про «купно дому на єпископску палату» [26, с.3]. Дослідники повідомляють про те, що в цей же час Ю. Пелеш отримав від крайового Намісництва план і кошторис план і кошторис для реставрації місцевої Свято-Воскресенської парафії, яка була проголошена кафедральним храмом. На реставрацію було виділено 10 тис. злотих ринських (флоринів). Іншим важливим питанням в облаштуванні проживання та діяльності владики було організація власної резиденції. Для неї було придбано двоповерхову кам'яницю у «власності реальній» вдови місцевого адвоката А. Пшибиловського Сузанни, яка розташовувалася по вул. Липовій, 16 (Додаток Е) [98, с.348]. Значну фінансову підтримку у сумі 5,000 зр. зі свого боку (приватних фондів) для облаштування єпископської резиденції в Станіславі надав австрійський цісар Франц-Йосиф [27, с.3].

Незважаючи на наявність папських документів про заснування нової єпархії та іменування для неї очільника, для активізації процесів щодо визначення дати та місця архієрейської хіротонії та подальшої інтронізації необхідно було дочекати моменту офіційної публікації документу про заснування єпархії. Однак, офіційна публікація булли про утворення Станіславівської єпархії та передача документу до Львова з невідомих на те причин було призначено на листопад цього ж року [98, с.348]. Але в вересні 1885 р. ситуація міняється, про що повідомляє газета «Діло» за 19 вересня (1 жовтня). В ній присутнє таке повідомлення: «Посвячення станіславівського єпископа Преосвящ. д-ра Юліана Пелеша має вже в короткому часі послідувати. Діло це проволіклося від довшого часу по тій причині, що не появилася була ще папська булла дозволяюча на заснування нової єпархії станіславівської. Як довідуємося, перешкода та усунена». Надалі в повідомленні йдеться про те, що до цього часу існувала інформація, що офіційна публікація булли відбудеться наприкінці листопада, але в ніч на понеділок телеграма з Риму сповістила про утвердження Папою Римським нової єпархії окремим «рескриптом» [53, с. 3].

Отже, отримання «рескрипту» автоматично надавало дозвіл на подальші дії: хіротонія була запланована на другу половину жовтня в Львові. Зазначалося, що конкретний день ще не визначений, але припускали, що це станеться перед 13 (25) жовтня, тобто перед освяченням перемишльської престольної церкви. Згідно з цим повідомленням, 13 (25) вересня владики Юліан прийняв «заряд своєї дієцезії» [53, с.3].

Урочистість архієрейської хіротонії, згідно рішенням Митрополичої Консисторії, повинна була відбутися у архікатедральному соборі св. Юрія в Львові 23 жовтня 1885 р., тобто «в неділю XXIII по Сошествію Святого Духа». Усвідомлення важливості події, її історичної ваги та відповідальності, потребувала також запрошення гостей різних рівнів. Відомо про два особисті листи-запрошення Ю. Пелеша на власне єпископське посвячення. Перший лист датований 16 жовтня, який був адресований греко-католицького чернечого та світського духовенства, другий від 18 жовтня того ж року був направлений до всіх католицьких архіпастирів в межах Австро-Угорської монархії та капітул дієцезій з наступним для адресатів проханням: «в тім для мене, Богом незаслужено до єпископського достоїнства покликаного, торжественнім дні, удостоїли мене згадки в молитвах своїх під час св. Богослуження» [98, с.348–349].

Отже, як висновок періоду номінації та підготовки до урочистостей введення в новий етап в житті Ю. Пелеша, необхідно зазначити, що процес заснування нової єпархії був насправді довготривалим і таким, до успішного закінчення якого доклало зусиль багато поколінь греко-католицького духовенства. З іншого боку, важливу роль в утвердженні нової єпархії відіграла тодішня влада, яка підтримала цей проєкт. Як доказ дотичності до цієї справи правлячої династії в державі, можна навести слова о. П. Мельничука: «Заснування нової дієцезії не було таке легке. Зі сторони Митрополичого Ординаріату було велике, але безуспішне зусилля, щоби створити нову дієцезію. І хто знає, як довго це було би потривало, якби до тієї справи не вмішався престолонаслідник – цісаревич архикнязь Рудольф» [118, с.19].

Окремо, як результат власних здобутків та високого авторитету в вищих державних колах, її очільником було призначено о. Юліана, який з нагромадженим досвідом провів роботу з початкової організації існування єпархії.

В неділю, 23 жовтня (1 листопада) 1885 р. у архикатедральному та митрополичому соборі св. Юрія в крайовій столиці – Львові – було проведено архієрейську хіротонію о. д-ра Юліана Пелеша. До числа архієреїв, які здійснили введення о. Юліана в сан єпископа, входили ієрархи трьох церковних обрядів – візантійського (греко-руського) Сильвестр Сембратович (1836–1898), який був головним святителем, латинського Северин Домбров Моравський (1819–1900) та вірменського Ісаак Николай Ісаакович (1824–1901), які були співсвятителями. Як повідомляла тогочасна галицька преса, посвячення о. Юліана відбувалася в урочистій атмосфері при наявності великої кількості гостей, які прибули до храму св. Юрія з усіх єпархій Галичини, зокрема з новоутвореної. Серед гостьового люду важливо відзначити присутність представників органів державної влади: Филипа Залеського, намісника Галичини, президент апеляції барон Шенк, президент крайової дирекції скарбу барон Іоркаш, президент прокуратури скарбу д-р Подлевській, надпрокуратор Зданській, директор пошти Шифнер, президент Львова Вацлав Домбровський, директор поліції Кшачковський, д-р Виділь. Також в повідомленні представлено присутність п. Петруського, який прибув замість маршалка д-ра Миколая Зиблікевича, який через недугу не зміг особисто бути на урочистостях [54, с.1; 23, с.3].

Крім згаданих осіб, на хіротонії о. Юліана був присутній князь Виртембергський, який прибув з великим супроводом достойних військовиків. Крім представників крайової та львівської влади, з нагоди висвячення для Станіслава з нього прибула окрема делегація, до якої входили маршалок повітової ради Станіслав Брикчинський, староста Горецький, від імені міста були присутні бургомістр д-р Ігнацій Камінський, адвокат д-р Шидлнеський та Маєвський. Також подається імена станіславівського адвоката д-ра Мелітона

Бучинського, купця Теодора Стахевича і директора реальної школи М. Чачковський. Троє останніх вказаний поважних гостей, ймовірно, могли представляли станіславівську місцеву інтелігенцію. Крім світської частини гостей, до Свято-Воскресенського катедрального собору прибуло греко-католицьке духовенство з Станіславівської та Перемишльської єпархій. Єпископ Іоанн Ступницький не прибув в зв'язку з недугою, але замість нього були присутні представники єпархіальної капітули. Присутніми також були каноніки вірмено- та римсько-католицьких капітул. Важливо також зазначити за осіб, які будучи представниками світського населення, брали активну участь в церковно-релігійному житті Греко- та Римо-Католицьких Церков в Галичині. Зокрема, до них потрібно віднести професора д-ра І. Шараневича, який був сеньйором Ставропігії [54, с.1].

Архієрейська хіротонія о. Юліана Пелеша відбулася в ході урочистої літургії, яку очолив митрополит С. Сембратович. В момент малого входу о. Пелеш, як свідчать повідомлення, прийшов перед Царські ворота і став на розстелений з орлом коврик. В цей момент розпочався обряд хіротонії: три святителі почали читати спеціальні приписані для неї молитви. Як зазначає газета «Діло», навіть вірменський єпископ Миколай Ісакович прочитав «цілу єктенію в руського тексту по руськи с повною вправою і правдиво руським наголосом». Опісля того, як всі молитви були відчитані, єпископи «цілувалися с новопосвященим, а після вложено на нього єпископські ризи серед громких звуків пісні «многая літа». Саме богослужіння супроводжувалося «сильним і милозвучним» хором вихованців Львівської семінарії. Опісля звичайним порядком продовжилася архієрейська літургія. Після її завершення було організовано похід, під час якого владика Юліан аж до, ймовірно, вхідних дверей храму надавав людям своє архієрейське благословення. Повернувшись в вівтар, єпископ зняв з себе церковні ризи, а митрополит Сильвестр поклав на нього архієрейську мантию, в якій його було проведено з храму до дому під звуки «многая літа». В часі, коли Ю. Пелеш отримав свячення, він також виголосив свою гомілію, в якій запевнив присутніх людей, що буде «старатись

осягнути тую ціль, для якої засновано Станиславівську єпархію, і ділати все в хосен греко-католицької церкви, руського народу і держави» [54, с.1].

Опісля урочистостей в храмі, було організовано гостинний обід – «снідання», яке тривало в капітульних кімнатах через те, що в той час митрополичі палати перебували в стані реставрації [54, с.1].

З появою Ю.Пелеша почався урочистий прийом, на якому виступали представники духовенства та інтелігенції. Зокрема, першим виступив з промовою станіславівський священик Т. Шанковський «в імені кліру єпархії». Після нього слово було надане о. К. Костецькому з Чернівців «в імені буковинських Русинів», о. О. Абрисовському від тисменицької делегації (їхньому пароху), купцю Т. Стахевичу «в імені міщанства і купецтва Станиславова». Після їх виступів слово було забране доктором Омеляном Огоновським «в імені руських товариств народних, а особливо тов. «Просвіти», який сказав нововисвяченому архіпастирю наступним чином: «Русь бачить патріота, що брав у 1870-х рр.. діяльну участь в працях Виділу тов. «Просвіта», церковного писателя і владика, що зуміє достойно стояти на сторожі прав матері Руси». Відомо, що владика був майже до сліз зрушений словами д-ра Огоновського. Цього ж дня в русько-народному театрі в Львові відбулося «торжественне представлення» на честь владики Ю. Пелеша. Газета «Діло» повідомляє про повне заповнення театру руською публікою. Представлення розпочалося кантатою, яка була укладена проф. А. Вахняним до слів В. Масляка на честь владика Ю. Пелеша. Кантата була виконана «цілим персоналом театральним в народних костюмах» біля портрету Ю. Пелеша [54, с.2].

Досить цікаво, що випуск «Діла» подає текст кантати авторства В. Масляка, куди входили такі слова: «Єму несе вся Русь поклон». Ймовірно, ця урочистість не тільки для самого владики, але й для всього галицького люду носила особливий історичний характер, пов'язуючи спогади про княжу Русь і Галичину в останній чверті XIX ст. [66, с.3]

Вже після власної хіротонії владика Пелеш почав активно виконувати свої нові обов'язки, які на нього покладалися. Зокрема, відомо про відвідування крайового сейму, але невідомо, в якому стані він туди навідався – як віриліст чи в плані ознайомлення [63, с. 4]. Як єпископ, вже на початку листопада він перебував в Перемишльській єпархії, де надавав кандидатам в священничий сан свячення [55, с.3].

Проведення архієрейської хіротонії владики Ю. Пелеша стало лише першим кроком в плані початку повноцінного виконання покладених на нього адміністративно-пастирських обов'язків. Другим важливим етапом в цьому напрямку – проведення інтронізації, тобто введення на призначеного архієрея єпископський престол. З повідомлення газети «Діло» за вівторок 12 (24) листопада 1885 р. стає відома дата інтронізації – 10 січня 1886 р. [32, с.3]. Ця ж газета у випуску за вівторок 3 (15) грудня того ж року повідомляє галичан про остаточний від'їзд до владики Юліана до Станіславова 9 січня, а справа обсадження місцевої єпархіальної капітули буде вестися між єпископом та владою [61, с.3]. Продовжуючи аналіз повідомлень газети «Діло» в період між архієрейською хіротонією та інтронізацією Ю. Пелеша, у випуску за 8 грудня (26 листопада) 1885 р. міститься інформація про те, що для прийняття владики в Станіславові допомогу зобов'язується надати, крім міського, також священничий комітет під проводом крилошанина о. Т. Шанковського. Цей комітет має укласти свою програму (ймовірно, інтронізації) і оголосити її в часописах. Крім цього, комітет повинен зайнятись виданням брошури, в якій буде подано історичний нарис єпархії, життєпис її першого очільника і його прийняття [35, с.3].

Цей період також можна охарактеризувати як такий, коли майбутня влада Ю. Пелеша підкріплювалася новоприбулими папськими документами з Риму. Зокрема, випуск «Діла» за 10 грудня (28 листопада) повідомляє читачів про надходження з Риму до Львова булли «о ерекції руского єпископства в Станіславові и о именованію Преосв. Юліяна Пелеша єпископом» [17, с.3].

Важливим сигналом підтримки нововисвяченого єпископа було повідомлення про представлення руськими (українськими) народними товариствами своїх представників на урочистостях інсталяції Ю. Пелеша в Станіславі. Відомо, що товариство «Просвіта» мали представляти Омелян Огоновський та Анатоль Вахнянин, товариство ім. Шевченка – професори Медведський та Д. Гладилевич, «Народну Раду» професори Олександр Огоновський та Романчук, товариство педагогічне – Ільницький і професор Шухевич, товариство «Руська Бесіда» – д-р Юліан Целевич, професор Цеглинський та інженер Ганинчак, товариство «Зоря» - В. Нагірний та Спожарський, Академічне братство – Ісидор Олесницький та Олександр Кулачковський [49, с.4]. Це представлення попередньо оголошувалося в місцевій пресі, яка повідомляла, що від інституцій та товариств також мали бути вибрані делегати, які повинні були прибути на інсталяцію Ю. Пелеша [40, с.5].

Крім запрошеного вищого та нижчого духовенства, галицької інтелігенції та інших гостей, на подію інтронізації мав приїхати спеціальний делегат віденської нунціатури монсеньйор Странієро. Попередньо повідомлялося, що він мав би 8 січня прибути з Відня до Львова, а звідти того ж дня виїхати з владикою Пелешем до Станіслава [47, с.3]. Одночасно відбувалося формування делегацій від провінційних міст єпархії [39, с. 3]. Вже на початку січня 1886 р. в Коломиї, яка в момент вибору осідку нової єпархії, також претендувала на цей статус, було обрано осіб, які ввійшли в делегацію, яка мала б бути присутньою на урочистостях інтронізації в Станіславі [144; 21, с.4].

Усвідомлення історичного значення цієї події призводило до виготовлення урочистих подарунків очільнику нової єпархії. Зокрема, газета «Діло» повідомляла про виготовлення на замовлення станіславського духовенства львівським художником В. Чеховичем портрету Ю. Пелеша. Як повідомлялося, це був «дуже удачний его природній величині в гарних рамах» (мається на увазі портрет) [50, с.3].

Як певний підсумок періоду між архієрейською хіротонією та інтронізацією владики Ю. Пелеша, потрібно сказати, що це час виконання перших єпископських обов'язків нововисвяченого владики, коли, будучи ще не введеним в визначений уряд, він виконував різні функції, зокрема і в Перемишльській єпархії. З іншого боку це період, коли відбувалася активна підготовка до урочистої події і водночас юридичне оформлення майбутньої влади Ю. Пелеша. Як результат, підготовчі заходи було реалізовано в ході проведення інтронізації першого очільника новоутвореної галицької єпархії.

Біограф владики Пелеша о. Северин Матковський зазначав, що «інтронізація єпископа Ю.Пелеша в 1886 р. проходила величаво» [118, с.20]. Опис події здійснював галицький часопис «Діло». Важливо зазначити, що стосовно інтронізації і пов'язаних з нею привітань та урочистостей було висвітлено кілька окремих статей в кількох випусках газети [45, с.2; 57, с.2; 33, с.2].

Виїзд Ю. Пелеша з Львова до Станіслава відбувся в суботу вранці 9 січня 1886 р. Його супроводжували депутації руських заведень та інституцій, представники львівської та перемишльської капітул, монсеньйор Странієро. Урочисті зустрічі єпископа розпочалися ще до його приїзду до Станіслава. Проїжджаючи через населені пункти в напрямку до Станіслава, зокрема в Бориничах його з колядою вітали місцеві жителі. В Ходорові його зустріло латинське духовенство, а в Галичі – маршалок Брикчинський, староста Станіславівський та місцевий греко-католицький клір під проводом о. Левицького. Вже в самому місті на залізничному двірці Ю. Пелеша урочисто вітав бургомістр д-р. А. Камінський, який в своїй промові назвав владику «апостолом правдивої любові християнської». Там же від імені місцевого греко-руського духовенства до Пелеша промовляв о. Лосевич, а від міщанства – професор Верхратський [33, с.2].

Загалом місто насправду було готове до знаменної для себе історичної події. Як зазначає о. Северин Матковський про Станіславів того моменту, воно

було «удекороване» [118, с.20]. Продовжуючи опис подій, він зазначив, що був «величезний з'їзд священників і світських людей, всі готелі, приватні дома, школи і касарні зайняті гостями» [118, с.20]. Підсумовуючи цей момент, потрібно зазначити думку о. Матковського наступним чином: «Одним словом, це був тріумфальний в'їзд, відсвяткований містом, околицею і цілою новою єпархією» [118, с.20]. Повідомлення «Діла» за 31 грудня (12 січня) детально описала дводенний процес (9-10 січня) урочистостей інтронізації Ю. Пелеша. Беручи до уваги другий день згідно з цією статтею, говориться, що «в неділю почалось торжество на престольне знову походом з єп. палати до церкви...О 10 годині явився Преосв. Юліан в супроводі всього кліру, в процесії». Вже в самому храмі «до соборної літургії станули з Преосвященним крилошани капітули львівської і деякі духовні отці з єпархії станіславівської. Хор питомців, під управою п. Иванцева, підносив дух зібраних вірних». Урочиста Служба Божа, в часі якої імовірно було проведено інтронізацію, «скончилася о 1 годині», після якої владика Юліан «отобравши желаня от присутніх достойників, удався до своєї палати». В ній вже було підготовлено для єпархіального духовенства урочистий бенкет на 250 осіб, який повинен був відбутися о 2 годині, а в 4 годині – такий же самий урочистий прийом для вищих духовних та світських достойників, представницьких делегацій та шляхти. В часі урочистих бенкетних святкувань слова-побажання линули з уст митрополита С. Сембратовича, графів К. Бадені та В. Дідушицького, бургомістра А. Камінського, д-ра І. Шараневича, в промові якого линули думки про історичні церковні унії на Русі. Важливо зазначити відповідь владики Пелеша на цю промову, в якій він сказав, що «справа обряду спочиває нині в добрих руках, бо в руках Риму» [33, с.2]. Опісля слово було надане крилошанину о. Готеровському, який виступав від імені львівської капітули, маршалкові Брикчинському та графу С. Дідушицькому. Двоє останніх в своїх виступах покладали надію на владика Ю. Пелеша як на особу, яка в новому статусі буде працювати в в плані «згоди» та «полагодження» в польсько-українських стосунках. Останнім, кому було надано слово, був представник

товариства «Просвіта» д-р. О. Огоновський. Важливо зазначити, що в цей самий час урочисті святкування тривали і в самому місті [33, с.2].

На честь події інсталяції Ю. Пелеша тодішні митці складали окремі вірші. До авторів спеціально складених для цієї урочистості творів належали українці О. Левицький, Масляк, о. Мох, а серед поляків – Париляк та Б. Дідицький [33, с.2].

Вже в часі після проведення інтронізації владика надалі отримував вітання з введенням у уряд єпископа, зокрема часопис «Діло» за 3 (15) січня 1886 р. повідомляє про вітання від депутації з Коломиї, куди входили бургомістр Аслан, асесори М. Білоус та Штенцель, радники д-р. Дембицький та С. Висневський [21, с.4]. Окрім цього важливо зазначити, що про урочистість інтронізації були проінформовані представники правлячої династії, зокрема архієпископ Рудольф, вихованець Ю. Пелеша. З нагоди цієї події, престолонаслідник «прислав Єпископові в дарунок 2 пари сивих коней» [103, с.41; 118, с.19].

Отже, можна підсумувати, що інтронізація першого станіславівського єпископа Ю. Пелеша була насправді важливою історичною подією в житті галицьких та буковинських українців. Розуміння рівня важливості цієї події для місцевого населення одночасно фіксувало увагу австрійської влади до участі в цих святкуваннях через особисту присутність. Аналізуючи в часі та просторі події, що відбувалися, потрібно сказати, що інсталяція Ю. Пелеша стала початком великої та відповідальної праці на обширних теренах Галичини та Буковини.

Продовжуючи дослідження цього етапу життя владики Ю. Пелеша, потрібно зазначити, що опинившись в Станіславі, за словами о. Матковського, «приніс йому надмірний труд, а за цим розчарування. Тут настав поворот у його дотепер спокійному і щасливому житті.... Правда, він, полишений сам собі, – хоч зразу і не знав тамошнього клеру й умовин, у яких мусив спершу розглянутися, – зумів швидко зорієнтуватися...» [118, с.20]. З

перших днів перебування в єпископському осідку – Станіславові – він розпочав активну роботу щодо різнобічної розбудови та розвитку єпархії. Аналізуючи його подальшу шестирічну працю як правлячого станіславівського єпископа, на нашу думку для кращого розуміння усіх діянь Ю. Пелеша доцільним буде поділити результати його архієрейського служіння на кілька окремих пунктів:

1. Власне церковно-релігійне служіння, до якого можна віднести первинну розбудову новоутвореної єпархії, спрямування зусиль щодо розширення духовної опіки над понад півмільйонною паствою. Окремо важливо зазначити, що владика Ю. Пелеш брав до уваги стан власного духівництва, питання обрядовості.

2. Другий основний напрям праці – це громадсько-культурна діяльність.

Ю. Пелеш приділяв особливу увагу формування церковних керівних структур, як таких, які спільно з єпископом повинні забезпечувати повноцінне функціонування єпархії, як окремої адміністративної одиниці митрополії. Біограф владики характеризує цю роботу, як таку, яка коштувала «йому не тільки величезної праці, але й дуже значно підірвало його сили і здоров'я» [118, с.20]. Одним з пріоритетних засад в цьому напрямку було сформування колегії духовенства – капітули, «що є дорадчим органом при єпархіальному єпископові» [105]. Питання призначення крилошан, як членів капітули висвітлювалося в газеті «Діло», зокрема в повідомленні за 3 (15) січня 1886 р. зазначається, що «конкурс на посади крилошан при Станіславівській капітулі розписаний буде сими днями» [41, с.4].

Беручи до уваги, що створені посади були погоджені з державною владою через питання дотацій, відбір осіб до керівних органів – консисторії, капітули, церковного суду, які б виконували відповідні обов'язки, здійснював особисто владика Юліан. Він з увагою вивчав складені характеристики на кандидатів, проводив консультативні зустрічі з представниками місцевого греко-католицького духовенства та інтелігенції [98, с.355]. До прикладу, відомо про лист станіславівського адвоката М. Бучинського, члена львівської Народної

Ради та філії товариства «Просвіта» до Юліана Пелеша від 10 (23) січня 1886 р. У листі інтелігент писав про те, що кандидат повинен мати значний власний авторитет для того, щоб в свою чергу «достойно совершити тую високу церковну і народну місію». З переліку осіб (Бучинський запропонував 11 осіб), які відносилися до греко-католицького духовенства і були запропоновані на посади крилошан місцевим адвокатом, належали: о. М. Теодорович, о. М. Мидловський, о. А. Сумик, о. В. Лопатинський, о. В. Климкович, о. І. Чепельський, о. Омелян Бородайкевич, о. Йосиф Заячковський, о. А. Левицький, о. З. Подляшецький та о. Г. Ступницький [98, с.355–356].

Отже, підсумовуючи характеристики усіх запропонованих кандидатур Мелітоном Бучинським, можна сказати, що їх об'єднували деякі спільні риси – антагонізм до москвофільства, перебування їхніх політично-суспільних поглядів в спектрі народницьких або консервативних течій та попередній активний прояв їх праці для галицького населення [98, с.356].

Перші відомості про імовірний склад новоствореної капітули відносяться до другої половини лютого 1886 р. Тоді в галицький україномовний простір вийшла звістка, «з поважного жерела», про осіб, які, імовірно, могли б увійти до зазначеного керівного органу: Ю. Куїловського з Перемиської єпархії, о. В. Фацієвича з Львівської архієпархії, о. І. Литвиновича, станіславівський катехит, о. Л. Туркевича, пенетиціарний священник з Львова, о. С. Ткачуника, парох з Бовшева та о. Т. Шанковського, пароха з Станіслава [38, с.3] .

Джерело насправді виявилось достовірним, адже уже 20 вересня 1886 р. відбулося іменування перших членів (крилошан) єпархіальної Капітули. З газети «Діло» за 23 вересня (5жовтня) можна дізнатися, що іменування здійснював цісар Франц-Йосиф. Першими новоіменованими посадниками стали о. Василь Фацієвич (деканом), катехита Станіславівської гімназії, о. І. Литвиновича (кустошом), о. Симеона Ткачуника та о. Лева Туркевича – крилошанами [31, с.3].

Це ж видання у випуску за 18 (30) жовтня повідомило про іменування також почесних крилошан, до числа яких було віднесено о. Григорія Олесницького, декана Гусятинського (1885-1898), пароха в с. Великий Говилів (1842–1905), о. Симеона Герасимовича, декана Станіславівського (1885–1887), пароха с. Загвіздя (1838–1887), о. Теофіля Лисинецького, декана Кудриницького (1885–1887), пароха в с. Турильче (1846–1887), о. Корнилія Мандичевського (1885–1914), декана Надвірнянського (1885–1914), пароха в м. Надвірна (1865–1914) [56, с.3; 2, с.19, 21, 23, 80, 144, 227, 253] .

Випуск «Діла» за 28 жовтня (9 падолиста) 1886 р. повідомляє про майбутнє іменування архіпресвітером єпископської капітули в Станіславові о. Юліана Куїловського, перемишльського крилошанина. Повідомлення відзначає елемент особистої зацікавленості священника в прийнятті цієї посади, адже через неї він отримає запевнення у подальшому призначенні своєї особи єпископом-помічником в Перемишлі. Вже наприкінці листопада було повідомлено, що рішення про призначення о. Куїловського «порішено и потверджено в Римі» [18, с.3] . Загалом, процес іменування членів єпархіальної станіславівської капітули відбуватиметься впродовж вересня-грудня 1886 р. [154, с.53]

Аналізуючи даний список іменованих духовних урядовців, можна виділити особливості в тому, що формування капітули частково відбувалося за рахунок осіб, які мали досвід роботи в подібних владних церковних структурах і їх залучення мало б сприяти ефективному налагодженню роботи в новоутвореній єпархії. Як зазначає Р. Делятинський у своїй монографії про Станіславівську єпархію, більшість призначених осіб були представниками місцевого духовенства і тільки двоє були винятками у цьому списку: о. Ю. Сас-Куїловський, який був священником Перемишльської єпархії та о. В. Фацієвич, який працював у складі Львівської Митрополичої капітули [99, с.28].

Єпископ розумів той факт, що греко-католицьке духовенство є політично розрізненим, тому він мав на меті здійснити баланс «груп впливу», адже одна

частина була москвофільської, інша народовської орієнтації. Через такі чинники він залучав до діяльності консисторії не тільки членів єпархіальної капітули, але й представників місцевого духовенства [98, с.357–358].

Водночас було сформовано церковне єпархіальне судочинство в подружніх справах, куди, згідно з Шематизму 1887 р., входили єпископ, о. Ю.Куїловський, радники - оо. В.Фацієвич, І. Литвинович та Л. Туркевич. Захисником подружжя в церковному суді єпархії став о. Л. Витошинський, парох (1886–1892) в с. Радча, Станіславівського деканату, нотарем – о. І. Порайко, сотрудник (1886-1888) станіславівського катедрального собору [8, с.20; 2, с.180, 203].

Окремий спектр своєї уваги Ю. Пелеш звертав на існування та діяльність деканальних урядів, що складалися з деканів та віце-деканів, комісарів ординаріату у сервітутних та шкільних справах . В ряді деканатів відбулися зміни. Зокрема, в 1887 р. деканом Кудриньцьким замість о. Теофіла Лисинецького було призначено о. Михайла Гуллу [2, с.21] . Такі ж зміни відбулися в Станіславівському та Скальському протопресвітеріатах. Такого характеру кадрові рішення виникали через питання старшого віку локальних церковних очільників. Кадрові зміни частково також торкнулися Коломийського, Обертинського, Жуківського, Гусятинського та ін. деканатів, в яких на допомогу протопресвітерам було призначено одного або двох віце-деканів [98, с.358]. Зокрема, як зазначає О. Шевченко в своєму дисертаційному дослідженні, 4 грудня 1888 р. Ю. Пелеш призначає о. Т. Войнаровського Коломийським віце-деканом [157, с.51]. На думку дослідників діяльності вл. Ю. Пелеша О. Єгрешія та Р. Делятинського, такі рішення сприяли «активізації душпастирської та суспільної діяльності єпархіального духовенства» [98, с.358–359].

Іншим важливим напрямком власне архіпастирської діяльності владики Ю. Пелеша було питання існування та розвитку місцевого греко-католицького духовенства. Зокрема спектр його заходів включав такі елементи, як

формування духовенства та його суспільна праця, кадровий облік душпастирів, його матеріальне забезпечення та власне підготовка кадрів до прийняття священства.

Для кращого розуміння, що мав на увазі владика, коли виникало питання духовенства і залучення його до суспільної праці, необхідно процитувати його слова з Вістника Станіславівської єпархії за 1887 р., де він каже, що священник має не тільки добре володіти богословськими науками», але й бути готовими до боротьби з «релігійним іденферентизмом» через активну євангелізацію народу». У своєму пастирському листі «Про ювілейний відпуст» (1886 р.) він закликає своє духовенство практично використовувати «засоби духовної віднови», до яких належать паломницькі подорожі до «святих місць» [98, с.361–362].

Єпархіальна Комісія просинодальних екзаменаторів періодично проводила конкурсні екзамени, які були своєрідним контролем перевірки рівня богословських знань кожного священника. Згідно з даними Шематизму Станіславівської єпархії за 1887 р., до просинодальних екзаменаторів – «іспитователів» - відносилися оо. Ю. Куїловський, В. Фацієвич, І. Литвинович, Л. Туркевич, Т. Шанковський, І. Лопушинський, А. Струтинський, Л.Витошинський [8, с. 29–30].

Одним з пріоритетних напрямків праці в плані духовенства була його підготовка, тобто організація умов для підготовки нового покоління душпастирів. Вживалися заходи щодо організації єпархіальної семінарії, яка мала б бути заснована через її згадку в буллі про заснування єпархії за 1885 р. Відомо про дві невдалі спроби її організувати. Коли це не вдалося, реалізовано організацію навчання станіславівських студентів в Львівській та Віденській духовних семінаріях та Римській Колегії св. Атаназія [98, с.362]. Згідно з даними Шематизму Станіславівської єпархії за 1887 р., через відсутність власного освітнього закладу для підготовки майбутніх священників, 68 вихованців навчаються в Львівській духовній семінарії. Таке ж число

вихованців, які навчаються в Львівській семінарії, представлене в Шематизмах єпархії за 1888 та 1890 рр. [8, с.22; 9, с.14; 10, с.14].

Здобуття духовної освіти було лише одним з кроків на дорозі до моменту, коли семінарист ставав священником. Іншим не менш важливим кроком було отримання свячень з рук єпископа. Відомі випадки, коли владика Ю. Пелеш в часі одного богослужіння міг висвятити десяток кандидатів у священничий сан. Газета «Діло» за 10 (22) квітня 1886 р. повідомляла, що в минулу неділю єпископ «рукопологав» 11 кандидатів у сан пресвітера [21, с.2]. Іншим прикладом, який свідчив про кількісне зростання числа єпархіального духовенства, було повідомлення цієї ж газети за 25 падолиста (7 грудня) цього ж року, в якому містилася інформація, що владика уділив «тайну священства 13 пресвітерам» [64, с.3].

Владика Ю.Пелеш дбав і про матеріальне забезпечення власного духовенства. За повідомленнями Вістника Станіславівської єпархії, єпископом було видано ряд розпоряджень щодо страхування церковних споруд та парафіяльних будинків, управління церковними маєтностями. Окрема роль в цьому напрямку праці віддавалася членам священничих родин, особливо тих, де пресвітер помирав. З цією метою в період 1886–1887 рр. відбувся розподіл організації Вдовичо-сиротинського фонду між Львівською архієпархією та Станіславівською єпархією. Важливо підкреслити, що турботу з боку Ю. Пелеша відчували не лише священники, але й дяки, адже в 1889 р. було засновано Товариство взаємної допомоги дяків під особистою опікою єпископа [98, с.363].

Ю. Пелеш в новому стані проявив чудову особисту рису – вміння проводити адміністрування підконтрольним йому становищем. Ймовірно, ця риса була сформована в процесі його кар'єрного росту в Відні, Львові та Перемишлі. З метою проведення ефективного адміністрування новоутвореною галицькою єпархією, він вирішив провести кадрове облікування власного духовенства. Згідно з інформацією, в часі заснування єпархії, в її склад входило

435 священників. Кадровий облік священників мав проводитися в форматі офіційного документу «Метрика кліру Станиславівської єпархії». Варто зауважити, що ці заходи почали проводитися достатньо швидко відносно часу входу владика на престол [98, с.360–361].

З приводу видання зазначеного офіційного документу, владика особисто написав на його першій сторінці такі слова: Сія метрика запроваджена в слідствія рішення Преосвященного Епископского Ординаріята з дня 15 листопада 1886 ч.2068/орд. (В.Ст.Еп. VII, 64) і з дня 1 марта 1888 ч.981, і обнимає весь всеч. Клер Станиславівської Епархії від початку р. 1887». Дослідники цього документа О. Єгрешій та Р. Делятинський наводять детальний опис, яким чином мав проводитися зазначений вище облік кожного священника єпархії: «число порядкове», «імя» (прізвище та імя), «Рік, місяць, день і місце народження», «Рік, місяць і день руко положення, імя Святителя», «Місце і час служби в душпастирстві», «Служив, кромі того, еще як декан, віце-декан і т.д.», «Коли піддавався іспиту конкурсному, або увільнений», «Узнання, похвали і отличия от власти Духовної і мирської», «Упімнення, нагани і кари от власти Духовної і мирської», «Упокоївся дня» [98, с.361].

Іншою важливою ініціативою владики в плані адміністративного обліку духовенства єпархії було заснування статистичного збірника. Такий збірник було засновано під назвою «Шематизмъ всего клира греко-католической Епархії Станиславѡвской на рѡк Божій...», що став першим таким збірником руською (українською) мовою, який виходив з друку в типографії Ставропігійського інституту в Львові. Газета «Діло» за 7 (19) жовтня 1886 р. повідомила своїм читачам обіжник владики Ю. Пелеша, який адресувався деканальним урядам, в якому йшлося про надсилання до 30 жовтня цього ж року «дати до Шематизму на рік 1887». Кожна парафія мала надати такий перелік дат: «1) имя душпастиря, 2) означенье, чи парохія єсть в місті, містечку чи селі, 3) чи єсть се парохія чи капеланія, взгядно сотрудництво експоноване, 4) рокъ заснованя парохіи, 5) рокъ постановленя церкви и чи она мурована, чи деревляна, 6) отъ котрого року суть метрики, 7) въ котромъ році вибудований

домь парохіальний, чи мурований, чи деревляний, 8) отдаєньє парохіи отъ Станіславава въ километрахъ, 9) имя патрона, 10) имя дяка, а такожъ, чи испитований, чи ні, 11) дисло (ймовірно, мається на увазі «число») душъ въ церкви матерной и філіяльнихъ, отдаєньє церкви філіяльної взгядно прилученого села отъ церкви матерной, 12) школа при церкви матерной и філіяльнихъ, число дітей гр.-к. обряду обовязанихъ до науки, 13) дотація пароха, 14) платня дяка, 15) староство и почта [59, с.3].

Можна відзначити невід’ємну рису особистості владики Ю. Пелеша – явний прояв поваги до окремих представників духовенства ввіреної йому єпархії. Відомо, що за “ревну і совісну діяльність” єпископом було відзначено о. Тита Войнаровського, який в 1887–1892 рр. був парохом в с. П’ядики, Коломийського деканату [157, с.40]. Навіть після призначення владики Юліана на перемишльський престіл, він не забував про станіславівське духовенство, адже «Востникъ Станиславъвской епархіи» за 28 квітня 1896 р. повідомляє про те, що Ю. Пелеш відзначив посильну працю о. Мелетія Недільського, пароха с. Яблуниця, Надвірнянського деканату (1892–1906) похвалою «за ревність виказану при будові церкви парохіальної» [136, с.4].

Другою важливою лінією праці Преосвященного владики Ю.Пелеша була опіка над понад півмільйонною паствою, адже станом на 1885 р. єпархія нараховувала 744 157 вірних на території 20 деканатів [134, с.190]. Як зазначає о. С. Матковський, «єпископ любив свій нарід, любив бідних, понижених і покривджених, а до того ж темних селян, радо і довго з ними говорив, випитував і радив» [118, с.24]. В швидкому плині часу владики здобув широку популярність серед вірян, яка приносила як позитивні, так і негативні моменти. Наочним прикладом того, «що Єпископ скоро здобував собі довір’я не тільки мужиків, але й серця свого клеру, а навіть станіславівської світської інтелігенції, які зачали покладати на нього великі надії, є поставлення його кандидатури до Віденського парляменту, і то проти його волі» [118, с.25]. Прикладом уваги з боку єпископа Пелеша до заслуг з боку простого люду, можна виділити повідомлення преси за грудень 1886 р., в якому зазначалося

уділення з боку владики похвали та благословення господарю Олексі Ангелюку за те, що він оплатив у сумі 180 зр. придбання для церкви св. Юрія в с. Козачівка, Кудринецького деканату нових дзвонів [65, с.3].

Одним із важливих засобів взаємодії владики з людьми стали пастирські листи. Вже в 12 січня 1886 р., першу неділю після Різдва Господнього, владика видав два пастирські листи. Якщо перший лист адресував духовенству, то другий – вірянам. В цьому посланні він згадує про ієрархічну церковну структуру на чолі з Папою Римським, підкреслюючи надалі в листі роль Римської Апостольської Столиці та правлячої династії імперії в процесі створення Станіславівської єпархії, висловлюючи від повноти очолюваної ним церковної області «вірність і преданність, вдячність і прив'язане до преславних і пресвітліїх Тронів Римського і Австрійського». Продовжучи аналіз листа, важливо зазначити, що Пелеш надсилає ним людям повідомлення про те, що «від тепер маєте во всяких справах духовних і церковних относитися до Епископа Станиславівського». Розуміння єпископом відповідальності, яка була на нього покладена, сказав у листі, що «Заряд і правленє нової дієцезії Станиславівської остав отже по воли Божій моїм слабим недостойним рукам повірений, і я... маю перед очима тяжку і велику отвѣчательность, яка перед Богом і людьми с тим високим достоїнством єсть получена... Я добре понимаю і чую в глубині моего сердца, що то значить бути вашим Вождом в ділі вічного спасенія, Вашим Архіпастирем...» [98, с.352–354].

Іншим не менш важливим способом практичного розуміння владикою становища власного віруючого народу стали відвідини спеціальним чином організовані канонічні візитації, які він проводив в період 1887–1889 рр. Як зазначають дослідники, метою відвідин парафій стало отримання розуміння «суспільних настроїв духовенства та віруючих». Тобто, єпископські візити стосувалися також місцевого духовенства. Як зазначає у своєму дослідженні Р. Делятинський, протягом двох зазначених вище років Пелеш відвідав усі парафії Тисменецького, Станіславівського, Скальського, Пістинського, Заліщицького

деканатів. Загалом, згідно з довідковими виданнями, які містять відомості про деканати та парафії Станіславівської єпархії, можна сказати, що владика Пелеш міг відвідати 121 парафію п'яти зазначених деканатів. Крім цього, він частково відвідував парафії Косівського та Єзупільського протопресвітеріатів [98, с.362; 99, с.42].

Крім здійснення численних канонічних візитацій парафій єпархії, владика відвідував релігійні громади з нагоди запрошення з боку духовенства або з певною іншою метою. Такого характеру відвідини розпочалися ще в 1886 р. 19 червня 1886 р. владика Пелеш відвідав Монастирськ на Тернопільщині, де його «повитало торжественно зібране духовенство обох обрядів та множество вірних». Метою візиту владики була справа побудови церкви в Монастирську і «установленіє експозитури в Чехові» [60, с.3]. «Діло» за 9 (21) жовтня того ж року інформує про приїзд Пелеша до Богородчан на запрошення о. Олексія Заклинського [58, с.3]. Ймовірно, йдеться про Старі Богородчани, адже саме там в період 1865-1891 рр. душпастирював зазначений священник [2, с.39]. В повідомленні фіксується, що «Епископ отправив там торжественну службу Божу, при котрій всі члени громади зложили присягу тверезости» [58, с.3]. Дослідниця даного періоду А. В. Вендланд у своїй монографії також виділяє момент проблеми п'янства в Старих Богородчанах і роль в її подоланні місцевого пароха та лист, в якому визнавалися його плідні здобутки в цьому напрямку, що адресувався владичі Ю. Пелешу [96, с.295].

До складу Станіславівської єпархії також входила територія Буковини, на території якої було існував окремий деканат, який очолював о. Келестин Костецький. До цієї частини єпархії у владики Юліана було особливо прикута увага з тієї причини, що серед переважаючого православного населення краю зростали греко-католицькі церковні громади. З метою нейтралізації православної та москвофільської агітації серед вірян, спеціально створена в єпархії цензорна комісія заборонила поширення серед людей часописів «Слово Боже» та «Наука» та іншу друковану літературу, яка виходила з друкарень Почаївської та Києво-Печерської Лавр [98, с.363]. Загалом, можна відзначити,

що на Буковині також існували випадки зміни парафією конфесійної юрисдикції і переходу з Буковинської митрополії до Станіславівської єпархії. Зокрема, прикладом переходу стала парафія с. Раранча, яка в 1888 р. змінила свою юрисдикцію з метою спротиву румунізації з боку православного священника. Відомо, що вл. Ю. Пелеш утримував місцевого священника за власні кошти, поки влада не виділила фонди на його проживання. Відомо, що вл. Юліан особисто відвідував парафії на Буковині, пізніше надсилав особистого делегата – о. Кліма Кульчицького, який до слова деякий час був адміністратором парафії в с. Брошківці на Буковині (1888–1889) [121]. Відвідуючи духовні громади, вл. Юліан проводив освячення нових церков. 19 вересня 1886 р. в часі своїх відвідин м. Снятина, він освятив новозбудовану церкву св. Михаїла [137].

Важливим аспектом життя українського населення в Галичині було шанування власних релігійних свят. Однак судова система в Галичині не враховувала цього моменту і тому призначала судові розгляди в ті дні, на які припадали свята. З цим також не погоджувався владика Юліан Пелеш, який мав проявляв емпатію до ввіреного йому населення і тому у 1889 р. подає скаргу до Львівського апеляційного суду з метою, щоб галицька судова влада не призначала відповідні судові розгляди у такого характеру днів. 26 березня 1889 р. Львівський апеляційний суд видав наказ про заборону підвладним йому структурам призначення розглядів у дні, на які припадали українські релігійні свята [127]. Окремою сферою уваги єпископа були питання, що стосувалися греко-руського обряду, який, як відомо, в процесі розвитку Церкви зазнавав змін. Ю. Пелеш підтримував ідею галицького митрополита С. Сембратовича щодо скликання Провінційного синоду [98, с.364].

Другий основний напрям праці Ю. Пелеша в станіславівський період його життя та служіння – це громадсько-культурна діяльність, яка включала активну участь в суспільно-політичному житті краю, організацію випусків періодичних видань, турботу про освіту. Даний вид діяльності детально висвітлений в підрозділі про громадсько-культурну діяльність Ю. Пелеша.

Підсумовуючи аналіз духовно-адміністративної діяльності владики Ю. Пелеша в період його управління новоутвореною Станіславівською єпархією (1885–1891), важливо наголосити, що він відіграв вирішальну роль в її успішному становленні та подальшому розвитку. Його діяльність успішно поєднувала гнучке адміністрування та духовну опіку над понад півмільйонною паствою. Налагодження діяльності капітули, організацію єпархіального видавництва, введення канонічних візитацій сприяли налагодження зв'язку між ним та духовенством, яке він також різнобічно підтримував.

Перший «станіславівський» період, який для єпископа закінчився в 1891 р., був лише частиною архіпастирського служіння Ю. Пелеша, адже, як пише о. І. Назарко, «Апостольська Столиця перенесла Кир Ю. Пелеша на його власне бажання і бажання цісаря до Перемишля на єпископа-ординарія» [115, с.121]. Про призначення владики на іншу галицьку кафедру можна дізнатися з документа – таємного послання Папи Лева XIII від 22 вересня 1891 р., в якому зазначається, що Ю. Пелеш призначається «Єпископом і Пастором» ввіреної йому Перемишльської єпархії [11, с.472–473]. Зміна місця служіння в досить відповідальний момент в житті владики і цілої Галицької митрополії – початок роботи провінційного синоду – пояснюється смертю Івана Ступницького ще в грудні минулого року [98, с.364]. З метою все-таки проведення синоду, відбулися термінові кадрові зміни, щоб, як пише А.Трак, – «доповнити число учасників «Львівського Синоду»» [134, с.194]. Замість владики Пелеша новим станіславівським архіпастирем було призначено Ю.Сас-Куїловського, який вже до цього моменту був єпископом-коад'ютором і адміністратором Перемишльської греко-руської єпархії [11, с.473]. Згідно з Шематизму Перемишльської єпархії за 1892 р., його єпископське іменування відбулося 10 травня 1891 р., а потвердження Римською Апостольською Столицею (преканонізація) – 27 червня 1891 р. [6, с.4].

Таким чином в житті та діяльності Ю. Пелеша, згідно з періодизацією, запропонованою дослідниками, розпочинається другий перемишльський період (1891–1896 рр.). Інtronізація на архієрейський престіл відбулася, ймовірно, в

серпні 1891 р. в катедральному соборі св. Івана Хрестителя в Перемишлі [98, с.365]. І.Назарко так описує вступ Ю.Пелеша на архієрейську кафедру в цій єпархії: «...в Перемишлі Владику прийняли холодно і з недовір'ям, бо його випередила опінія дуже строгого й вимогливого настоятеля, а при тому нервової людини. Але в дуже короткому часі ця опінія змінилася на користь Владики Юліяна...» [115, с.122].

Початок його служіння співпадав з початком проведення провінційного синоду в Львові. Відповідно, одним з перших завдань архіпастиря було формування єпархіальної делегації на нього [98, с.365]. «Вісник Перемиської єпархії» за вересень 1891 р. повідомляє, що до її складу увійшли: оо. Юстин Желіховський, Іоанн Яблонівський, Теодор Мельник, Іоанн Негребецький, Орест Чехович, Павель Левицький, Юліан Дуркоть, Сильвестр Копистянський, Кирило Сілецький, Стефан Добрянський та ін [74, с.93].

Говорячи про дане зібрання повноти Галицької митрополії, важливо зазначити, що він проходив як всецерковний синод в період 24 вересня – 8 жовтня 1891 р. в Львові [98, с.365]. Синод було відкрито, як пише о. М. Димид, 27 вересня в соборі св. Юрія. Головуючим на ньому був Агостіно Чяска – префект Ватиканських архівів, титулярний архиєпископ Лариси [100, с.97]. Г.Лужницький характеризує його як «великого приятеля українського обряду» [110, с.528]. Учасниками синоду крім «папського делегата Цяска» були: митрополит С.Сембратович, єпископи Перемишльський Ю.Пелеш і Станіславівський Юліан Сас-Куїловський [100, с.97; 158, с.9]. Парадоксальна ситуація вимальовується в плані визначення точної кількості присутнього нижчого духовенства, куди входили крилошани, декани (протопресвітери), віце-декани, синкели, протоігумен Чину святого Василя Великого, ігумени монастирів, ректори семінарій, катехити, професори гімназій, парохі і сотрудники [100, с.97; 98, с.365]. Згідно з повідомленням А.Трака, в синоді «взяли участь більше 300 священиків» [134, с.193]. Натомість дослідники Р.Делятинський та О.Єгрешій пишуть про кількість у 176 священиків [98, с.365]. Протилежною до двох версій є третя думка о. М. Димида у кількості 155

представників нижчого духовенства [100, с.97]. В. Марчук зі свого боку зазначає, що в синоді брало участь 160 священників [112, с.123]. О. Стефанович пише про кількість священників у сумі 156 осіб [158, с.9]

Незважаючи на розбіжності у позиціях різних дослідників цього питання, його можна вважати історичною подією, адже вперше від 1720 р. (Замойського собору) відбувся синод Української з'єдиненої Церкви [100, с.97].

Біограф владики, о.Северин Матковський звертає нашу увагу на те, що владики «скоро зорієнтувався в ситуації...Його діяльність на Синоді була рішуча й децидуюча, і нею він здобув собі серця не лише свого перемиського клеру, але й загалу нашого духовенства». Водночас на синоді були присутні постаті з різними поглядами і власними цілями. Відносини між владикою і такого роду учасниками були складними, адже «своєю діяльністю рівночасно стягнув він на себе невдоволення...» [118, с.29]. Одним з противників владики Ю. Пелеша в цей період часу був кардинал Мечислав Ледоховський, який «навіть грозив усуненням з єпископського престолу». Причиною конфлікту між двома ієрархами полягала в такому плані, як «становище д-ра Ю. Пелеша на Львівському синоді і його спротив на змагання папського делегата архієпископа Августина Чіяски і митрополита С. Сембратовича» [118, с.27].

Незважаючи на вороже ставлення до постаті владики з боку окремих осіб того часу, сучасні дослідники пишуть, що «Єпископ Ю.Пелеш відіграв значну роль в нарадах Львівського синоду» [98, с.365; 135, с.289]. Владика І. Хома пише, що «він був співтворцем Львівського синоду 1891 р.» [119, с.40]. Метою Львівського провінційного синоду насправді було поглибити латинізацію візантійського обряду, якого і надалі дотримувалася Греко-Католицька Церква в Галичині. А. Трак каже про те, що «Юліан Пелеш виступив його захисником» на синоді [134, с.193]. Продовжуючи думку І. Хоми про єпископа і його роль на синоді, дослідник писав, що Ю. Пелеш «обороняв наші прадідні традиції, знаючи добре історію своєї Церкви, її світла й тіні» [119, с.40].

Отже, як підсумок діяльності владики Ю. Пелеша на Львівському синоді, можна відзначити його роль визначну роль в підготовці та активній участі в ньому. Він представив себе, як оборонець давніх традицій Греко-Католицької Церкви в Галичині.

Окремо потрібно звернути увагу на внутрішньоепархіальну діяльність владики Юліана на перемишльському престолі, адже, незважаючи на невеликий термін виконання обов'язків місцевого церковного очільника, він здійснив вагомий внесок у вирішення різноманітних проблем, сприяючи подальшому розвитку єпархії. Найперше необхідно визначити, що, вступивши в власні повноваження, він опиняється у вирі т.зв. «тучапської справи» (1892–1894 рр.), яка потребувала вирішення. Дане питання стосується невеликої за чисельністю дочірньої Свято-Воскресенської громади с. Тучапи Ярославського деканату в кількості 648 осіб, згідно з даними Шематизму єпархії за 1892 р. [98, с.366; 6, с.321]

Справа, що виникла в зазначеній громаді насправді сприяла загостренню проблем, найперше такої, як використання польською шляхтою, які в свою чергу були «патронами церков і римо-католицьким духовенством «конкуренції» (механізму фінансування) на будівництво і ремонт церков і плебаній для тиску на парафіян з метою зміни греко-католицького обряду на латинський». Результатом конфлікту між настоятелем о. Антонієм Барновичем та частиною місцевих парафіян призвів до переходу більшості членів громади в латинський обряд. Даний перехід був затверджений Римською Апостольською Столицею. Владика Ю. Пелеш, розуміючи загрозливий характер даного інциденту, сформував дві комісії – на єпископському та деканальному рівнях для проведення канонічного розслідування провів особисту зустріч з місцевими греко-католиками, адже відомо, що він вислухав їхню позицію. Врешті-решт він особисто «сплатив «конкуренційний внесок» на парафію, щоб запобігти переходу парафіян на латинський обряд» [98, с.367].

Важливо зазначити, що Шематизм єпархії за 1894 р. подає оновлені дані, що Тучапська Свято-Воскресенська парафія нараховувала 158 осіб [7, с.341]. Ймовірно, в результаті даного негативного інциденту греко-католицьку громаду покинули 490 осіб. Дослідниця даного питання Н. Колб вважає, що «тучапський скандал» «спонукав греко-католицьку ієрархію звернути прискіпливішу увагу на парафії, що знаходились на польсько-українському етнічному кордоні» [98, с.367].

Маючи досвід управління Станіславівською єпархією і розуміючи важливість відвідування парафіяльних громад, він бере до уваги необхідність проведення канонічних візитацій і на перемишльській кафедрі. У «Віснику Перемиської єпархії», виданому 12 квітня 1892 р. містилося повідомлення за 8 квітня того ж року, в якому владика має намір «предприняти» канонічну візитацію «Церквей и парохій Диецезіи Перемиской, Самборской и Сяноцкой...» [73, с.47]. Прослідковуючи подібні наміри, вже у тому ж виданні за травень 1894 р. в розділі «Хроника» можна знайти повідомлення, що в даному році відбудеться канонічна візитація «чотирехь деканатовь», а саме «двохь вь западной» і «двохь вь восточной части» єпархії. Візитації мали розпочатися в другій половині серпня і тривати, ймовірно, до листопада [68, с.52]. «Вісник Перемиської єпархії» за 12 жовтня цього ж року подають детальну інформацію про початок канонічних візитацій деканатів. Зокрема, перше видання містить повідомлення про відвідини Короснянського деканату в період з 22 по 28 серпня та Канчуського з 14 по 25 вересня. Автор повідомлення зазначає, що «Народь, котрий небачивь еще свого Архієрея...громадився дуже численно и съ слезами радости витавь и пращавь Свого Архіпастиря» [69, с.132].

Друге видання (29 жовтня цього ж року) повідомляє про проведену владикою Пелешем канонічної візитації Старосамбірського деканату в період 6-20 жовтня. Видання так описує цю візитацію: «Помимо не сприяючої погоди народь громадивь ся всюди дуже численно, витаючи подь проводомь своихь душпастировь...» [70, с.138].

В часі відвідин парафіяльних громад, владика здійснював також посвячення нових храмів. 30 вересня 1894 р. Ю. Пелеш освятив нову, муровану церкву в с. Лази, Ярославського деканату. Опісля освячення він відслужив Архієрейську Літургію, під час якої йому співслужило численне духовенство: отці крилошани – Подолинський, Чеховий та Войтович з Перемишля, о. Хотинецький з Ярослава та священники зазначеного вище та інших деканатів [69, с.132].

З наявних наукових досліджень відомо, що єпископ Ю. Пелеш відвідував чернечі осередки, адже 22 серпня 1893 р. він здійснив висвяту монаха Андрея Шептицького на священника в Кристинопільському монастирі [155, с.18, 35; 112, с.122; 117, с.76].

Архіпастир намагався реалізувати план свого давнього попередника – Юрія Винницького (1700-1713) щодо заснування духовного освітнього закладу. Хоча в даній ситуації виникає протиріччя, адже в Перемишлі ще з 1845 р. існувала семінарія, але, ймовірно, вона не могла надати весь спектр освітніх послуг. Завдяки особистим давнім знайомствам та впливам в імперській столиці він «виєднав державне розпорядження від 13 липня 1893 р., яке дозволяло заснувати повну Духовну семінарію в Перемишлі» [119, с.40; 115, с.122; 134, с.194].

Однією із заслуг владики Ю. Пелеша стала побудова нового єпископського палацу в Перемишлі (Додаток Є). Єпископ «домагався від галицького крайового уряду окремої єпископської палати, однак галицький крайовий відділ не хотів дати згоди на неї з «ощадностевих причин». Після цієї відмови він звернувся безпосередньо за допомогою до габсбурзького монарха і отримав позитивну відповідь. Імперський уряд надав кошти для побудови «гарної палати перемиських владик», будівництво якої було завершено в 1896 р. [119, с.40]

І хоча Ю. Пелеш особисто «доглядав за будовою палати, радів нею», але моменту, коли б зміг там проживати, не дочекався, адже, як зазначає о. С.

Матковський, ймовірно, після синоду, наслідки якого виявилися на нашу думку «складними», якщо здійснювати аналіз слів біографа, «невдовзі зачав Єпископ щораз більше хворіти, хоч до того не признавався і не допускав до себе нікого», а 10 (22) квітня 1896 р. він передчасно помер «на 54-му році життя, 29-му році священства, 11-му році єпископства, а з того в 5-му році на владичому престолі в Перемишлі» [119, с.38, 40; 98, с.368]. Існують різні версії причини смерті. І. Назарко говорить про «важку недугу (рак)» [115, с. 122]. Натомість, О. Єгрешій і Р. Делятинський пишуть про «зденервування» і «сухоти утроб». Українські часописи «Діло», «Душпастир» та «Галичанин» здійснили публікацію некрологів з «розширеною біографією» єпископа [98, с.368]. Зокрема, у некролозі газети «Діло» було написано, що владика Ю. Пелеш був «був чоловіком правого характеру і добрим Русином.., чоловіком праці, про що свідчать його твори письменницькі та його урядова діяльність на кождім становищі» [112, с.123]. Крім світської преси, некролог про смерть перемишльського архієрея був надруковано від імені митрополита С. Сембратовича у травневому випуску видання «Львівські Архієпархіальні Відомості» [44, с.74–75]. Вже наступного дня, 23 квітня, відбувся процес перенесення тіла владики з Липовиці (Засяння), де він упокоївся, до катедрального собору Івана Хрестителя в Перемишлі, участь в якому особисто взяв митрополит С. Сембратович, крилошани і представники Перемишльської, Станіславівської єпархій та Львівської архієпархії. Крім духовенства, були присутні делегації українських організацій та представники державної влади. Похорон владики Ю. Пелеша відбувся 27 квітня 1896 р., на перемишльському кладовищі. Прощальну промову на похороні виголосив о. Крушинський, у якій від імені духовенства Перемишльської єпархії зазначив, що «покійний єпископ був чоловіком, повним посвячення і любові для церкви і руського народу» [98, с.368; 115, с.122].

Отже, як підсумок другого «перемишльського» періоду Ю. Пелеша (1891–1896), потрібно зазначити, що прихід владики на нову кафедру ознаменував ряд заходів з подальшого існування та розвитку єпархії в плані

побудови єпископського палацу та утвердження духовної семінарії, яка б змогла надати весь комплекс необхідних освітніх послуг. Очевидно, що єпископ стикався не лише з позитивними моментами у пошуку комунікації з вірянами, адже на час його служіння припадає «тучапська проблема», яка поставила йому певний виклик в сфері підтримки власної пастви. Незважаючи на невеликий термін свого служіння, Ю. Пелеш активно опановував нові терени власної відповідальності, здійснюючи канонічні візитації, спілкуючись з вірянами та здійснюючи освячення нових храмів.

3.2. Громадсько-культурна діяльність архіпастиря

«Ю. Пелеш був непересічною людиною та визначним Владикою нашої Церкви. Велику роль тут відіграли його багаті природні надарування. Широкий горизонт думки, що охоплював усі потреби Церкви й народу, велика ерудиція... пориваюча красномовність, повна поваги, товаристське вигладження...» – саме таким чином о.І.Назарко охарактеризував Ю.Пелеша [115, с.127]. По таких рисах даної постаті можна стверджувати, що він був не лише глибокоосвіченим релігійним, але й активним громадським діячем, який постійно проявляв елементи єдності з галицькою русинською громадою. Взаємодія владики з суспільством Станіславівської та Перемишльської єпархій спричинило реалізацію різноманітних громадських та культурних ініціатив.

Як зазначалося в першому розділі, формування громадянської активності в постаті Ю. Пелеша розпочалося ще в шкільні роки, коли Юліан брав участь в Русинській народній партії. Здобуваючи пізніше вищу освіту у Відні, владика стане активним учасником руського академічного товариства «Січ» [98, с.329, 330; 30, с.2].

Перший і другий відомі випадки з ранніх років Ю. Пелеша, згадані в газеті «Діло» за 23 лютого 1885 р., є свідченням активної його інтеграції в

українське суспільство в межах Габсбурзької монархії [30, с.2]. Акцент на інтеграції влади є важливим з точки зору того, що пізніше він, ймовірно, маючи розуміння важливості підтримки суспільних об'єднань, буде активно їх підтримувати, сприяти розвитку культурної та освітньої складових української громади, вже як один з вищих духовних лідерів галицьких українців.

І. Назарко пише, що Ю. Пелеш, «...як священник був членом виділу товариства «Просвіта», але поборював у ньому драгоманівську радикальщину та москвофільство» [115, с.127]. С. Матковський продовжує цю думку, пояснюючи, що владика боровся з москвофільством, «оскільки воно перероджувалося в цареслав'є і схизму». З іншого боку, «стоячи непохитно при вірності католицизмові, він не годився на той радикальний напрям, який під впливом М. Драгоманова зачав ширитися поміж молодими народовцями...» [118, с.29].

Як було визначено в другому розділі, проживаючи та водночас в часі духовного служіння у Львові, тодішній о.д-р. Ю. Пелеш спільно з о. С. Сембратовичем стануть засновниками журналу (часопису) «Рускій Сіонь» (Додаток Ж), який виходив в період з 1871 по 1885 рр. (згідно Індeksu української католицької періоди А.Кравчука – часопис виходив в проміжку 1871–1884 рр.) в Львові. Деякі дослідники зазначають, що в швидкому часовому проміжку часопис почав виходити щомісяця, хоча існує альтернативна версія, згідно з якою «Рускій Сіонь» був двотижневником [98, с.331; 82; 139; 152, с.1].

Загалом, засновники даного часопису бачили перед собою не одну, а декілька цілей та завдань для їх реалізації в майбутньому. По-перше, вже крім вище зазначеної мети, він втілювався в життя як альтернатива газеті «Слово», яка виходила двічі на тиждень в період 1861–1887 рр. і мала чітко виражений москвофільський (русофільський) характер; по-друге, відображення поглядів групи духовенства, яка певним чином намагалася виступати проти посилення впливів православного та російського характеру в Галицькій митрополії та

усунення крайніх форм консерватизму і спрямування розвитку греко-католицької Церкви в напрямку латинських духовних ідеалів [82]. В часовому проміжку 1871–1875 рр. о. Юліан Пелеш брав активну участь в житті релігійного часопису: створення дописів та публікація у «Сіоні Руському» власних статей науково-популярного та наукового характеру, що стосувалися теми церковно-державних справ, методичних вказівок, поминальних, принагідних, святкових, недільних, великопосних та пасхальних проповідей. Водночас існували також статті, що стосувалися питань катехизації, соціального характеру, духовенства, канонічного права. Важливо також зазначити про висвітлення о. Юліаном питань з Історії Церкви та богослов'я [98, с. 331–333; 152, с. 14, 51, 100, 186, 233, 271, 289, 307, 326, 342, 438].

Загалом, відомо про 2 поминальні проповіді (1871 р. Т.1 ч.21 та 1873 р. Т.3 ч.23), 1 принагідну, тобто присвячену певній події. У даному випадку, слово о.д-ра виголошувалося на Новий рік [152, с. 326, 342]. З іншого боку, в журналі також наявні статті-гомілії на такі церковні свята, як Трьох Святителів, Богоявлення, св.великий П'яток, Вознесіння, св.Онуфрія Великого та ін [152, с.307]. Загалом, нараховується 23 проповіді Юліана Пелеша, які відносяться до празничних і були опубліковані в різні часові проміжки в даному журналі. В період 1871–1872 рр. в «Сіоні Руському» було висвітлено 27 проповідей Юліана Пелеша, що виголошувалися в звичайні неділі протягом року та 30 проповідей (деякі позначалися як «начерки»), що стосувалися Великого Посту та пасхального часу [152, с.271, 289]. Як підсумок, згідно Індексу української католицької періодици Галичини (автор – А. Кравчук) в часописі «Сіон Руській» було опубліковано сто п'ять проповідей о.д-ра Юліана Пелеша різного спрямування [152, с. с. 14, 51, 100, 186, 233, 271, 289, 307, 326, 342, 438].

Увагу також звертає тематика державно-церковних стосунків, зокрема стаття Ю.Пелеша «О увільненію кандидатів сана священническаго от должности чинної служби войскової» [98, с.333; 152, с.438]. Будучи доктором богослов'я, Юліан Пелеш також публікував статті теологічного характеру.

Серед них «Уступи з історії літератури церковної» та «О потребі студій патристичних» [152, с.14].

Враховуючи велику багатотомну спадщину о. Юліана в галузі дослідження минулого Церкви, він висвітлював свої наукові результати в цій галузі і в цьому журналі, зокрема важливо зазначити такі публікації, як «Гадки о церковній державі, розправа юридико-історична», «Понтифікат П.Пія IX», «Старокатолики», «Унія і православ'є» [152, с.51].

«Руський Сіон» дав можливість чітко надати пояснення з питань окремих аспектів в спектрі існування правових меж всередині Церкви. Будучи не єдиним автором статей стосовно канонічного права (М.Маліновській), о.д-р. представляв читачам відповіді на досить актуальні в близькому майбутньому питання, зокрема статті «О виборі Папи» (опублікована в 1872 р., відповідно найближчий конклав відбудеться в 1878 р.), «О синодах провінціональних і єпархіяльних», «О деканах», «Допись до Сіона». Остання зазначена публікація стосувалася потреби щодо видання Замойського синоду 1720 р. [152, с.100]

Окремо варто зазначити статті, що стосуються катехизації та соціального напрямку, адже вони відіграють важливу роль в житті Церкви такі публікації, як «Місії католическі» та ін. відіграють важливу роль в плані прямого звернення до читача або спрямований на осіб, які беруть участь в цих сферах існування Церкви, як провідники [152, с. 186, 233].

Вчені-дослідники публікацій о.д-ра Юліана Пелеша - О.Єгрешій та Р.Делятинський - у нарисі про його особистість подають власну класифікацію праць священника, які в різні періоди були оприлюднені в часописі. Згідно з нею, всі публікації можна поділити на 5 груп: історичні розвідки, канонічно-правові, науково-богословські, практичні пастирсько-богословські та численні «Проповіді» [98, с.332–333].

Висвята в архієрейський сан зумовила вступ Ю.Пелеша пошук активних зв'язків з громадськістю Станіславівської єпархії. Громадсько-культурна діяльність владики Юліана була одним з основних напрямків діяльності, яка

включала в себе активну участь в суспільно-політичному житті краю, організацію випусків періодичних видань, турботу про освіту.

У спогадах про владика авторства о. Матковського читаємо, що «Єпископ Ю. Пелеш здебільшого стояв здалеку від політики. Раз лише виголосив у Львівському соймі велику бесіду при шкільній дебаті, і вона зробила сильне враження і в соймі, і в краю. Поза тим займався лише церквою і духовенством» [118, с.25]. Про згадану біографом промову в Галицькому сеймі, яку владика виголосив 4 січня 1886 р., писала й газета «Діло» за 7 січня того ж року [18, с.1–2]. Промова відбувалася в часі дебатів щодо внеску посла Ю. Романчука про реформування галицького шкільництва, мала угодівський характер, що, як зазначає Ігор Чорновол, «справило велике враження і на українців, і на поляків» [139; 138, с. 170]. Направду, промова містила важливі для українських послів народницькі мотиви, поєднані з відданістю Католицькій церкві та австрійській короні.

Юліан Пелеш входив до Галицького сейму як «віриліст», тобто особа, яка стала послом через займання певної посади (у цьому разі – на підставі єпископського статусу). Єпископ залишився «вірилістом» до кінця свого життя, адже брав участь у роботі сейму спершу, як станиславівський, а пізніше як перемишльський архієрей [98, с.364; 138, с. 169–170].

До культурно-просвітницької діяльності владики Ю. Пелеша можна віднести розвиток видавництва єпархіальної періодичної преси, планування в спектрі заснування освітніх закладів та підтримку українських організацій. Видавнича активність проявилася в заснуванні часопису «Востникъ Станиславѣвской епархіи». За однією версією, перший випуск вісника вийшов у січні 1886 р. [98, с.360]. Але існує також друга версія, згідно з якою вісник почав виходити з 15 липня 1886 р. З передмови було видно, що «Вісник» виходитиме 2–3 рази в місяць. Цікаво, що часопис мав передплату, яка становила 2 зр. на рік [19, с.3]. Мета цього періодичного видання, за словами єпископа, передбачала «забезпечити постійне і своєчасне інформування

духівництва єпархії про документи та розпорядження «церковної і мірської власти», виконання яких «належить по більшій часті до душпастирських обов'язків», а тому повинен зберігатися в кожній парохіяльній канцелярії. Крім єпархіального вісника, за сприяння владики було започатковано часопису «Богословський альманах», діяльність якого була зосереджена винятково на «чисто церковній літературі». Метою цього альманаху була публікування і ознайомлення кліру з новинками богословської літератури, обговорення актуальних обрядових справ. Відомо, що він проіснував недовго [98, с.361].

Інші напрями цієї діяльності проявлялися в підтримці українських культурних організацій. 29 березня 1886 р. владику Юліан пожертвував на товариство «Руських жінок» 20 зр., за що ті склали йому свою щиру подяку [62, с.3]. Єпископ також мав задум заснувати в Станиславові «руську дівочу школу» та «єпархіальне співацьке заведення» [28, с.3].

Призначення Ю. Пелеша перемишльським єпископом в 1891 р. реалізується і на громадсько-культурній складовій єпархії. Як зазначає о. І. Назарко, владику проявляв «виразний український національний напрям». Автор в своєму біографічному дослідженні про єпископа вдало висвітлює його світогляд в поєднанні з словами професора Петра Ісаїва, дослідника Перемишльської єпархії, який пише про те, що «Перемишль і Посяння мали найдовше багато москвофілів» [115, с.122].

Його народовські погляди були протиставленням радикалізму та москвофільству, що висвітлювалось в діяльності владики на перемишльському престолі. Прикладом відображення власної громадсько-ідеологічної позиції є офіційні спільні документи галицького греко-католицького єпископату, зокрема послання трьох галицьких владик від 22 грудня 1892 р. у «Віснику Перемиської єпархії», в якому вони окреслюють негативні наслідки для вірян таких видань, як «Народ», «Хлібороб», «Галицька Русь». Якщо «Народ» і «Хлібороб» несуть в собі радикальні погляди її авторів, то «Галицька Русь» на думку ієрархів, зокрема владики Пелеша, могла «захитати соединение съ Римом...» [43, с.1–3].

Крім представлення власної позиції, владика практично підтримував українські суспільні організації, на кшталт «Просвіти», адже священники єпархії через вплив Ю. Пелеша крім основної душпастирської діяльності, займалися закладанням читалень зазначеного товариства, «дбали про національне освідмлення своїх вірних» [115, с.122].

В часі управління єпархією владикою Ю. Пелешем, о. крилошанин К. Чехович (наступник єпископа) здійснював будівництво Інституту для дівчат. Йдеться про побудову приміщення для товариства «Руський Інститут для дівчат». І сам владика, як каже І. Назарко, надавав для нього «поважний даток» [115, с. 122]. О. Єгрешій та Р. Делятинський пишуть про «щедру пожертву» з боку владики [98, с.367]. Варто зауважити, що згідно з статутом товариства, його патроном був місцевий єпископ. Відповідно в період 1891-1896 рр. ним був Ю. Пелеш [150, с.290]. У 1893 р. єпископ посвятив наріжний камінь під будівлю Інституту, а 18 жовтня 1895 р. він його освятив і водночас відкрив виділову школу для дівчат, до якої пізніше буде додано шестилітній ліцей (у 1903 р.) [150, с.290–291; 115, с.122]. Іншим відомим заходом щодо підтримки учнівства є повідомлення газети «Діло» за 29 серпня (10 вересня) 1895 р. про надання пожертви для потреб «бідних учеників бурси імені св. Миколая в Перемишлі», а керівництво бурси, відповідно до власного статуту, внесла владика Пелеша до переліку «членів-засновників» [2, с.367].

Крім підтримки освітньої системи на теренах Перемишльської єпархії, єпископ підтримував окремі парафіяльні громади та чернечі згромадження. Варто зазначити, що владика, будучи вже не станіславівським ієрархом, не забував про буковинську громаду с. Раранча і у «Віснику Перемиської єпархії» від 26 грудня 1891 р. містилося повідомлення про її становище, відсутність власного храму. Тому єпископський ординаріат закликав «ревно зайнятись собиранієм жертвъ» для буковинських вірян [71, с.1]. В цьому виданні від 2 серпня 1894 р. єпископ Ю. Пелеш повідомляє про складання подяки від Конгрегації у справах віри при Римській Апостольській Столиці о. Кирилу Селецькому в справі заснування нового чернечого згромадження Сестер

Службниць Пречистої Діви Марії і водночас владика «поручає си: на діло богоугодне... збирати побожни датки...» і «до Всч. О. К. Сілецького висилати» [72, с.82; 111, с.112].

Як підсумок, можна сказати про те, що владика Ю. Пелеш провадив активну громадсько-культурну діяльність, починаючи з студентських років свого навчання у Відні. Формування національної свідомості позначилася на його подальшій діяльності у статусі священника та єпископа. Розуміння важливості поширення церковно-богословської інформації у формі проповідей зумовили заснування часопису «Сіон Руський», а вступу архієрейський сан надав можливість активно підтримувати громадсько-культурні організації у Станіславові, сприячи розвитку освіти, беручи участь в засіданнях Галицького крайового сейму, висвітлюючи власні політичні погляди. З іншого боку – він відкрито проявляє власне світоглядне бачення щодо розвитку галицької преси, виступаючи на основі народовських поглядів, пов'язаних з вірністю Риму. Рішучість у захисті власної гібридної позиції проявилася у виступі проти соціалістичних ідей під час перебування у Перемишлі.

РОЗДІЛ IV. НАУКОВА СПАДЩИНА ДОКТОРА ЮЛІАНА ПЕЛЕСА

4.1. Твір «Geschichte der Union der Ruthenischen Kirche mit Rom» («Історія Унії Української Церкви з Римом») та його вплив на історичну науку

Аналізуючи такий аспект діяльності владики Ю. Пелеша як науково-дослідницька робота, варто звернутися до слів о. І. Назарка, який так охарактеризовував цю сторону його особистості: «Мав він великі досягнення педагогічні у вихованні духовної молоді, ще більші досягнення письменницькі, а найбільші успіхи – наукові, як єдиний по сьогодні історик нашої Церкви» [115, с. 127]. Отже, можна сказати про те, що єпископ був видатним вченим в галузі церковної історії в досліджуваний нами період. Враховуючи періодизацію життєвого шляху та діяльності зазначеної постаті, розроблену сучасними дослідниками, а також видання основних наукових досліджень, вершині плідної в даній галузі праці Ю. Пелеша припадає саме на його перебування у імперській столиці – Відні (1874–1883). Як зазначають О.Єгрешій та Р.Делятинський, - «саме у віденський період о.д-р Ю.Пелеш проявив себе як науковець –богослов та історик Церкви» [98, с.336].

В період 1876–1880 рр. у тодішнє суспільство вийдуть такі його науково-історичні та богословські праці, як «Учебник католицької релігії для V, VI і VII класи гімназії», «Росправа о духовном урядовом стилю яко дополненъе пастирського богословія», «Пастирське богословіє» та німецькомовна «Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom» (у перекладі на українську мову - «Історія Унії Руської Церкви з Римом») [98, с.337-339; 118, с.15; 115, с. 126; 103, с.40]. Дані наукові здобутки можна охарактеризувати словами одного з дослідників: «У Відні о. Пелеш перевів найкращі й найплідніші роки свого життя, бо не тільки сповняв важливу місію виховання українського видатнішого клиру, але й виявив свою працьовитість, ерудицію та інтелігенцію» [115, с.120].

Крім того, що Ю. Пелеш був автором визначних великих за обсягом богословських та історичних праць, він «писав багато історичних статей і

розвідок». До таких розвідок відноситься «Унія і православ'є», яка була опублікована в 1883 р. в обсязі 86 ст. [115, с.126].

Окремо варто зазначити, що владика був залучений до підготовки та подальшої публікації «Kirchen-Lexicon» - за словами сучасних дослідників – «фундаментального богословського енциклопедичного видання» і відповідно став одним з «головних співробітників» даного видавництва, редактором якого був німецький кардинал-богослов Йозеф Гергенрейтер. Про залученість о.д-ра Ю. Пелеша до праці щодо виходу цього видання згадує о. крилошанин Антоній Петрушевич зі Львова у «Сводній Літописі» [118, с.16; 115, с.126; 98, с.343; 30, с.2].

Як вступний підсумок, можна сказати, що о.д-р. Ю. Пелеш докладав великих зусиль в дослідженні богословської та історичної спадщини власної Церкви. Підтвердженням цьому є дві найвідоміші його праці, на які, на нашу думку, важливо звернути нашу увагу – богословська «Пастирське богослов'я» та історична «Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom».

«Історія Унії Руської Церкви з Римом» - це, за словами о. І. Назарка, - «найцінніша й найбільша історична праця Пелеша». Дане наукове дослідження є насправді вагомим і в той же час відомим здобутком досліджуваної нами постаті, адже про неї не тільки згадують, але й подають докладні відомості більшість його дослідників [115, с.122].

Аналізуючи дану наукову працю, можна сказати, що в ній висвітлено детальне представлення історії української Церкви, починаючи «від найдавніших часів» і до поточного часу її написання. Варто зазначити, що в автора цієї праці були і свої мотиви до її створення: на думку науковців О. Єгрешія та Р. Делятинського – це представлення правлячій австрійській династії Габсбургів «об'єктивний погляд на історію та сучасний стан» Греко-Католицької Церкви [98, с.339].

«Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom» (Додаток 3)– двотомна праця, перший з яких вийшов у суспільне користування в 1878 р.

Другий том цього ж дослідження був виданий у 1880 р. Обидві частини були видані з друкарні Мехітаристів у Відні. Важливо зазначити, о. І. Назарко вказує на те, що перший том праці буде присвячений «тодішньому Галицькому Митрополитові Йосифові Сембратовичеві» [118, с.15; 115, с.122; 147, 148].

Початку викладу історичного матеріалу у першому томі передує вступ (einleitung), який у семи параграфах представляє загальний огляд трактату, вводить читача в розуміння дослідження, починаючи від «праісторії за Початковим Літописом Нестора», висвітлює «короткий огляд території», її мешканців як давніх (часів раннього кам'яного віку), так і пізніших – «скитів, сарматів, аланів, готів і гунів» [147, с. 1, 2, 3, 4, 5]. В третьому та четвертому параграфах о.д-р. веде розповідь про слов'ян та слов'янські племена, згадуючи про їх існування, до прикладу, відправлення посольства до варягів з проханням щодо приходу трьох варязьких братів-князів Рюрика, Синеуса та Трувора до них і подальшого правління на цих територіях [147, с. 6, 7, 15]. П'ятий параграф стосується вірувань, звичаїв та традицій русичів-язичників. В цьому вступному підрозділі автор зокрема описує дохристиянські язичницькі божества слов'ян, поділяючи їх на злих і добрих. До добрих богів дослідник відносить Святовида, Поренута, Перуна, Вохса (Велеса), Похвіста, Ладю, Леля і Полеля, Купала та ін. Крім цього, о.д-р. приділяє увагу визначенню особистих рис слов'ян, особливості існування суспільства [147, с.19, 20, 21, 24]. Шостий вступний параграф присвячений визначенню періодизації історії Церкви таким чином, як її, ймовірно, бачив особисто о.д-р. Ю. Пелеш [147, с. 26-28]. Сьомий параграф висвітлює джерельну базу, на основі якої створювалася наукова праця [147, с. 28-32].

Отже, як підсумок аналізу вступу до історичної праці, потрібно сказати, що автор чудово розумів важливість висвітлення таких моментів, як формування загального розуміння щодо власного дослідження, надання інформації щодо території та її населення, де відбуватимуться основні події протягом наступних віків. Окреме представлення періодизації в окремому підрозділі на нашу думку змогло б конкретизувати та полегшити сприймання

великого обсягу матеріалу для читача, а бібліографія, яку використовував автор – надати можливість розширити власне розуміння вже після детального ознайомлення з працею.

Дві частини пов'язані між собою тим, що в цілісному спектрі висвітлюють історію Церкви, а основою для надання їй чіткого розуміння є розроблена автором періодизація, яка включає три великі за часовим обсягом доби, які він вкладає в шостому параграфі вступу:

Перша доба – навернення руського народу до спілкування з Римською Церквою (від апостольської доби до кінця XI ст.). Вона включає в себе у праці 8–38 §. Даний часовий проміжок поділяється на менші два періоди.

Перший період має назву «Спроби навернення. (Від найдавніших часів до Володимира Великого, до 980 р.)» (§ 8–12) і розповідає про загальну характеристику даного періоду, епоху часів апостолів, легенди про святого Андрія. Наступні параграфи описують період від апостольської епохи до походу Аскольда та Діра (до 866 р.), від часів правління цих руських князів і до початку управління державою Ольгою (866-945) [147, с. 33-35, 42-43]. § 12 оповідає про період від правління першої руської княгині Ольги і до часів Володимира Великого (980 р.) [147, с. 67-68].

Другий період має назву «Загальне навернення русичів та поширення християнства за Володимира Великого та його наступників (980–1104)» і включає в себе чотири розділи. Перша частина – «Повна перемога християнства та його поширення на Русі» і складається з § 14–23, в яких автор описує перші роки правління князя Володимира ще як язичника (980–985), його пізніше навернення, керівництво держави опісля початку її хрещення [147, с. 85-86, 92-93, 121]. В проміжку 19–22 параграфів описується правління вже нащадків Володимира – Святополка (1015–1019) та Ярослава (1019–1054), Ізяслава-Димитра (1054–1078), Всеволода (1078–1093) та Святополка-Михайла (1093–1113) [147, с. 128, 137]. Друга частина – «Статут та управління Церквою» містить інформацію (§ 24–26) про київського митрополита та його права,

статути Володимира Великого та його сина Ярослава, чин митрополитів та відносини митрополита з Константинопольським патріархом, єпископів та нижче духовенство, їхні привілеї та засоби утримання [147, с. 155, 162, 164]. Третя частина містить відомості з питань віри, доктрини та богослужіння [147, с. 169, 188, 204]. Четверта частина – «Релігійне та моральне життя» розповідає (§ 35–38) про звичаї та традиції народу, руське чернецтво, заснування Києво-Печерської лаври, їхній устав [147, с. 216, 220, 228-230].

Друга доба, згідно з періодизацією науковця, має назву «Руська Церква була значною мірою відокремлена від спілкування віри з Римською Церквою аж до відновлення церковної унії з Римом (1104–1595)» охоплює великий часовий проміжок і у праці представлений у § 39–94 [147, с. 232-233]. Друга доба у праці також поділяється на два періоди. Першому періоду передую загальна характеристика періоду, який представлятиметься в даній частині праці і вступ (§ 40–45), як короткий опис політичної історії різних земель Русі (Київського, Суздальського та Московського Великих князівств і окремо Галича та Володимира) [147, с. 233, 235, 241, 253, 267].

Перший період під назвою «Історія Руської Церкви до остаточного поділу Київської митрополії (1104–1461)» включає три розділи. Перший розділ – «Регуляція Церкви та поширення християнства» складається з двох підрозділів. Перший підрозділ охоплює період від початку XII століття до перенесення митрополичої кафедри з Києва до Володимира-на-Клязьмі (1104–1299) (§ 46–48), в яких дослідник представляє київських митрополитів XII-XIII ст., починаючи від Никифора I (1104–1119) і закінчуючи Максимом (1283–1305) [147, с. 290, 304, 317, 327]. Другий підрозділ – «Від початку поділу Київської митрополії до її остаточного поділу (1299–1461)» розповідає про московських (Феоноста, Олексія, Митяя, Пімена, Кипріяна I та Фотія), литовських (Григорія Цамблака і Герасима) [147, с. 239, 334, 337, 348, 351, 354, 357-358, 361, 365]. Окремі параграфи у даному підрозділі присвячені Ісидору (1437–1440), митрополиту усієї Русі, зазначаючи, що згодом він стане кардиналом Святої Римської Церкви та Іоні, московському очільнику. Доречно, що спільно з

розповіддю про останнього дослідник вкладає відомості про остаточний поділ Київської митрополії на Московську та Литовську, які пов'язані з зазначеною постаттю [147, с. 366-367, 369, 376-377]. Окремо в цьому підрозділі описується історія Галицької митрополії, її перше та друге канонічне заснування, особливості існування, поширення християнства, створення латинських єпископств та вірменського архієпископства [147, с. 377, 390, 412, 416]. Другий розділ охоплює питання, що пов'язані з вірою та богослужінням [147, с. 418, 427, 430]. У третьому розділі описується стан релігійного та морального життя на Русі [147, с. 444, 447].

Другий період досліджуваної доби – «Від остаточного поділу Київської митрополії до відновлення унії з Римом (1461–1595)» складається з трьох розділів і охоплює § 70–94. В першому розділі – «Управління Церквою та поширення християнства» згадується про московських митрополитів в період 1461–1586 рр. (Феодосія, Філіпа I, Геронтія, Зосима, Симона, Варлаама, Даниїла, Іоасафа, Макарія, Атанасія, Германа та Філіпа II, Кирила, Антонія та Діонісія та Іова). Останнього автор визначає як першого московського патріарха (1586–1589) [147, с. 450, 451-452, 453, 455, 458, 459, 460, 464, 466, 468, 469]. В цьому ж розділі окремим пунктом він подає відомості про київських та галицьких митрополитів в період 1458–1497 рр.: Грегора Болгара, Мисаїла Друцького, Симеона, Йону I Гнезна, Макарія I [147, с. 471, 475, 477, 478]. Окремий параграф (75) присвячений митрополиту Йосифу II Солтану (1498–1517). Ю. Пелеш називає його «освіченою» людиною і зазначає, що «його правління, безсумнівно, є найважливішим з цього періоду» [147, с. 479]. Наступний пункт цього розділу присвячений опису наступників митрополита Й. Солтана: Йони II, Йосифа III, Макарія II, Сильвестра, Йони III, Іллі та Онисифора [147, с. 493-494, 495, 496, 497].

Однією з ключових подій в існуванні Київської митрополії наприкінці XVI ст. є подія відновлення унії з Римом. Дослідженню цьому питанню о.д-р. приділяє сім пунктів у першому томі. Це свідчить про важливість даної події з точки зору її наслідків [147, с. 498, 511, 519, 522, 527, 540, 546]. Про її значення

пише і д-р Ігнасіо Гарсія Ласкурайн Бернсторфф у своїй тематичній статті, кажучи, що «Для Пелеша Берестейська унія є центральною подією, яка завершує перший том його «Історії унії Руської Церкви з Римом»» [87]. Автор звертає увагу на процеси підготовки, прийняття та оприлюднення унії та інші аспекти тогочасного церковно-релігійного життя. В контексті цих пунктів описуються мотиви та підготовчі причини, постаті митрополита Михаїла Рогози, короля Сигізмунда III, Іпатія Потія, переговори 1595 р. і відновлення унії 23 грудня того ж року [87].

Другий розділ даного періоду (§ 88–90) описує тодішній стан віри та богослужінь. В цій частині згадуються єретичні вчення, які на той час існували на території Московської митрополії, зокрема під проводом Феодосія Косого та Матвія Башкіна [147, с.571, 572].

Третій розділ містить в собі відомості про релігійне та моральне життя, стан чернецтва в досліджуваній період [147, с.582, 585, 593, 595].

Отже, перша частина праці Ю. Пелеша закінчується аналізом церковно-релігійного життя Київської митрополії станом на 1595 р. Ймовірно, для деталізації подій прийняття нею унії, наприкінці першого тому автор вкладає додаток, в якому міститься ряд документів та промов, що мають стосунок до процесу прийняття унії Київської митрополії з Римом: 1) промова кардинала Сільвія Антоніані, виголошена до руських депутатів 23 грудня 1595 р.; 2) визнання віри руських єпископів; 3) булла папи Климента VIII «*Magnus Dominus, et laudabilis*»; 4) короткий запис Папи Климента VIII «*Benedictus sit Pastor ille bonus*»; 5) Булла папи Климента VIII «*Decet Romanum Pontificem*» про юрисдикцію Київського митрополита [147, с.605, 606, 611, 622, 626].

Аналізуючи другу частину (том) праці Ю. Пелеша, варто зазначити, що дослідники визначають певні особливості початку роботи над нею. Дослідник о. І. Назарко у своїй статті на цю тему пише про те, що у о.д-ра виникають мотиви щодо її написання (в контексті першого тому не виникало повідомлень щодо мотивів), які Ю. Пелеш викладає у «Передмові», яка вложена на початку

другої частини в кількості 12 ст. [148, с.ІІІ] Як зазначає цей же науковець, першим мотивом щодо продовження цієї праці «було те, що досі ніхто ще не опрацював у систематичній цілості історії української католицької церковної провінції, а тому вона належить до найменше відомих частин церковної історії». Друга спонuka стосувалася того, щоб спростувати історичними фактами «закиди ворогів Риму», начебто Апостольська Столиця «не хоче єдності віри, а хоче повністю златинізувати Схід». Автор навіть визначив те, що ці ж вороги зображували Рим центром усіх єресей [115, с.124].

Отже, переходячи до розгляду другого тому праці, варто зауважити, що він є безпосереднім продовженням першого, тому він розпочинається третьою добою під назвою «Від відновлення унії з Римом до сьогодення (з 1596 року)». Дослідник поділяє її на три періоди. Перший період – «Від відновлення унії з Римом до Синоду в Замості (1596–1720)» в свою чергу поділяється на три розділи. Перший розділ охоплює § 2–19 і вміщує в собі основну частину матеріалу щодо характеристики даного періоду (1596–1720), правління Михаїла Рагози як унійного митрополита, Іпатія Потія, стан окремих справ єпархій Києво-Галицької митрополії в 1596–1613 рр. [148, с. 3, 7, 35, 60]. Окремо розглядаються кожна з цих єпархій: Володимирсько-Берестейська, Луцько-Острозька, Турово-Пінська, Холмсько-Белзька та Полоцько-Вітебська архієпархія, порядок їх єпископів. Пункти шість та сім розглядають відповідно стан Львівсько-Галицької та Перемишльсько-Самбірської єпархій [148, с. 60-61, 64, 66, 69, 72, 77, 108]. Наступні параграфи стосувалися життя та духовному служінню Йосифа Велямина-Рутського, боротьби з розколом, протистоянні козаків унії, мученицькій смерті Святого Йосафата [148, с. 124, 142, 145, 148, 154]

Висвітлення історії Руської Унійної Церкви перепліталось з суспільно-політичними подіями того часу на українських землях. До прикладу, § 9 містить відомості про митрополитів Рафаїла Корсака (1637–1641) і Антона Селяву (1642–1655) та водночас розповідає про козацькі війни та їх причини,

Зборівський договір 1649 р., Переяславський договір 1654 р., Гадяцький договір 1658 р., Андрусівський договір 1667 р. [148, с.206, 215, 222-225].

Автор намагається вести розповідь в кількох різних напрямках, постійно описуючи стан «уніатів» та «розкольників», надаючи інформацію про служіння вищої ієрархії, поєднуючи ці речі з політичними реаліями того часу. В наступних артикулах о. д-р. дослідить періоди служінь київських митрополитів Гавриїла Коленди (1666–1674), Кипріяна II Жоховського (1674–1693), Лева Слубіча Заленського (1694–1708), Георгія Винницького (1708–1713). Не було оминуто також жорстоку політику Петра Великого проти Унії і представлено причини цієї ненависті [148, с.256, 274, 288].

З тринадцятого по шістнадцятий параграфи відбувається охарактеризовування стану окремих єпархій Києво-Галицької митрополії в період 1613–1721 рр. В цій частині праці він описав стан Полоцької та Смоленської архієпархій, Володимирсько-Берестейської, Луцько-Острозької, Пінсько-Турівської, Холмсько-Белзької, Львівсько-Галицько-Каменецької та Перемишльсько-Самбірсько-Сяноцької єпархій. В контексті опису існування цих єпархій в проміжок більше ніж ста років, автор вкладає відомості про події з їх розвитку та діяльність єпископів цих структур: життя та духовне служіння полоцького архієпископа Йосафата Кунцевича, перемогу розколу в Луцько-Острозькій єпархії в 1633 р. і відновлення єдності з Римом, прийняття львівським єпископом Йосифом Шумлянським в 1700 р. та перемишльським єпископом Інокентієм Винницьким в 1692 р. унії. [148, с.304, 321, 324, 326-327, 328, 330, 336, 338, 341, 347].

Другий розділ стосується питань вчення та богослужінь, натомість третій розкриває стан релігійного та морального життя та чернецтва в той період часу. В ньому міститься історія Василянського Чину в 1595–1720 рр. [148, с. 377, 418, 445, 451]

В другому періоді даної доби під назвою «Від Замойського Синоду до Відновлення Галицької Митрополії (1721–1808)» опис подій також поділяється

на три розділи. Перший розділ – «Від Замойського Синоду до Першого поділу Польщі та Києво-Галицької Церковної Провінції (1721–1772)» описує діяльність митрополитів Лева Кишки (1714–1728), Афанасія Шептицького (1729–1746), Флоріана Гребницького (1748–1762) та Філіпа Володковича (1762–1778). Важливими питаннями для дослідження в контексті управління митрополією в часи Л. Кишки та А. Шептицького були стосунки Унії з Розколом, відносини з латинським обрядом, між світським та василіанським духовенством [148, с.472, 482, 491, 495].

Автор розуміє значення висвітлити також відносини між Церквою і державою в другій половині XVIII ст. Зіткнення обох сторін дослідник представить на прикладі прагнення Ф. Володковича скликати провінційний синод і опором цьому намаганням з боку двору (ймовірно, мається на увазі королівську владу). В контексті цього періоду часу вкладаються відомості з спектру політичної складової держави, зокрема захист іноземними державами прав дисидентів у Речі Посполиті, інтриги Росії та Прусії, створення Радомської та Барської конфедерації, згадка про договір від 24 лютого 1768 року та гайдамаків [148, с.502, 503, 507, 508, 515, 518, 522].

Другий розділ – «Від першого поділу Польщі до відновлення Галицької митрополії (1773–1808)» - описує стан унії під владою Росії та за управління Церквою митрополитів Лева Шептицького (1778–1779) та Ясона Смогожевського (1780–1787), до та після другого та третього поділів Речі Посполитої - Теодосія Ростоцького (1788–1805). Автор, продовжує, як і в попередніх частинах, інтеграцію суспільних та політичних подій в контекст історії Київської митрополії (інтриги російської влади в обличчі Катерини II, прийняття Конституції від 3 травня 1791 р. і її поступки католицизму східного обряду, зокрема надання їй домінуючого характеру) [148, с.548, 569, 575, 577, 579].

Тридцять третій параграф містить історичний матеріал щодо існування Об'єднаної єпархії за пруського та російського урядів в період 1793–1805 рр., її

існуванні та ліквідації [148, с.583]. Наступні пункти цього періоду розповідають про становище унії в Австрії (1772–1808), подаючи загальний огляд та тогочасний опис церковного статусу русинів. Окремо увага звертається на існування та діяльність закладів надання духовної освіти: Барбареуму у Відні та Генеральної семінарії у Львові [83; 124; 148, с.596, 598, 634].

В цьому ж періоді в параграфах 40–43 подається детальний опис становища Львівсько-Галицько-Кам'янецької та Перемишльсько-Самбірсько-Сяноцької єпархій, Холмсько-Белзької, Володимирсько-Берестейської, Луцько-Острозької, Турово-Пінської єпархій і Полоцької архієпархії та діяльності її очільників у період 1720-1808 рр. [148, с.672, 683, 703, 712, 713].

Третій період стосується періоду, який автор розпочинає від часу відновлення Галицької митрополії і до сьогодення (з 1808). Він охоплює сімнадцять параграфів, в яких викладено відомості про загальний огляд становища унії в Росії, висвітлюючи діяльність митрополитів Іраклія Лісовського, Григорія Кохановича та Йосафата Булгака, як апостольського делегата та подальшу ліквідацію Київської митрополії, подаючи план Семашка та Блудова і так званий Соборний акт. Думка про ліквідацію Руської Унійної Церкви у о.д-ра переходить на питання долі Холмської єпархії в період 1809–1875 рр. (до часу придушення на цих теренах унії) [148, с.793, 794, 795, 799, 804, 831]. З 53 параграфу другого тому розпочинається виклад історії Галицької митрополії, діяльності її першого очільника – Антіна Ангеловича (1808–1814), заснування греко-католицьких громад на Буковині, календарне питання, подальше служіння Михайла Левицького (1816–1858), Грегора Яхимовича (1860–1863), Спиридона Литвиновича (1864–1869) та Йосифа Сембратовича (з 1870) [148, с. 874, 892, 895, 899, 931]. Окрім опису діяльності та стану митрополії за часів зазначених ієрархів, автор подає відомості про діяльність кафедральних капітул у Львові та Перемишлі, існуванні клерикальних семінарій [148, с. 975, 985]. Окрему увагу звернено на переговори між представниками двох католицьких обрядів у Галичині [148, с. 996]. Важливо

зазначити, що автор не оминає дослідження становища Мукачівської та Пряшівської єпархій, подаючи цей опис на основі діяльності її єпископів [148, с. 1031].

Шістдесят четвертий параграф описує діяльність василіанських монастирів у зазначений часовий історичний проміжок. Зокрема наявність інформації про василіанське чернецтво, перелік монастирів у Львівській архієпархії та Перемишльській, Мукачівській та Пряшівській єпархіях, статистичні дані щодо чисельності ченців станом на 1878 і 1879 р. Автор завершує другий том загальним оглядом та висновками [148, с.1054–1057].

Опісля останнього пункту у праці містяться додатки для двох томів дослідження, в першому з яких представлено перелік київських та галицьких митрополитів. В другому додатку було вкладено перелік правлячих єпископів та архієпископів усіх єпархій, включно з Мукачівською та Пряшівською в період XVI-XIX ст. Третій додаток надає читачу доступ до вивчення та подальшого аналізу статистичного огляду греко-католицьких єпархій у складі Австро-Угорщини [148, с.1083, 1089, 1095].

Аналізуючи подальший вплив наукової праці «Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom» о.д-ра Ю. Пелеша на історичну науку, найперше потрібно зазначити найважливішу прикмету даного дослідження – вперше було систематизовано усю історію Греко-Католицької Церкви від початку християнізації Русі [115, с. 124]. Іншою, не менш важливою ознакою даної праці є її наукова цінність. Про цю ознаку у своєму дисертаційному дослідженні пише С. Біла: «Його праця з історії унії вирізнялася значно вищим науковим рівнем, а також чітко сформульованою концепцією». Третьою важливою прикметою даної праці, яку виділяє С. Біла – це використання при написанні власного дослідження ряду опублікованих та архівних документів і такого роду відповідальний підхід до роботи над працею науковиця називає «цінним моментом дослідження» [153, с.43].

З іншого боку, незважаючи на позитивні ознаки, які виділяють С. Біла та о. І. Назарко, необхідно представити і негативні, про які пише останній. Під цим розуміється поняття «застарілості» описів подій у праці. Така проблема, як зазначав останній, існувала в двох томах. Наприклад, на думку дослідника «одною з головних нестач» другого тому «є частий брак життєписних даних нового митрополита з його життя перед його вступленням на митрополичий престіл». Він вважав, що така проблема була при висвітленні біографії А. Селяви та Г. Коленди. Продовжуючи думку о. І. Назарка, його позиція була такою, щоб «доповнити й осучаснити «Історію Унії» єп. Пелеша» за участі інших вчених-істориків, наприклад о. Т. Коструби [115, с.125]. Натомість, сучасна дослідниця С. Біла частково спростовує позицію о. І. Назарка про «застарілість» деяких моментів праці, вказуючи, що «монографія не втратила своєї наукової вартості передовсім у сенсі зібрання, систематизації фактологічного матеріалу щодо унійної історії в Галичині» [153, с.44].

«Він сміливо і ясно описав долю з'єднаної Церкви на Русі, розвіяв не одні неправдиві наклепи й вигадки, приневолюючи особливо польських і московських істориків та публіцистів полемізувати з ним, виправдовуючи ті вислови, що компромітували як царську православну Росію, так і не менше і римо-католицьку Польщу з її клером і шляхтою», - таким чином о. С. Матковський підкреслює важливий аспект в висвітленні ролі історичної праці Ю. Пелеша – започаткування фактично власним дослідженням, на нашу думку, нового етапу у розвитку української церковної історичної науки, яка б в систематизованому вигляді критично переосмислила пройдений шлях Київської і Галицької митрополії, відкидаючи усі наявні міфологічні нашарування з боку російської та польської історіографії, створюючи цінні плоди української наукової спільноти [118, с.14].

Отже, як певний підсумок, незважаючи на протиріччя щодо наукової цінності праці в сьогоденні, можна говорити про те, що в контексті зазначених вище трьох особливостей, вона здійснила значний вплив на розвиток церковної історичної науки другої половини ХІХ ст., створюючи передумови для того,

щоб стати основою для продовження досліджень в даній галузі в майбутньому, зокрема створення праць, які б продовжили здобутки роботи Ю. Пелеша, охоплюючи ті ж хронологічні межі та поглиблюючи їх у власних нових наукових результатах.

Праця «Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom» стала основою для багатьох нових наукових досліджень в історичній науці. Біограф єпископа писав з цього приводу наступним чином: «І хоч як намагалися оспорювати цю, на фактах і історичних, критично оброблених джерелах оперту істину, все-таки «Geschichte der Union» лишилася і, здається, ще довго буде джерелом історичної правди для вченого світу» [118, с.14]. Перебування в форматі основи для нових наукових досліджень робить цю працю фактором значного впливу на розвиток та збагачення новими здобутками історії Церкви.

Ймовірно, перші праці, автори яких брали до уваги історичне дослідження Ю. Пелеша, з'явилися в 1960-х рр. в українській діаспорі. Першим відомим нам науковим здобутком, в створенні якого відіграла роль і досліджувана нами робота, є праця А. Великого «Київська Митрополія в 100 літ по схизмі Керулярія», опублікована в Записках ЧСВВ в 1960 р. [88, с.351] Наступними дослідженнями в цьому ряді можна визначити такі, як «Київські і Галицькі митрополити. Біографічні нариси (1590–1960)» (автор – о. І. Назарко), дисертація о. І. Патриля «*Archiepiscopi – Metropolitani Kievo-Halicierises (attentis praescriptis M. P. "Cleri Sanctitati")*», «Історія християнства на Русі-Україні т. 1 (до 1353 р.)» - (автор – М. Чубатий), «Історія Церкви в Україні» (автор – о. Ю. Федорів) [116; 122, с.XIV; 140, с.797; 135, с.351]. Окремо варто звернути увагу на дев'ятитомну працю – «З літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Ватикану», автор якої також є о. А. Великий і у якій з другого по восьмий том (1968–1976) він базував свої лекції на основі праці Ю. Пелеша як одного з джерел [89, с.264; 90, с.270; 91, с.272; 92, с.285; 93, с.281; 94, с.275; 95, с.273].

Публікації 1960–1970-х рр. стали лише початком у процесі активного залучення «Історії Унії» до розвитку української історичної церковної думки, адже сучасна наукова спільнота продовжує її інтегрувати у нові дослідження періоду середньовіччя та нового часу. Прикладом цього є наукова спадщина д-ра історичних наук І. Скочиляса (1967–2020). Аналізуючи його праці, можна побачити, що «Історія Унії» як одне з історичних джерел, присутнє в багатьох його (як автора або співавтора) дослідженнях: монографії «Володимирсько-Берестейська єпархія XI–XVIII століть: історичні нариси», статтях «Йосиф-Онуфрій Шумлянський (перед 1706 р. – † 19.IV.1762), угорницький ігумен та унійний єпископ перемишльський», «Початки християнства у прикарпатському регіоні та заснування галицької єпархії в середині XII століття», «Унівський архимандрит і львівський єпископ Варлаам Шептицький (1643–1715)», «Собори духовенства Холмсько-Белзької унійної єпархії XVII століття (типологія, внутрішня організація та склад учасників)» [97, с.176; 129, с.45; 130, с.28; 132, с.43; 131, с.139]. Окремо варто згадати, що результати праці Ю. Пелеша інтегрувалися і в монографії інших сучасних науковців – о. М. Димида та А.В. Вендланд [100, с.23; 96, с.666].

Отже, в результаті аналізу праць української вітчизняної та діаспорної наукових спільнот можна переконатися, що праця Ю. Пелеша не втратила власної дослідницької цінності як в минулому столітті, так і в сучасному часі.

Підсумовуючи аналіз праці «Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom» Ю. Пелеша та її вплив на історичну науку, насамперед потрібно підкреслити фундаментальне значення даного дослідження.

На основі даного важливого компонента можна сказати і про її похідні елементи, які наявні у праці. Зокрема, аналізуючи дану працю, можна побачити систематичність викладу матеріалу, наявність широкої джерельної бази та важливість висвітлення правдивої історії, які відіграли значну роль у донесенні інформації про правління руських (пізніше – українських) політичних та релігійних діячів, побудова змісту на основі біографічного підходу автора.

З іншого боку, автор не зупинився лише на меті відобразити біографії вищих державних та церковних керівників, висвітлюючи загалом досліджуваний період, інтегруючи у зміст відомі історичні події, наприклад, укладання Берестейської унії, проведення Замойського синоду, існування чернецтва.

Зупиняючись на джерельній базі, варто підсумувати, що вона була представлена у вступі перед першим томом і в результаті її, можна побачити, що дослідник застосував при складанні історичної картини ряд наукових праць, історичні документи та літописні дані.

Останнє питання, з якого важливо зробити висновок - мова написання, якою була німецька. На нашу думку, результати дослідження представлялися нею для іноземної європейської спільноти. «Треба признати те, що він, як блискучий розум, умів дивитися в майбутність і написав свій твір німецькою мовою, що він був доступний чужинцям», - писав о. І. Назарко, висвітлюючи питання мови, якою була написана праця «Історія Унії» [115, с.125]. Отже, питання адресування даної праці, тобто для якого контингенту вона призначалася в ознайомлення та користування, влучно описує біограф владики: «Його «Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom», написана для цілого вченого світу» [118, с.14].

Враховуючи обставини значення та уваги до праці о. Ю. Пелеша «Історія Унії» в минулому та сьогодні, можна сказати, що вона здійснила вагомий внесок у вивчення історії Греко-Католицької Церкви на українських землях.

4.2. Твір «Пастирське Богословіє» та його значення

Як відомо, владику Ю. Пелеш, здобуваючи освіту у Відні та захистивши дисертацію, отримав ступінь доктора богослов'я [98, с.330]. Його богословська освіта стала практичною основою для створення власної наукової спадщини у

цій галузі. Дослідник постаті Ю. Пелеша о. І. Назарко зазначав, що «крім вище згаданих історичних творів Пелеш писав ще багато богословських праць» [115, с.126]. Біограф владики о. С. Матковський, описуючи популяризацію постаті єпископа опісля виходу у суспільне користування його монументальної історичної праці, також писав про те, що «інші богословські праці д-ра Ю. Пелеша також визначаються великою ерудицією» [118, с.15]. Обидва дослідники мали на увазі другу не менш відому навчально-наукову працю Ю. Пелеша з ділянки пасторальної теології – «Пастирське Богословіє».

Д-р. богослов'я Ю. Пелеш добре знав церковні книги та обряди, цінував його. Будучи викладачем, він навчав обряду, який існував в Греко-Католицькій Церкві, ввірених йому студентів [118, с.15].

«Пастирське Богослов'я» – комплексний навчальний підручник, написаний поширеним в той період часу у церковній літературі в Галичині правописом М. Максимовича (“максимовичівка”) та складався з чотирьох частин: Дидактики, Літургіки, Гомілетики (теорії душпастирювання) та “Росправа о духовнім урядовім стилі» [160, с.6–8]. В даному переліку важливо виділяти перші три частини, адже вони мають власне навчально-духовно-провідницьке значення, «відповідно до потрійного уряду священника як учителя, совершителя Святих Тайн і пастиря свого духовного стада» [160, с.6].

А. Черемський у передмові до видання «Пастирського Богослов'я» у 2019 р. так писав про цю працю: «На відміну від багатьох подібних підручників, “Пастирське Богословіє” Кир Ю. Пелеша написане на базі виключно західноєвропейських наукових джерел (тобто серед бібліографічних посилань відсутні російськомовні праці), що робить його унікальним, оскільки показує нашу інтегрованість до європейської богословської традиції, а також доводить, що східній обряд можна досліджувати і без посередництва Росії» [160, с.5].

Отже, на основі його висновку, можна сказати про те, що дана богословська праця створювала унікальний простір, де дослідження східної

духовної традиції відбувалося на основі західноєвропейської літератури, що ознаменувало її інтеграцію в створенні даного дослідження.

Біограф владики пише, що друк «Пастирського Богослов'я» було здійснено у Відні в 1876–1877 рр. [118, с.15]. Натомість у передмові до перевидання згадується лише про 1877 р., коли виходило перше видання кількома випусками. У 1885 р. вийшло друге видання, яке об'єднало Дидактику, Літургіку та Гомілетіку в одному томі. Четверта частина – “Росправа о духовнім урядовім стилі» вийшла пізніше, у двох виданнях – 1878 та 1898 рр. «Всі частини «Пастирського Богослов'я» побачили світ у Відні, у видавництві оо. Мехітаристів», – писав А. Черемський [160, с.6–7].

Отже, аналізуючи дану працю, найперше увага звертається до «Дидактики» як першої частини великої за обсягом богословської праці Ю. Пелеша. Перед викладом основного матеріалу вона містить вступ «введеніє» (§ 1–25), в якому автор закріпив основу для розгляду усіх частин своєї богословської навчальної роботи: заснування душпастирського уряду, його цілі і засоби, важливість пастирського богослов'я, його становище. Крім цього він пише для подальшого вивчення студентами про такі важливі речі, як образ доброго душпастиря, побожне життя та симонію [160, с.47, 49, 52, 66, 72, 86].

Перша книга «Пастирського Богослов'я» складається з двох частин – Омилетики та Катихитики. Перший розділ поділяється на загальну та частну омилетику. Загальна омилетика (§ 39–90) включає в себе поняття предмета релігійної науки, її внутрішнього устрою, куди автор вкладає «поученіє розума», «взрушеніє чувств», «наклоненіє воли», та приготуванні проповідника «на релігійні науки» [160, с.123, 139, 165, 171, 205]. Частна омилетика (§ 91–103) розповідає про види проповідей, поняття «случайні проповіді». Автор подає досить практичні приписи щодо складання омілій, її властивостях та про потреби і способи вживання чужих омілетичних «сочиненій» [160, с.213, 236, 240, 245, 248].

Друга частина «Дидактики» - Катехитика (§ 104–140) містить розлоге пояснення катехитичного «поученія», її предметі та формі, організації дитячої катехизації. Автор описує типи метод, які, ймовірно, на його думку варто використовувати в процесі проведення катехизації. Окремий останній підрозділ присвячений катехитичному вихованню, надаючи поняття, потреби та цілі, поняття «карності» в школі та поза нею [160, с. 263, 268, 300].

«Літургіка єп. Пелеша це перший правдиво науковий підручник літургіки», – таким чином характеризував другу частину праці о. М. Соловій у своїй монографії «Божественна Літургія» [133, с.137]. «Літургіка» в своїй структурній будові складається з двох частин – «Загальна Літургіка» та «Частна Літургіка» [159, с.66, 234]. Перша і друга частина книги розпочинається поданням поняття богослужіння, літургічних форм; надається широкий опис свят в контексті церковного року. Друга глава другої частини містить розповідь про церковну архітектуру, внутрішній опис храму (його складові частини), зокрема, притвору, хору. Надається опис вівтарної частини – престолу, горного сідалища, «закристії». В цій же главі надається характеристика зовнішнього вигляду церкви, поняттю каплиці та кладовища [159, с. 120, 131-132, 138, 148, 149, 153, 156]. Третя глава стосується питання святих речей (святіи річи). В даній частині автор згадує про релігійні символи, «святіи сосуди», одяг, дзвони, моці та ікони. Четверта глава розповідає про літургічне слово: «язик церковний», «пініє церковне» та церковні книги. У п'ятій главі укладається опис священодійствія [159, с. 161, 164, 167, 175, 178, 181, 200, 204, 209].

Друга частина «Літургіки» – «частна» - розпочинається розповіддю щодо святої Літургії: її складових та історичним екскурсом. В подальших параграфах Ю. Пелеш подає опис Проскомидії (§ 208–210), Літургіями оглашених (§ 211–215), вірних (§ 216–221), «преждеосвящених Даровь» (§ 222–237). Друга глава стосується церковного правила, богослужінь «недвижимих» і «движимих праздниковь». В наступних частинах книги автор вкладає детальний опис святих тайн: «крещенія» (§ 283–297), «миропомазанія» (§ 298–301),

«евхаристії» (§ 302–307), «покаяння» (§ 308–349), «єлеосвящення» (§ 350–354), «священства» (§ 355), «супружества» (§ 356–368) [159, с.236, 255, 271, 298, 408, 427, 458, 494, 498, 508, 599, 607].

Третя частина – Гомілетика (Теорія душпастирювання) «Пастирського Богослов'я» розкриває власні практичні аспекти повсякденного служіння священника. В ній автор описує провід душпастирем вірян з огляду на різні потреби та обставини, з акцентом на внутрішні особливості кожного з них, наприклад, «як поучати суєвірних», «як поступати съ прозелитами» або відвідування недужих, будування духовних відносин між священником та ув'язненими і «на смерть осудженими» [160, с.325, 329, 373, 389].

Четверта частина праці «Росправа о духовнім урядовім стилі» складається з трьох частин. Перша частина містить відповіді щодо порядку ведення канцелярії у справах мирян [160, с.409]. Друга частина в досить широких межах (§ 15–58) описує її ведення у духовних справах. Наприклад, у § 28 автор розповідає «О метриках крещених» [160, с.425, 441]. Третю частину можна охарактеризувати як додаток до двох попередніх розділів, адже вона містить «взори урядових письмъ»), що, ймовірно, можна трактувати як зразки урядових документів. До прикладу, XV «взор» стосується § 19 другої частини праці і містить зразок прохання про відпустку з єпархії [160, с. 534, 553].

Отже, з аналізу даної праці виникає розуміння того, що дана праця містить в собі відповідний пріоритет навчання з метою формування та розвитку практичних навиків служіння у студентів та духовенства Церкви. На думку о. С. Матковського, контингент практичного користування нею призначався «для молодого греко-католицького українського клеру» [118, с.14]. Про реалізацію такої мети Ю. Пелеш писав у власній передмові до праці - «Передне слово до первого видання», де зазначав, що «Въ своихъ печаткахъ въ тісномъ объѣмі только яко подручникъ для академичнихъ преподаваній призначене, стало постепенно розширене, и наміряе прислужитися не только слушателямъ богословія пастирского, но и дійстнимъ душпастирямъ» [160, с.45–46]. Про це

значення пише і о. І. Назарко, кажучи, що «Пастирське Богослов'я» являє собою «практичний підручник душпастирства про суть, різні методи, численні засоби душпастирювання для молодих священників з практичними вказівками» [115, с.126].

Аналізуючи подальше долю даного наукового видання, можна сказати про те, що воно успішно інтегрувалося у навчальне середовище студентів духовних закладів, адже за твердженням тих же дослідників «десятками літ» ним користувалися священники, а «Літургіка» Ю. Пелеша «до першої світової війни була одним з найобширніших підручників для нашого клиру» [115, с.127]. На думку А. Черемського, саме «Літургіка» о.д-ра була «одним із найвідоміших богословських підручників, за яким навчалося кілька поколінь українських студентів-теологів» [160, с.5].

«Пастирське Богослов'я» понад століття відігравала роль обов'язкової лектури для «алюмнів греко-католицьких семінарій». Вже в часи підпілля Церкви вона залишилася по власній суті «єдиним базовим підручником для навчання майбутніх священників» після «Катехизму» авторства Ф. Шпіраго [160, с.5].

Отже, як підсумок аналізу та визначення значення цієї праці для існування та розвитку Греко-Католицької Церкви, важливо зазначити, що вона являє собою фундаментальний навчальний підручник, який з одного боку призначений для підготовки студентів духовних закладів до майбутнього священства, з іншого – користування вже діючими душпастирями у власній практичній повсякденності. Наявність детального розгляду омілетичних, катехитичних, літургічних, годегетичних, канцелярських знань надають можливість активного засвоєння користувачами власної обрядовості, розуміння її різних особливих аспектів.

Як результат наукової діяльності Ю. Пелеша, в другій половині XIX ст. церковна література збагатилася навчальним підручником, яке на думку А. Черемського «не тільки давав вичерпні знання самого предмету, але й

виконував ще одну важливу місію: скріплював фундамент віри майбутнього священика» [160, с.5].

РОЗДІЛ V. ТЕОРЕТИЧНІ ПРИНЦИПИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ТЕМИ

Висвітлення теми даного наукового дослідження в контексті її методичного представлення в навчальному процесі має важливе навчально-педагогічне значення. При дослідженні методичного застосування теми в навчальному процесі, насамперед потрібно визначити, що основним моментом, який має бути обґрунтований для застосування у навчальному процесі, є постать Ю. Пелеша та його духовно-релігійна діяльність.

Враховуючи географічні особливості перебування постаті Ю. Пелеша на протязі свого життєвого шляху, за мету в методичному висвітленні його постаті в навчальному процесі береться його період життя та служіння в Станіславові (1885–1891), який, на нашу думку, є одним з найважливіших етапів у його духовній діяльності [103, с.41]. Крім цього, в процесі методичної підготовки цієї теми для сприйняття учнями, її можна розширити у плані взяття до уваги процесів заснування єпархії та її подальшого розвитку [95, с.230–231].

Новітнє українське суспільство, беручи за основою фактор релігії, в переважній більшості є християнського спрямування [126]. Не виняток у цьому складає також сучасна Івано-Франківська область, адже, беручи до уваги вивчення історії Прикарпатського краю, можна побачити, що вагому роль у існуванні та розвитку життя та діяльності відігравала Греко-Католицька Церква, яка була джерелом збереження української національної ідентичності в спектрі традицій, звичаїв та обрядів [161, с.283]. Важливу роль в цих процесах впродовж XIX ст. відіграло і духовенство, зокрема досліджувана нами постать Ю. Пелеша. Представлення в навчальному процесі особи станіславівського єпископа надасть учням через усвідомлення його значимої діяльності в нашому краї важливості у збереженні та примноженні власної національної, культурної та релігійної ідентичності. Такого типу розуміння збереження власної культурно-історичної спадщини, тобто формування відповідних для учня національних цінностей в спектрі власної самоідентифікації відбувається через

формування в учня ключової громадянської компетентності, «яка реалізується у знанні матеріальної і духовної культури, історичного розвитку української нації, фольклору, традицій, звичаїв і обрядів рідного народу» [167, с. 245].

Формування в учнів компетентності є одним з основних завдань сучасного навчання, адже новітня парадигма освіти в Українській державі ставить у центр такої діяльності «формування компетентної особистості, яка готова та здатна реалізувати свої знання і досвід у проблемних ситуаціях» [167, с. 105]. «Трансформація освітньої парадигми актуалізувала погляд на освіту з позицій її результативності», – таким чином сучасні науковці характеризують загальну візію в реформуванні українського навчального процесу [173, с. 24]. Беручи до уваги реалізацію в освітньому процесі компетентнісного підходу, як одного «з провідних сучасних освітніх підходів» і таким, який переносить акцент з теоретичного навчання на практичний результат, важливо звернути увагу на підвалини його застосування, а саме організацію навчального процесу [167, с. 107; 173, с. 11]. Даючи визначення такому підходу і типу навчання в сучасній школі, потрібно сказати, що компетентнісно орієнтоване навчання в педагогічній науці визначають те, що засобами спільної діяльності вчителя і учнів забезпечує їх індивідуальну продуктивну самореалізацію» [167, с. 262]. Розгляд компетентнісного компоненту варто розпочати з нормативно-правової освітньої бази України, яка описує основні моменти, пов'язані як з реалізацією компетентнісного, а через нього з особисто-орієнтовним та діяльнісним підходами, так і власне формою навчання, в якій буде представлено тему даного дослідження.

Розглядаючи сучасну нормативну-правову базу України, що стосується питання організації освітнього процесу, виділяється ряд документів, які створюють простір для представлення постаті Ю. Пелеша і його служіння в Станіславові в освітню площину. З метою поступового і логічного представлення єдиної законодавчої бази, найперше необхідно звернутися до Основного Закону – Конституції України, в якій стаття 53 стверджує, що «кожен має право на освіту» [79]. Звідси увага повертається першої групи

нормативно-правових документів, куди можна Закон України «Про повну загальну середню освіту». Він вміщує в собі детальний розгляд державних засад існуванню освіти у поєднанні з даною темою, де містяться такі поняття, як «навчальна програма», як документ, що містить власне організації вивчення певного предмету (в даному випадку – релігійної історії рідного краю), «цикли освітнього процесу», які показують, на якому етапі може вивчатися дана тема, «державні стандарти повної загальної середньої освіти», які містять перелік компетентностей, вимоги до їх засвоєння та відповідають моментам методичної організації навчального процесу, його особливостям в ході взаємодії з учнями [76].

До другої групи освітніх документів, яка пов'язана з модернізацією української школи XXI ст. і має безпосередній стосунок до реалізації даної теми, відносять Державний стандарт базової середньої освіти (постанова КМУ № 898 від 30.09.2020 р.), методологічною основою яких є компетентнісний підхід, Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (наказ МОН України № 527 від 06.06.2022 р.), Концептуальні засади реформування середньої школи (ухвалено рішенням Колегії МОН від 27.10.2016 р.), Національна доктрина розвитку освіти (Затверджено Указом Президента України від 17 квітня 2002 року N 347/2002) [80; 81; 75; 167, с. 175–176]. Беручи до уваги той факт, що перша група документів містить в собі положення більш організаційного характеру проведення навчального процесу, то друга нормативно-правова група (державні стандарти) висвітлює конкретні моменти щодо формування особистості учня, визначаючи ключові компетентності, ціннісні орієнтири, наскрізні вміння, які повинні стати невід'ємною частиною при проведенні заняття, темою якого могло б бути частина даного дослідження.

Концепція національно-патріотичного виховання кладе за мету сформування в учня світогляду, який буде проявляти повагу до «історичного минулого України». Водночас дана концепція уміщує в собі ряд принципів, які відповідають основним цілям даної наукової роботи в спектрі «історичної і

соціальної пам'яті», «національної спрямованості», зокрема «шанобливого ставлення» до «культури, історії, традицій» власного народу, зокрема і до відомих постатей [81].

Такі ж пріоритети містять інші документи України, зокрема Національна доктрина розвитку освіти, у якій зазначено, що держава повинна забезпечити «виховання особистості, яка усвідомлює свою належність до Українського народу», «збереження та збагачення українських культурно-історичних традицій, виховання шанобливого ставлення до національних святинь, української мови». Окремий розділ доктрини присвячено національному характеру освіти, згідно з яким вона повинна «сприяти національній самоідентифікації» [80].

Огляд основної нормативно-правової освітньої бази визначив, що перша група документів спрямована на організаційний спектр організації навчально-виховного процесу, а друга група – створює внутрішні умови для визначення цілей впровадження теми дослідження в освітній процес.

Створивши розуміння щодо освітнього законодавства, яке дозволяє реалізувати компетентнісний і спільно з ним особистісно-орієнтовний і діяльнісний підходи, можна перейти до деталізації нормативних документів, які охарактеризовують громадянську компетентність, як таку, що виступає основною при засвоєнні визначеної нами теми та її практичну реалізацію. До таких документів можна віднести Державні стандарти базової середньої та профільної освіти. Важливо взяти до уваги саме два документи, адже представлення теми можливе як в базовій, так і в профільній школах. Дослідники зазначають, що «Державний стандарт базової і повної середньої освіти визначає основні вектори історичної освіти, з-поміж яких важливе місце належить ознайомленню учнів з духовними і культурними надбаннями та цінностями, історико-культурними традиціями українського народу і цивілізації в цілому» [167, с. 243]. У них чітко представлені вміння громадянської компетентності, які будуть сформовані в контексті даної теми.

Визнаючи специфіку останньої, необхідно виділити моменти, через які учні зможуть набути обрану для засвоєння ключову та предметні компетентності. До таких моментів можна віднести критичне осмислення постаті Ю. Пелеша, його церковно-релігійної та громадської діяльності, зокрема активний розвиток місцевого національно-культурного життя. Співставляючи визначені цілі з визначеними Державними стандартами вміннями: для базової середньої освіти (2020 р.) – брати активну участь у громадському та суспільному житті, критичне осмислення основних подій національної історії (з акцентом на краєзнавство) і як наслідок – «усвідомлення їх впливу на світогляд громадянина та його самоідентифікацію» [75]. Потрібно зазначити, що постать Ю. Пелеша в контексті тієї епохи можна охарактеризувати як одного з національних провідників у Галичині, тому через приклад його особи та її діяльності в ході засвоєння теми учень може сформувати у своєму погляді на сучасне суспільно-політичне життя громадянську відповідальність за збереження власної самобутності в різних формах: культурних, соціальних, професійних.

Дане співвідношення дає змогу визначити, яким чином дана тема зможе здійснити вплив на світобачення учня в процесі вивчення історії рідного краю. Отже, підсумовуючи аналіз змісту Концепції національно-патріотичного виховання, Національної доктрини розвитку освіти, Державних стандартів базової та профільної середньої освіти, можна узагальнити цілі, які покладено реалізувати в контексті даної теми для формування громадянської компетентності за допомогою відповідних форм, методів та прийомів. Можна сформувати попереднє визначення бачення учня в якості особи, яка буде відповідальним громадянином, беручи активну участь у суспільному житті, критично осмислюючи основні події національної історії, зберігаючи власну самоідентичність, усвідомлюючи власну належність до українського народу, проявляючи при цьому шанобливе ставлення до внеску відомих постатей у збереження та розвиток власної культурної спадщини.

Водночас з формуванням в контексті даної теми ключової, відбудеться також набуття навичок предметних компетентностей – хронологічної, просторової, інформаційної, логічної та аксіологічної. Пояснення поєднання двох різних видів компетентностей описується дослідниками наступним чином: «ключові і предметна історична компетентність — однаково важливі і взаємопов’язані: елементи, притаманні одній компетентності, впливатимуть на формування інших» [167, с. 135].

Важливою ознакою інтеграції різних компетентностей (ключових і предметних) є краєзнавча робота учня з дослідження різних аспектів історичного минулого власної місцевості, зокрема питання існування та розвитку Греко-Католицької Церкви в Південній Галичині та на Буковині за часів владики Ю. Пелеша [167, с. 138]. Представлення даної теми не можливе у класній роботі через відсутність вивчення цієї теми у чинній навчальній програмі з предмету «Історія України», через що впровадження даної теми можливе у позакласній історико-краєзнавчій роботі, у якій учень матиме змогу в різних формах через самостійний характер праці засвоювати та поглиблювати свої знання про власну історико-національну спадщину, самостійно формувати світоглядну позицію та аргументувати її аспекти [183, с. 17]. О. Жмурко подає таке визначення цього виду праці з учнями: «позакласна робота – різноманітна освітня і виховна робота, спрямована на задоволення інтересів і запитів дітей, організована в позаурочний час педагогічним колективом школи» [172]. Позакласна історико-краєзнавча навчальна робота школяра в сучасному освітньому закладі побудована за такими принципами: «добровільний характер участі у ній», «суспільна спрямованість діяльності учнів», «розвиток ініціативи і самодіяльності учнів», «зв’язок з навчальною роботою», «використання ігрових форм, цікавість, емоційність» [172]. Спрямовання позакласного навчання в одну зі сфер суспільного життя в Галичині та на Буковині наприкінці XIX ст. – релігійний – в спектрі видатних постатей цих країв на формування та розвиток в базисному понятті громадянської та окремих предметних компетентностей учнів потребує відповідних заходів щодо

організації навчального процесу, до яких потрібно віднести вибір форм, методів, методичних прийомів та засобів навчання [167, с. 250].

Позакласна краєзнавча діяльність учнів в контексті даної теми безпосередньо буде пов'язана з вдосконаленням громадянської компетентності, адже вивчення та подальше осмислення нових для школярів історичних фактів та більш широких явищ релігійно-культурного розвитку їхнього краю стимулюватиме розумову діяльність для здійснення кроків у їх дослідженні і як результат – сприятиме забезпеченню зміцненню зв'язків між поколіннями через збереження пам'яті про своїх попередників, через що в кожного учня відбуватиметься процес формування високого рівня громадянської відповідальності і активної життєвої позиції» [183, с. 19]. Дослідники пишуть, що реалізація компетентнісного підходу у школі пов'язана з інтерактивною технологією, яка вона найбільше відповідає йому [173, с. 165]. Т. Мацейків подає наступне визначення останньої: «Інтерактивна технологія навчання – це така організація освітнього процесу, за якої передбачена участь кожного учня в колективному взаємодоповнюючому, заснованому на взаємодії всіх його учасників процесі навчального пізнання — або кожен учень має конкретне завдання, за яке він має публічно прозвітуватися, або від його діяльності залежить якість виконання поставленого перед групою та перед усім класом завдання» [167, с. 252]. Характеризуючи суть інтерактивного навчання, потрібно сказати, що в її основі лежить навчальний процес, який існує за умови активної та постійної взаємодії вчителя та учня [183, с. 11].

Враховуючи той факт, що реалізація даної буде відбуватися у рамках позакласної роботи, тому потрібно зазначити форми, у яких її можна реалізувати: практикуми, семінари, екскурсії, факультативи, предметні гуртки, конкурси, виставки учнівських робіт [184, с. 3]. В даному випадку можливе застосування усіх форм при одночасній інтеграції у них інтерактивних технологій. Крім базових форматів позакласної роботи в школі, необхідно врахувати ще такі форми, які лежать в основі власне проведення, наприклад, факультативу або гуртка. Вони поділяються на масові, групові та індивідуальні.

До масових форм, які будуть залучати до участі в навчанні весь клас і на нашу думку доцільно використати, можна віднести традиційні формати конференції, вікторини; серед групових форм необхідно виділити проведення лекторіїв; індивідуальні будуть представлені роботою учнів з краєзнавчою історичною літературою, матеріалами з музеїв та бібліотек, опрацюванням фотографій, які відповідають дослідженому періоду, підготовкою краєзнавчих письмових робіт у форматі опису історичних пам'яток в м. Івано-Франківськ або в тих локаціях, де жив та працював Ю. Пелеш, спогадів, рефератів, доповідей. Існує думка про те, що письмові роботи в галузі вивчення рідного краю є універсальними формами організації діяльності школярів та фактично можуть підходити для роботи усім учням, не залежно від їхнього віку чи наявних знань [183, с. 54].

Визначені форми позакласної роботи зможуть бути інтегровані в форму організації навчання. Враховуючи те, що дана тема зможе бути представлена в одному з варіативних історико-краєзнавчих курсів, основою для її практичного розроблення стане факультативне заняття. Іншими формами представлення цієї теми можуть бути організований на базі освітнього закладу історико-краєзнавчий гурток, який існує на регулярній основі і вважається одним з «ефективних організаційних форм позаурочної роботи», семінарське заняття в форматі розгорнутої бесіди або доповідей учнів [184, с. 4, 13]. На їх основі можливим стане поєднання зазначених позакласних форм та інтерактивних технологій. Заняття таких видів повинні носити практичний характер, адже вони «є способом вивчення нового матеріалу на основі опрацювання історичних джерел та важливим засобом формування предметних умінь учнів» [173, с. 120]. Практичність як важлива ознака в процесі формування відповідних знань, умінь та навичок активізує діяльнісний підхід у навчанні, який буде активним процесом діяльності учня, що в результаті забезпечуватиме розвиток її особистості через спілкування з іншими людьми, апелюючи «до внутрішньої активності дитини, зумовленої не тиском, не примусом, а особливою організацією змісту й методами освіти» [173, с. 149–150].

Переходячи до визначенню рекомендацій щодо застосування методів навчання в школі, їх необхідно визначити як «упорядкований спосіб взаємопов'язаної діяльності вчителя та учнів». Звідси виникає поняття про «метод навчання історії» як «впорядкований спосіб взаємодії учасників навчального процесу», який спрямований у свою чергу «на досягнення цілей і завдань шкільної історичної освіти», тобто як класної, так і позакласної програм. Відповідно до цього критерієм для подальшої класифікації методів навчання історії, зокрема рідного краю, є характер взаємодії між вчителем та учнем. Як наслідок, О. Пометун та Г.Фрейман класифікують їх на пасивні, активні та інтерактивні. Враховуючи попередні визначені моменти щодо активної взаємодії в сучасній освіті компетентнісного підходу та інтерактивних технологій, доцільно буде взяти до уваги саме останню групу методів, в основі яких лежить взаємодія «вчитель-учень» та наголосити на думці дослідників щодо їх вагомості: «Інтерактивні методи дають найбільший простір для самореалізації учня у навчанні і найбільше відповідають компетентнісно орієнтованому підходу» [176, с. 109; 167, с. 251]. В ході представлення рекомендацій будуть враховуватися вимоги щодо організації компетентнісно орієнтованого навчання.

Отже, з цього можна зробити висновок, що в нашому випадку з метою якомога доступнішого представлення теми і формування відповідних ключових та предметних компетентностей інтерактивні технології відіграватимуть ключову роль в цьому процесі.

Класифікація інтерактивних технологій поділяє їх на чотири групи: кооперативного та колективно-групового навчання, ситуативного моделювання, опрацювання дискусійних питань. Однією з вимог щодо форм та методів компетентнісно орієнтованого навчання є систематичність, тобто постійна (на кожному уроці) «інтерактивна взаємодія учнів у парах, групах, загальному колі тощо з використанням спеціальних методів і прийомів» [173, с. 155]. До кооперативного (колективного) навчання, яке можна використати при підготовці даної теми, відноситься робота в парах, «Ротаційні трійки»,

«Карусель», робота в малих групах, «Акваріум», «Два-чотири-всі разом» [179]. Серед колективно-групового навчання виділяються такі технології як обговорення проблеми в загальному колі, «Мікрофон», «Мозковий штурм», «Дерево рішень», CASE-метод (аналіз ситуації), «Вирішення проблем». До технологій ситуативного моделювання можна віднести технологію розігрування ситуації за ролями (наприклад, «Рольова гра») [166].

«Одним з перспективних способів навчання учнів вмінню вести конструктивний діалог, ухвалювати аргументовані рішення, проявляти адекватні стратегії поведінки є дискусійні методи», - таким чином Т. Ремех визначає вагоме значення наступної частини методів на сучасних уроках з історії [167, с. 316]. Отже, четверта група – технології опрацювання дискусійних питань включатиме в себе метод ПРЕС, «Займи позицію», дебати та дискусії [178].

Характеризуючи останню технологію – дискусію – щодо неї звертається окрема значна увага через її вагомий потенціал на уроці вивчення історії (краю та держави). Вона бере на себе відповідальну місію розвитку критичного мислення учня. Дослідники пишуть про те, що «дискусія – це один із ефективних методів навчання та важливий засіб активізації пізнавальної діяльності учнів» [167, с. 317]. За своєю природою дискусію вважають «інтерактивною взаємодією учнів», у якій «аналітичний характер передбачає вислуховування ідей, висловлюваних співрозмовниками, і реагування на них» [174, с. 185]. Обговорення дискусійних питань набирає нових обертів при формуванні громадянської компетентності як запоруки побудови власного бачення минулого свого народу, внеску у його розвиток окремих видатних осіб, зокрема і церковно-релігійних діячів. З метою отримання плідного результату в ході обговорення суперечливого питання на позакласному занятті, розвитку відповідних умінь в школярів, учитель історії має досить детально та відповідально підготуватися до дискусії і «до ролі, яку він виконує в її ході. Тож учителю слід ретельно продумати низку питань та дій» [167, с. 319]. З іншого боку, проведення результативної навчальної дискусії залежить не лише

від вчителя, але й від школярів, які будуть її активними учасниками. Невід'ємним елементом результативної дискусії, як освітнього ресурсу, є потреба проведення зворотного зв'язку та проведення з учнями рефлексії, яка буде стосуватися ходу та результатів обговорення питання [167, с. 317, 323]. Вона вважається продуктивним методом при засвоєнні навчального матеріалу у сучасній школі, адже однією з вимог щодо форм та методів компетентнісно орієнтованого підходу є «використання дискусії як ефективного способу навчання» [173, с. 155]. Ця ефективність спрямовує навчання учня в напрямку розвитку критичного мислення, адже основою формування останнього є «можливість замислюватись та міркувати», що повністю забезпечує дискусія [174, с. 24]. Дискусію як формат прояву власних попередньо набутих знань і сформування власної позиції з певного питання, доцільно було б на нашу думку провести під час семінарського або факультативного заняття.

Беручи до уваги сучасні технології, на позакласному заняття можливе застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) – інтерактивних дошок, комп'ютерів чи ноутбуків [170, с. 151]. Ю. Малієнко зазначає, що «використання сучасних засобів накопичення, збереження та відтворення історичної інформації є важливим чинником у процесі залучення молоді до пізнання і збереження історичної і культурної спадщини» [167, с. 138].

Окремо важливо зазначити, що в сучасному навчальному процесі для індивідуальної учнівської роботи можна застосувати кросворди, челенджі, виготовлення схем та макетів, які вважають відносно новими формами діяльності, але тим не менше досить популярними [183, с. 60]. Окрім цього варто згадати за розроблення різноманітних краєзнавчих квестів, проведення тематичних вечорів [167, с. 145].

Однією з вимог при організації компетентнісно-орієнтованого навчання в освітньому закладі є реалізація методу навчальних проєктів [173, с. 155]. Характеризуючи проєктну роботу в контексті даної історико-краєзнавчої теми, потрібно зазначити, що вона як і більшість новітніх методик спрямовані на

проведення учнями самостійної роботи в певному напрямку, наданому як завдання учителем. Аналіз видів проєктів показав, що в наданій ситуації доцільно буде практично розробити такі види проєктів (на вибір), як творчий, інформаційний, практико-орієнтований. Учні, які залучені до проєктної діяльності зможуть виконувати його індивідуально, у парах або групах [170, с.152–154].

Для формування пізнавального інтересу в учнівства варто брати до уваги організацію навчальних онлайн-ігор, застосовуючи сучасні цифрові платформи - Learningapps.org, Kahoot!, де вже на основі готових шаблонів вчитель зможе створити цікаві та розвиваючі програми, у яких учні зможуть проявити власні творчі та пізнавальні здібності, тим самим активно засвоюючи представлену тему [182].

Дана тема має власні особливості в плані її змісту, зокрема постать, до якої найбільша увага у ній – перший станіславівський владика Ю. Пелеш і його діяльність впродовж 1885-1891 рр. на території південної Галичини та Буковини та заснування нової греко-католицької єпархії цього року мають значні історичні ювілеї, через що виникає можливість в більш широкому форматі реалізувати заходи щодо актуалізації історичні пам'яті в даному напрямку. Отже, в березні 2025 р. виповнюється 140 років з дня заснування Станіславівської єпархії та призначення її очільником визначеної постаті, а в листопаді цього ж року виповнюється така ж річниця з часу висвячення в єпископський сан Ю. Пелеша. Через це в другій половині року виникає можливість розширити вивчення даної теми в контексті відзначення історичною ювілею в межах «тижня історії», присвяченого знаменним подіям. «Тиждень крізь призму діяльності Ю. Пелеша» може містити в собі ряд позакласних заходів, які в різних ракурсах відображатимуть його життя та діяльність (до приїзду в м. Станіславів), його архіпастирську діяльність, а також – наукову та педагогічну спадщину [177].

Взаємодія груп може проявлятися в процесі реалізації таких інтерактивних технологій, як проведення кооперативної (колективної) роботи, ситуативного моделювання та опрацювання питань, які носять дискусійний характер і як результат вони будуть ефективно впливати на процес «формування рис громадянської особистості» [167, с. 254]. О. І. Пометун уточнює цей момент, пишучи про те, що для створення позитивного ефекту в навчанні, необхідно застосовувати проектну роботу, різні види дискусії, в тому числі і дебати, роботу в малих групах, експериментальні вправи як повсякденний інструментарій [173, с. 20]. Реалізація громадянської компетентності в процесі проведення позакласних інтерактивних навчальних занять сприятиме не лише активною засвоєнню теми, засвоєнню теоретичного матеріалу і формуванню та вдосконаленню відповідних вмінь та навичок (наприклад, обговоренню дискусійних питань) як навчальної мети, але практичне застосуванню на шляху до неї через відповідні форми, методи та прийоми особистісно-орієнтованого підходу, при якому в центрі освітньо-виховного процесу будуть стояти інтереси школяра, його пізнавальні можливості та потреби, права, власний суверенітет [173, с. 41].

Підсумовуючи опис основних принципів та рекомендацій щодо реалізації окремої частини даного наукового дослідження, а саме період єпископського служіння Юліана Пелеша в Станіславові (1885–1891), можна підтвердити, що висвітлення його внеску у розвиток релігійного та культурного життя в цьому регіоні в окремій темі призведе до активного залучення учнів до вивчення історії рідного краю.

Позакласна історико-краєзнавча робота порине учнів у період, коли досліджена постать здійснювала заходи щодо розвитку громадсько-культурного життя в Галичині та на Буковині, що створить для них розуміння цінності власної спадщини, яку активно зберігав та підтримував Ю. Пелеш. В результаті засвоєння відповідних знань на основі сучасних освітніх підходів можливим буде формування ключових (громадянська) та предметних компетентностей в сучасному навчальному процесі, основою для організації

яких є новітнє українське освітнє законодавство, яке висвітлене з точки зору основних елементів, необхідних для впровадження визначеної теми на позакласному занятті.

Реалізація компетентнісного, діяльнісного та особистісно-орієнтованого підходів стане можливим через використання різноманітних інтерактивних технологій, які будуть включати організацію групової та парної роботи, проведення цікавих ігор та інтелектуальних дискусій, організацію тижня, присвяченого річниці заснування нової єпархії і початку служіння Ю. Пелеша та екскурсій. Застосування методів на основі взаємодії вчителя і учня та учнів між собою призведе до активної соціальної інтеграції школярів, набуттю навичок участі в спільній розробці проєктів, виставок чи конференцій.

РОЗДІЛ VI. ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ ФАКУЛЬТАТИВНОГО ЗАНЯТТЯ ТА ПОЗАКЛАСНОЇ ГУРТКОВОЇ РОБОТИ

Практична реалізація теми частини даного дослідження найперше передбачає визначення її місця у навчальному історичному процесі в освітньому закладі. Враховуючи те положення, згідно з яким в українських закладах загальної середньої освіти існує класно-урочна система і відповідно урок є основною формою організації навчання, відбувається аналіз інтеграції цієї теми на уроці з предмету «Історія України» [176, с. 208]. Період діяльності Ю. Пелеша у Станіславові припадає на другу половину XIX ст., виникає необхідність аналізу навчальної програми з історії України, яка стосується організації навчального процесу у 9 класі. Перехід до визначення зв'язку досліджуваної теми (станіславівський період життя та служіння Ю. Пелеша (1885–1891) та наявними навчальними програмами з предмету «Історія України» та факультативних курсів з історії рідного краю призвів до їх детального аналізу [78; 77, с. 116–117]. В результаті ознайомлення з чинною навчальною програмою (Затверджено та надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ МОН № 698 від 03 серпня 2022 року) на офіційному веб-ресурсі Міністерства освіти та науки України, можна зробити висновок, що тему постаті Ю. Пелеша в контексті його діяльності в Карпатському краї, не можливо інтегрувати в класне вивчення через відсутність у ній вивчення релігійних аспектів у Галичині у другій половині XIX ст. (акцент покладено на осмислення політичної, соціальної та культурної історії) [77, с. 116–117]

Як наслідок, увага після попереднього розгляду звертається до позакласних варіантів реалізації представлення теми. Обрання наявних позакласних форм в контексті даної теми буде передбачати побудову змісту роботи за такими напрямками, як «розширення і поглиблення історичних знань, отриманих на уроці», «отримання нових вмінь і навичок», «вивчення краєзнавчого матеріалу» [184, с. 44]. Продовжуючи напрямок поєднання

позакласної роботи з врахуванням краєзнавчого принципу на основі формування громадянської компетентності, яка зокрема передбачає побудову в світобаченні школяра національної самоідентичності, варто наголосити на думках деяких авторів, що саме вивчення історії рідного краю має у собі «важливе освітнє і виховне значення», формуючи почуття патріотизму [184, с. 44].

Одним з варіантів її впровадження є застосування використання факультативного курсу "Історія Прикарпаття. Програма варіативного курсу. 9 (11) клас" (схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах (протокол № 3 від 7 червня 2013 року), автор – Островський В.В) як простір для вивчення релігійного аспекту рідного краю [184, с. 28; 78, с. 14]. Отже, для методичного застосування обраної теми виникає необхідність її інтеграції у позаурочну форму організації навчання – факультатив.

Деталізуючи подальший процес впровадження теми на основі вибраного курсу, згідно з Законом України «Про повну загальну середню освіту», необхідно визначити, що дане факультативне заняття в спектрі варіативного курсу може впроваджуватися у 9 кл. (другий цикл базової середньої освіти) та 11 кл. (другий цикл профільної середньої освіти) [76; 78, с. 1].

Згідно з навчальною програмою, яка складається з 12 тем, починаючи від найдавніших часів до сучасності, представлення постаті владики Ю. Пелеша можливе у п'ятій темі (третій урок), в якому розглядається релігійно-конфесійні процеси на Станіславщині у контексті національного відродження. Варто зазначити, що даний урок щодо історії релігії в XIX- початку XX ст. є комплексним з точки зору поєднання в ньому розгляду аспектів життя різних конфесій (греко-католицизм і православ'я) і релігій (юдаїзм), відносин з Римською церквою і тому для деталізації постаті Ю. Пелеша в контексті його діяльності як першого станіславівського єпископа на нашу думку варто розробити окреме факультативне заняття [78, с. 14].

Розглядаючи факультатив (від лат. *facultatis* — можливий, необов'язковий, даний на вибір) як «як навчальний курс, не обов'язковий для відвідування» [162, с.400] . С. П. Максимюк пише про цю дидактичну категорію, як таку, що «проводяться на добровільних засадах, за вибором учнів, це місток між навчальним предметом і наукою» [168, с.158].

Факультативні заняття мають декілька різних класифікацій. Беручи до уваги поділ занять за освітніми завданнями, згідно з ним в даній ситуації їх можна буде віднести до таких, які спрямовані на поглиблене вивчення навчальних предметів. [184, с. 30]. Класифікуючи факультативні заняття за дидактичною метою, їх можна поділити на три типи: теоретичні, практичні та комбіновані. В результаті врахування типу факультативного заняття відбувається добровільне формування групи учнів, підбирання форм і методів роботи з ними та форми проведення факультативів. Крім цього можливе поєднання форм між собою. Важливо зазначити, що від підбору методів проведення та форм організації факультативу залежить ефективність навчально-виховного процесу [185].

Дослідники питання їхньої організації зазначають, що факультативи в переважній більшості мають бути у формі практичного заняття, в якому учень зможе взяти безпосередню активну участь в обговоренні визначеної проблеми, виявляти креативне та критичне мислення, робити відповідні висновки.

Реалізація практичного факультативного заняття з визначеної теми може відбуватися за формулювання навчальної, виховної та розвивальної мети. Остання у ході проведення факультативного заняття відіграє найбільш вагомійшу роль, адже впровадження формульованого нами заняття з визначеною темою відбувається в 9 та 11 класі, у яких засвоєння знань відбуватиметься учнями підліткового віку, для якого однією «з істотних особливостей навчально-виховного процесу в підлітковий період має полягати в інтенсифікації інформаційної, загально-розвивальної його функцій на основі широкого, різнобічного інформування учнів про довкілля і власну особистість

та залучення їх до нових видів діяльності». Через те, що під час звичайного уроку з історії не можливо повністю реалізувати розвивальну мету, таке завдання покладається саме на факультатив, який має такі ресурси в своїй структурі [184, с. 29–30]. Таку ж позицію, але в дещо зміненому вигляді висловлює А. Ф. Родін, який ствердно виступав з тією думкою, що позакласна робота (зокрема і факультатив) «спрямована на досягнення тих же цілей, що і урок, але на іншому матеріалі і іншими засобами» [181, с. 86]. Тому факультативне заняття займає «проміжне» місце за думкою деяких авторів між класною та позакласною роботою і відіграє роль поглибленого вивчення національної історії, зокрема в її краєзнавчому аспекті, і як наслідок, можливо, доцільним буде побудувати його за схемою певного виду традиційного уроку за дидактичною метою, у якому акцент буде кластися на активне засвоєння нової теми з одночасним формуванням практичних умінь та навичок за рахунок застосування інтерактивних методів.

Переходячи до його планування як практичного факультативу, варто передбачити пошук відповідних сучасних методів та технологій, які педагог буде застосовувати у роботі з учнями для налагодження з ними активної взаємодії і цікавого представлення теми. З метою підбору найбільш ефективних методів для представлення даної теми, насамперед необхідно здійснити аналіз педагогічної літератури для пошуку типу уроку, який зміг би інтегрувати у себе такі технології та методи. В результаті цього виникає можливість проведення комбінованого уроку з акцентом на формування практичних умінь та навиків, у якому учні змогли б засвоїти нові знання щодо даної теми, закріпити та застосувати у певній спеціально розробленій навчальній ситуації, систематизувати та узагальнити підсумки [176, с.223].

Визначений нами тип уроку - комбінований - є оптимальним варіантом для доступного і інтерактивного представлення теми, назва уроку відповідно може бути до прикладу «Юліан Пелеш – будівничий Станіславівської єпархії» (Додаток II). О. Пометун і Г. Фрейман уточнюють важливу деталь, згідно з якою структура комбінованого уроку може змінюватися «у залежності від

обраних учителем компонентів, що відповідають дидактичним цілям» [176, с.222]. Отже, на нашу думку, даний урок включатиме в себе наступні етапи:

1. Організаційний момент;
2. Актуалізація опорних знань, умінь та уявлень;
3. Мотивація навчальної діяльності;
4. Вивчення нового матеріалу (його первинне сприйняття);
5. Систематизація й узагальнення нових знань і умінь;
6. Підведення підсумків уроку;
7. Домашнє завдання.

В контексті кожного з етапів виникає можливість, враховуючи індивідуальні та вікові особливості учнів, рівень їхнього зацікавлення, інтерактивні методи навчання, навчальні онлайн-ігри та інші завдання.

Організаційний момент спрямований на підготовку власного робочого місця, вітання з учнями, перевірку відсутніх та підготовку учнів до уроку. Крім цього даний етап має на меті «створення сприятливої психологічної атмосфери уроку». Відповідно до цього в даному структурному компоненті можна застосувати один з інтерактивних методів, наприклад «Вітер дме», який має на меті «створення сприятливої атмосфери, організація комунікації між учнями, оперативне включення їх у діяльність». Кількість учнів може сягати до 30, а необхідний час – до семи хвилин. Порядок роботи включає два етапи: на першому учитель пояснює учням, яким чином буде проводитися метод, зокрема те, що під час того, як вони будуть сидіти за партою, вчитель буде вимовляти фразу: «Вітер дме для того, хто..., а учні продовжують речення, кажучи: «вже прокинувся» або «хоче спілкуватися». Другий етап відбувається в таких рамках: ті учні, які надали позитивну відповідь на запитання - підводяться, відповідаючи на адресоване їм запитання чи висловлюючи особисте ставлення до певних подій чи явищ. У випадку, якщо відповідь учня чи учениці негативна

— вони надалі залишаються сидіти на своїх місцях [175, с. 41]. О. Пометун наводить також ряд інших інтерактивних методів для створення «позитивної атмосфери навчання й організації комунікації учнів», зокрема і такий, як «Приховані «скарби»», метою реалізації якого є надати вчителю та учням факультативного заняття змогу кращого пізнання один одного, створивши таким чином сприятливу атмосферу для проведення позакласної роботи. Кількість учнів при застосуванні цього методу може сягати 35, а час, необхідний для реалізації – до 15 хвилин. Учень необхідний аркуш паперу, на якому буде написано: «Знайдіть людину, яка: (наприклад) має цікаве хобі або говорить більше, ніж двома мовами, є лівшою». Метод є простим у застосуванні через невелику кількість етапів: перший – на ньому вчитель має попросити учасників взяти свій аркуш паперу і накреслити таблицю, яка складатиметься з шести пронумерованих клітин. Протягом наступних 7 хвилин учні спілкуються між собою, збираючи необхідні відомості, які підходять під їхні критерії. Другий етап відповідає стану обговорення результатів щодо того, чи було зібрано школярами необхідну їм інформацію [175, с. 56–57].

Етап актуалізації опорних знань, умінь та уявлень можна також побудувати на використанні інтерактивних методів «Мікрофон» або «Обговорення проблеми в загальному колі», через реалізацію яких учні зможуть пригадати ключові поняття, які, будучи частиною попередніх тем, стають основою для подальшого сприймання нової інформації. Важливо зазначити, що поставлені питання можуть бути широкого спектру і формуватися також на матеріалі з історії України періоду національного відродження (історія західноукраїнських земель в ХІХ ст.). До прикладу, вчитель повинен через цей та інші методи актуалізації або, застосовуючи онлайн-ігри у формі кросворду актуалізувати питання становища Греко-Католицької Церкви в Галичині в другій половині ХІХ ст., роль її духовенства в національному русі, її ієрархію, відомих діячів, передумови та розвиток становлення Галицької митрополії. При цьому важливо постійно враховувати аспекти хронології, періодизації, згадки про різні географічні місця, які

стосуються саме релігійного життя, ставлячи акцент на історичні джерела, які учні попередньо опрацьовували. Для реалізації методу «Мікрофон» необхідно додаткового обладнання, невеликий час (від 3 до 10 хв.) та можливість залучення великої кількості учнів (30 осіб). Метод складається з трьох етапів. Перший – визначення вчителем питання, використання звичайного олівця чи ручки як «уявного мікрофона». Другий етап – висловлення власної відповіді тим, у кого вперше опинився «уявний мікрофон». Необхідно попередити учня про те, що відповідь має бути швидка та лаконічна (не більше 0,5-1 хв.) на виступ. Третій етап – підсумування у вигляді обговорення [175, с. 63].

Наступний етап – мотиваційний, метою якого є «сфокусувати увагу учнів на проблемі й викликати інтерес до обговорюваної проблеми», у форматі «Мозкового штурму» покликаний викликати в учнів зацікавлення темою через поставлення проблемного питання, на кшталт «Яка на вашу думку, була найбільш актуальна проблема в адміністративному плані ГКЦ станом на кінець XIX ст. і як її можна було вирішити?» і спрямувати власні зусилля на пошук правильної відповіді. В. Дубовик зазначає, що «метод проблемного навчання ефективно реалізується на факультативних заняттях» [169, с.1]. Даний метод можна провести у кількох різних варіантах, але в даному випадку нами вибрано «Мозковий штурм у загальному колі», під час якого до участі буде залучено весь клас. Метою даного методу є «вироблення спільними зусиллями кількох рішень конкретної проблеми», збираючи якомога більше варіантів ідей щодо визначеного вчителем проблемного завдання. На даному етапі за рахунок прояву власної творчості та уяви відбувається пробудження в учня певного рівня зацікавленості щодо обговорення нової теми [175, с. 63].

Під час вивчення нового матеріалу учитель в коротких та логічних тезах подає найважливішу інформацію (у трьох розділах), що стосується даної теми. Розповідь супроводжується питаннями, які стосуються певної постаті, події чи проблеми. Одночасно учитель застосовує метод «Ротаційні (змінювані) трійки», в ході якого учні факультативного курсу діляться між собою на «трійки», кожна з яких отримує проблемне запитання. Кожне запитання стосується однієї з

частин розповіді учителя. В контексті цієї розповіді учні працюють над пошуком відповіді до питання. Кожне питання є логічно обґрунтованим, спрямоване на розвиток та виявлення власних пізнавальних здібностей та життєвого досвіду. Крім цього можливе застосування вчителем діалогу як різновиду групового навчання, методів «Ажурна пилка», важливо вводити в дію також сучасні інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) – медіапроектори, інтерактивні дошки, які забезпечують водночас зорове та слухове сприймання (розповідь учителя на етапі сприйняття нового матеріалу може підтримуватися презентацією зображень єпископа, його резиденції та катедрального собору) та комп'ютери, ноутбуки або інші гаджети (для пошуку учнями додаткової інформації), перегляд відео, показ презентації, віртуальна екскурсія по місцях, що мають стосунок до особи Ю. Пелеша через онлайн-сервіси – Google Maps та ін. [175, с. 73–77, 83–84].

Третій розділ уроку може бути присвячений громадсько-культурній діяльності Ю. Пелеша. Цю частину уроку можна поєднати з однією з цілей уроку, які представлені у плані-конспекті, а саме - «розвиток навичок роботи з історичним джерелом» [176, с.223]. Одним з доступних для опрацювання учнями історичних джерел, що описують цей вид діяльності владики, є газета «Діло», яка присутня в інтернет-просторі в оцифрованому вигляді. Доступ до неї можна подати через вкладений QR-код [85].

Етап узагальнення та систематизації такого уроку можна провести кількома різними форматами. Перший - через метод «Одна хвилина», в якому учитель відіграє роль каталізатора подальших дій, задаючи певні слова або терміни (наприклад, «булла» або «шематизм»), а учень має вже через них створити коротку розповідь, що стосується теми уроку. Інший напрямок – проведення навчальних онлайн-ігор (філворд «Find the words!») або надання учням узагальненого тестування на одній з інтернет-платформ. Такий напрямок можна реалізувати через застосування онлайн-сервісів «LearningApps.org», «На Урок», «Wayground (Quiziz)» [182; 180; 187]. Застосування ШІ може сприяти виконанню завдань, пов'язаних з «оживленням» (наприклад, здатність особисто

про себе розповісти) постаті Ю. Пелеша (етап систематизації та узагальнення знань) [165, с.49].

Важливим етапом є надання домашнього завдання, в якому воно поділяється на обов'язкове та варіативне. Обов'язкове домашнє завдання спрямоване за вивчення основного матеріалу, включаючи терміни, поняття, хронологічні та просторові дані. Натомість варіативне – на розвиток креативного мислення, реалізацію навичок самостійної роботи з міні-проектами, тема якого могла б бути «Вірилістська діяльність Ю. Пелеша» або створення інтелект-карти, у якій учень позначив би основні заходи єпископа в контексті розбудови єпархії. Формат міні-проекту може бути різним: фото- або відеопрезентація, брошура, газета [170, с.152].

За допомогою сучасних онлайн-платформ «Pixton», «Comic Draw», «ToonDoo», «Comic Life» можна спробувати представити цю тему в якості домашнього завдання в форматі коміксу, куди б були задіяні історичні постаті, які б були «оживлені» і як результат - сформувані різноманітні «реальні» ситуації. Таке б завдання змогло в легкодоступному стані сформувані в учня загальне об'єктивне розуміння тих історичних подій [163, с.82].

Наступною розглянутою нами структурою, яка на думку В.М. Бернадського вважається «основною організаційною формою позакласної роботи», є гурток [181, с. 87]. Гурток як систематична форма позакласної роботи, має свій зміст і методику та власну класифікацію: вивченню історії війська, культури, боротьби за незалежність, археологічні, нумізматичні та краєзнавчі [184, с. 13]. Саме останній вид дає змогу реалізувати вчителю тему даного наукового дослідження. Дана форма позакласної роботи має такі ознаки: добровільний характер участі в ній, невелика за кількістю учнів група, яка буде протягом тривалого (впродовж навчального року) року займатися постійною роботою з дослідження питань, до яких вони виявляють інтерес [175, с. 87–88]. Тобто, як наслідок, участь в гуртку будуть брати учні старших (9–11) класів, які мають на меті отримання більш глибоких теоретичних знань та практичних

вмінь та навичок з історії Карпатського краю, зокрема її релігійної сфери. Попередньо визначивши, що позакласна робота може проходити в різних за своїм змістом та методикою форматах, виникає можливість поєднати певні структури між собою.

Однією з таких комбінацій може стати організація краєзнавчої історико-релігійної навчальної екскурсії на основі гуртка, сформованому в освітньому закладі. Такого типу екскурсія вважається однією з «основних організаційних форм» шкільної позакласної роботи [181, с. 87]. П. Горохівський наводить таке її визначення: «навчальна екскурсія (лат. – прогулянка) – форма організації педагогічного процесу, спрямована на вивчення учнями поза межами школи і під керівництвом учителя явищ, процесів через безпосереднє їх сприймання» [164, с. 40]. В контексті даної теми вона буде спрямована на відвідування історико-краєзнавчих місць м. Івано-Франківськ (резиденція станіславівських єпископів в м. Івано-Франківськ на вул. Шевченка, 16, - місце проживання та праці досліджуваної постаті, тепер – католицький садок св. Василя Великого; архикатедральний собор Воскресіння Христового, майдан Шептицького, 22) чи інших містах чи селах області (м. Снятин, с. Старі Богородчани), до яких Ю. Пелеш в зазначений період мав безпосереднє відношення (у часі здійснення візитів), як єпархіальний очільник [81, с.1; 137; 58, с.3; 107; 11, с.462]. Врахування ініціативи учнів дозволить надати їм попереднє практичне завдання у формі підготовки до власного проведення екскурсії в певному місці, в результаті чого активізується діяльнісний підхід у навчанні, адже такий тип роботи вже містить в собі підвалини обов'язкового «самостійного пошуку». В даному випадку він буде собою являти більш детальне вивчення місця локації, де буде проходити екскурсія, школяр повинен попередньо ознайомитися з ним, скласти план, згідно з яким він буде розповідати про саму будівлю, осіб, які в ній працювали чи проживали, навести в загальних рамках її та визначених постатей значення для історії краю. [181, с. 87]. В контексті підготовки до неї учень повинен провести самостійну роботу з опрацювання наукової та науково-популярної літератури, яка б допомогла скласти цікаву розповідь щодо

визначеної теми чи підтеми [181, с. 86–87]. Про такий взаємозв'язок підготовки і проведення каже П. Горохівський: «У шкільному краєзнавстві дуже важливе значення має взаємозв'язок теоретичної і практичної роботи учнів. Спочатку школярів необхідно озброїти певними знаннями з історії краю, навчити їх елементарних умінь і навичок краєзнавчої роботи, тільки після цього можна приступати до виконання конкретних практичних задач» [164, с. 209]. Проведення навчальної екскурсії у будинку колишньої єпископської резиденції на тему «Слідами станіславівського єпископа – Юліана Пелеша (1885–1891)», під час якої учень-екскурсовод розповідає про перші кроки новоствореної єпархії та віхи життя її першого ієрарха, історію резиденції, найбільш відомі заходи Ю. Пелеша впродовж його перебування в Карпатському краю.

Не менш важливо розвивати в учнів логічне та критичне мислення, яке можливо здійснити через активне обговорення певних проблемно-пізнавальних питань, осмислення інших думок з цього приводу, узагальнення наявної інформації та вироблення відповідних висновків. Допомогу в цьому зможуть надати група інтерактивних методів, куди входять дискусія, дебати, метод ПРЕС. Беручи до уваги дискусію, яку деякі автори наводять як одну з форм позакласної роботи, можна її застосувати для активного засвоєння даної теми з метою виявлення найбільш важливих акцентів і сформування власної позиції щодо релігійного життя в визначений період [184, с. 45]. Попередньо учням можна запропонувати тему дискусії – «Чи існувала необхідність заснування Станіславівської єпархії?», яка спрямована на обговорення чинників, які виступали за чи проти цього процесу. Маючи тему дискусії, їм надається можливість здійснення підготовки, реалізуючи тим самим діяльнісний підхід. Учні розпочинають пошук і наводять факти, які спростовують полярні чинники цього процесу, опираючись на результати даної наукової роботи, а звідси – на широку джерельну базу та історіографію, що стосується даного періоду. Урок-дискусія в даному випадку може характеризуватися як обговорення певного проблемного питання [176, с.289–290].

Для визначення методики проведення дискусії важливо представити дві її основні складові – планування та хід. Елементами планування дискусії є обрання власне теми, складання плану, до створення якого можна залучити учнів, підготовка матеріалу та укладання списку запитань, які зможуть надати допомогу у спрямуванні обговорення і привертанні уваги учнів до проблеми. Планування дискусії переходить у її хід, який передбачає повторення з класом основних правил їхньої участі в дискусії, створення учнями власних поміток, які дозволять учасникам триматися в рамках визначеної проблеми. Крім цього існують поради для учнів в активному користуванні жестами та мімікою, які допоможуть підтримати хід дискусії. Не виключається участь вчителя у ході проведення дискусії, адже він повинен стежити за загальним ходом обговорення, не давати можливості відхилятися від теми та запобігати її перетворенню в гостру суперечку [176, с.289–290].

Завершення дискусії відбувається шляхом підведення підсумків, які формують самі ж учні за такою схемою:

- Які найбільш переконливі аргументи обох сторін? Перерахуйте їх;
- Якщо під час обговорення виникли додаткові запитання, де можна отримати інформацію? [176, с.290]

Окремо важливу роль в представленні теми може відіграти науково-теоретична конференція. Її можна визначити як теоретичне факультативне заняття [171]. При цьому матеріал розділу про служіння Ю. Пелеша в Станіславові стане відправною точкою отримання інформації про певні аспекти цієї ж теми.

Теми дискусії та конференції повинні обиратися з урахуванням інтересів та бажань учнів. Реалізація напрямку самостійної роботи в контексті застосування особистісно-орієнтованого та діяльнісного підходів серед учнів стимулює розвиток творчого та критичного мислення, сприяє розвитку у них пізнавальних здібностей, роботи з навчальним матеріалом, спричинить формуванню в учнів елементів самоаналізу та виробленню власних висновків з

результатів проведення навчальної дискусії та конференції, що вважається одним з головних значення навчальної дискусії як інтерактивного методу [176, с.289; 186, с.190].

Однією з відмінних від урочної системи організаційних та методичних форм позакласної роботи є забезпечення творчого розвитку здібностей школяра [164, с. 189–190]. Практичне виявлення творчого потенціалу учня в контексті діяльності історико-краєзнавчого гуртка і зокрема цієї теми є проєктна робота, яка має на меті реалізацію особистісно-орієнтованого підходу на основі врахування інтересів конкретного школяра [170, с. 149]. Технологія проєктної роботи спрямована на розв'язання одним або групою учнів певної проблеми, яка буде передбачати за собою застосування різноманітних методів та засобів навчання, поєднання знань з різних галузей знань, наприклад, краєзнавства та джерелознавства, архівознавства [170, с. 150]. В теоретичному підрозділі зазначалися основні моменти, пов'язані з цією технологією. В даному ж підрозділі на прикладі визначеної проблеми можливо буде представити реалізацію групою учнів історико-краєзнавчого гуртка власного творчого проєкту. Такий тип проєкту можна визначити як внутрішній груповий довготривалий (на протязі навчального року), у якому будуть наступні етапи:

1. Підготовка. Визначення теми, мети і завдань проєкту. Обґрунтування актуальності обраної тематики.
2. Планування: визначення джерел, засобів збору, методів аналізу інформації, засобів представлення результатів та установа критеріїв оцінки результату і процесу
3. Збір інформації (спостереження, робота з літературою, анкетування, експеримент)
4. Аналіз інформації, формулювання висновків.
5. Подання й оцінка результатів (письмовий звіт та оцінка результатів і процесу дослідження за вчасно встановленими критеріями)

Перший етап буде спрямований на обговорення теми, яка б могла звучати «Постать Ю. Пелеша на фоні суспільно-політичного та культурного життя Станіславівського краю», мета і завдання могли виглядати наступним чином:

Мета: визначення основних рис владики Ю. Пелеша як політичного та громадсько-культурного діяча, їхнє співставлення з загальною картиною становища цих сфер життя в Галичині у визначений період.

Завдання:

1. Загальна характеристика суспільно-політичного та культурного життя на Станіславщині та Буковині в останній чверті XIX ст., визначення особливостей їхнього розвитку (формування ключової громадянської та предметних хронологічної, просторової та інформаційної компетентностей)

2. Визначення ролі вищого греко-католицького духовенства у впливі на ці сфери життя в галицькому суспільстві (формування ключової громадянської та предметних хронологічної, просторової та інформаційної, логічної компетентностей)

3. Досвід діяльності Ю. Пелеша в попередніх місцях служіння в визначених суспільних ланках і представлення його перших кроків на посаді станіславівського єпископа (формування ключової громадянської та предметних хронологічної, просторової та інформаційної, логічної компетентностей)

4. Опис та характеристика основних кроків Ю. Пелеша в контексті політичної та громадсько-культурної діяльності. Висловлення власної позиції щодо досліджуваної постаті та його внеску у політичну та культурну складову Галичини. Узагальнення та систематизація отримань результатів. Формування висновків (формування ключової громадянської та предметних хронологічної, просторової та інформаційної, логічної та аксіологічної компетентностей) [170, с.154–155].

В другому етапі група учнів обирає джерела, з яким черпатиме інформацію для власного творчого дослідження, ознайомлюючись з науковою та науково-популярною літературою, здійснюючи візити у бібліотеки, музеї та архіви, проводячи консультації з вчителем-керівником гуртка та особами, які систематично та на академічному рівні вивчають визначену тему. Вчитель у даній ситуації виступатиме як координатор всього процесу та джерелом інформації. Він зокрема допоможе групі обрати методи, які відповідають їхньому дослідженню: біографічний, порівняльний та ін. Говорячи про засіб представлення, у даному випадку школярам буде доцільно використати конференцію, на якій у вигляді презентації та друкованих буклетів або у газетному варіанті (два останні – для учасників заходу) було висвітлено результати дослідження. Варто зазначити, що така конференція могла б відбутися у колишній резиденції станіславівських єпископів (вул. Шевченка, 16), щоб підкреслювало певний зв'язок поколінь і відповідало атмосфері, у якій владики здійснював своє повсякденне служіння [170, с.154].

Третій етап, тобто збір інформації, може відбуватися в різний спосіб: опрацювання, як вже зазначалося, широкої джерельної та історіографічної бази, збір, ознайомлення з працями відомих вчених-дослідників, повідомленнями з періодичної преси, результатами наукових конференцій, присвячених даній постаті [170, с.154].

На четвертому етапі учні систематизують та аналізують зібрану ними інформацію, формулюючи під керівництвом вчителя відповідні висновки [170, с.155].

П'ятий етап – учні формують письмовий звіт, в якому вони описують весь хід власного науково-творчого дослідження, формулюючи власні здобутки та ще не реалізовані завдання, які могли б бути представлені в наступних працях [170, с.155].

Отже, проектна технологія дає можливість розпочати активну науково-дослідницьку роботу з вивчення певної теми, реалізацію завдань, покладених з

метою якнайбільшого охоплення історичних постаті чи події, явища чи процесів. Проектна технологія як інноваційна методика, має на меті сформувати в учня здатність до самостійного вирішення проблеми, відповідні уміння та навички для активної інтеграції в суспільство.

Не менш важливим залишається такий варіант позакласної роботи як «тиждень історії», який також можливо реалізувати на основі регулярної роботи в історико-краєзнавчому гуртку як базовій локації [164, с. 190]. В контексті даної теми «релігійно-краєзнавчий тиждень» буде стосуватися відзначенню 140-ї річниці з часу заснування Станіславівської єпархії та початку управління нею єпископом. Отже, проведення тижня на тему «Ю. Пелеш – будівничий Станіславівської єпархії», міг би проходити в різних інтерпретаційних позакласних заходах на основі діяльності історико-краєзнавчого гуртка протягом п'яти днів, наприклад: понеділок – проведення тематичного вечора, який проходив у форматі виставки експонатів (особисті фото владики та друковані фрагменти газети «Діла» та іншої періодики того часу, де згадується його постать) та наукових праць, які належали єпископу, вівторок – екскурсійний день (похід або поїздка до відомих історико-краєзнавчих пам'яток, до яких мав пряме або опосередковане відношення Ю. Пелеш в межах давньої єпархії – м. Івано-Франківськ, м. Снятин, с. Радківці (Чернівецька обл.), м. Монастирська (Тернопільська обл.), с. Старі Богородчани), середа – проведення вікторини «Юний краєзнавець». Вікторина формувалася на основі 30 питань, які б входили в три окремі блоки (по десять питань в кожному). Перший блок – питання стосуються процесу заснування, становлення та розвитку єпархії у Станіславі; другий – душпастирської діяльності Ю. Пелеша, а третій – його громадсько-культурної діяльності. Вікторина відбувалася у форматі інтелектуального змагання між двома командами учнів гуртка. В кожній групі мав би бути призначений власний капітан, учні між собою поділялися на тих, які спеціалізуються на окремих питаннях, які стосувалися б хронології та роботи з місцевістю, історичними джерелами, ознайомлені з його зв'язками з громадськими організаціями. У

четвер відбувалося б представлення власних різних видів проектних робіт в напрямках, пов'язані з основною темою, у яких учні в групах працювали на протязі навчального року (вчитель може спільно з школярами визначити часовий термін, необхідний для проведення якісного дослідження конкретного питання), п'ятниця – зустріч з відомими дослідниками постаті Ю. Пелеша та церковно-релігійними діячами сучасної УГКЦ (зустріч могла б проходити в умовах спілкування з учнями, які б могли поставити власні питання до запрошених гостей або відкритої дискусії), які б спершу розповіли деталі з життя владики та єпархії того часу, які це мало наслідки для населення і майбутнього Галичини, а опісля – перейшли б до практичної частини зустрічі [164, с. 190; 11].

Характеризуючи форми організації позакласної роботи, важливо зазначити, що активне залучення до їх проведення учнів призводить до формування у них відповідних ключових та предметних компетентностей. Зокрема, активне вивчення учнем матеріалу про Ю. Пелеша як національного церковного діяча, його діяльність, спрямовану на підтримку та розвиток української ідентичності та культури сприятиме формуванню громадянської компетентності. Окремо важливо визначити цю компетентність як «місток» між минулим та сьогоденням, вміння проводити історичні паралелі і враховувати важливість спадщини діяльності Ю. Пелеша для сучасного Прикарпаття та Буковини). Предметні компетентності – хронологічна, просторова, інформаційна, логічна – будуть розвиватися через дослідження учнем періоду в часовому (розглядає церковно-релігійні явища в конкретно-історичних умовах, наприклад, рік заснування єпархії, архієрейської хіротонії та інтронізації Ю. Пелеша) та географічному вимірах (південна Галичина, Буковина, м. Станіславів, м. Снятин), опрацюванні історичних джерел, їх критичному аналізі та подальшій інтерпретації змісту (повідомлення з газети «Діло»), вмінні логічно обмірковувати проблемні ситуації, аналізувати множинність різних трактувань певних ситуацій (чинники, які сприяли виникненню Станіславівської єпархії) [149, с.211–212].

Підсумовуючи практичне застосування даної теми в позакласній історико-краєзнавчій роботі, необхідно сказати, що її реалізація в загальних межах можлива в таких формах, як факультативне заняття та діяльність предметного гуртка. Практичний факультатив у форматі уроку, але з більшими освітніми ресурсами надасть змогу більш детальніше на основі застосування інтерактивних технологій, онлайн-ігор, інформаційно-комунікаційних технологій висвітлити релігійне життя Південної Галичини та Буковини наприкінці XIX ст. Участь школярів старших класів (9–11) у діяльності предметного гуртка з вивчення історії рідного краю надасть змогу сприяти процесу формування активної, відповідальної та національно сформованої особистості. Організація навчальних дискусій, екскурсійної та проєктної роботи, проведення науково-практичних конференцій та «історико-краєзнавчого тижня» надасть в повній мірі усебічно сформувати в учня не лише світобачення з акцентом на національну самоідентифікацію, але й виявити риси громадянської зрілості та активної життєвої позиції.

Усі вище наведені форми організації позакласної роботи перш за все спрямовані на підготовку учня до більш практичного застосування сформованих знань, вмінь та навичок у громадському суспільстві. В зв'язку з цим перед нами покладалося завдання реалізації компетентнісного, а спільно з ним і особистісно-орієнтованого та діяльнісного підходів.

ВИСНОВКИ

Дослідження життєвого шляху, духовного служіння крізь церковно-адміністративний і суспільно-політичний аспекти та наукових здобутків Юліана Пелеша – це елемент вузькогалузевого напрямку, який вкладається в загальне обрис історії Греко-Католицької Церкви в Галичині в другій половині XIX ст., що потребує пошук та аналіз відповідної джерельної бази та фахової літератури. Первинні джерела в дипломній роботі представлялися періодичною галицькою пресою в образі газети «Діло», церковно-релігійними часописами «Вісник Перемиської єпархії», збірниками папських документів, за допомогою яких можна було представити детальні та маловідомі факти про різні періоди життя та діяльності досліджуваної постаті. Натомість фахова історична література надавала крім базової інформації також думки їхніх авторів, формуючи на основі їх аналізу власні думки щодо певної ситуації, події та процесів. Окремо варто зазначити, що крім фахової, до уваги бралися ряд допоміжних інтернет-статей, посібників та довідників. При вивченні питання інтеграції даної теми в шкільну позакласну гурткову та факультативну роботу, проводився аналіз спеціальної методичної літератури, відомості з якої підкріплювалися численними статтями, пов'язані з інтерактивними методами та компетентнісним підходом. В ході вивчення педагогічного досвіду вчителів в організації позакласної роботи в зміст розділів з організації даної теми в освітньому закладі залучалися їхні власні методичні напрацювання.

Формування відповідної джерельної та історіографічної бази призвело до аналізу життєвого шляху Ю. Пелеша. Завдяки поділу його на певні частини за місцем перебування єпископа вдалося проаналізувати кожний з них, сформулювати їх аспекти, представляючи проміжні висновки, які надавали характеристику нових досягнень на протязі його дитинства, подальшого навчання, зростання в духовному плані, набуття адміністративного досвіду, виконуючи різні за напрямом діяльності обов'язки.

Наскрізною лінією наукового дослідження було представлення постаті Ю. Пелеша в її інтеграції в різні спектри церковного служіння: від навчання в

духовній семінарії у Відні до єпископської праці у Станіславові та Перемишлі. Дана наскрізна лінія за власним аналізом та підтвердженням різних фахових дослідників проявилася в трьох важливим елементах: наявності у владики чітко сформованої національної свідомості, яка поєднувалася у вірності династії Габсбургів та Римському Апостольському Престолу.

З аналізу родинного походження Ю. Пелеша можна зробити висновок, що саме сімейне виховання заклало основи вкладення основ власної ідентичності в світобачення дитини, а пізніше юнака, який розпочне здобуття теологічної освіти у Відні, імперській столиці, яка почне корегувати майбутнього священника в плані його власного суспільно-політичного погляду, створивши комбінацію власної окремішності в межах відданості Габсбурзькій монархії. В даному випадку потрібно констатувати той факт, що здібності молодого лемка було просякнuto зовнішньою підтримкою місцевого єпископа, через яку він і продовжить навчання, здобувши вищу богословську освіту, яка поклала початок окремій сторінці його діяльності – науковій праці.

Особливістю служіння Ю. Пелеша згідно з власних спостережень є його постійна зміна місця праці. Важливим позитивним наслідком нових посадових призначень у Відні, Львові, Перемишлі та Станіславові стало накопичення його постаттю нового багатогранного досвіду: від звичайного катехита до галицького греко-католицького єпископа. Маючи розуміння важливості проведення культурно-просвітницької роботи у житті власної Церкви та суспільства, він буде одним з співініціаторів заснування нового часопису «Сіон Руський» у Львові, у якому численно будуть присутні його гомілії. З іншого боку, невеликі часові проміжки перебування у імперській столиці сприяли формування зв'язків з вищими політичними та церковними колами Відня, зокрема через участь як педагога у вихованні цісарського престолонаслідника. Не менш важливим залишається критична оцінка його діяльності, зокрема результати його управління Віденською греко-католицькою семінарією, у якій за спостереженнями представників вищих урядовців-поляків, які мали

негативне ставлення до цього освітнього закладу, відбувалися позитивні зміни через заходи Ю. Пелеша.

З великою впевненістю можна сказати про те, що духовний шлях Ю. Пелеша – не тільки активна участь в житті Греко-Католицької Церкви, докладання власних зусиль до її розвитку у Відні, Львові та Перемишлі, але й формування власного кар'єрного зростання. Ця прикмета почала супроводжувати Ю. Пелеша відразу після закінчення навчання і тривала протягом усього життя, адже, аналізуючи зміни посад, які він обіймав, можна побачити, що з кожним новим переїздом йому надаватимуть все більше повноважень, що з одного боку формуватиме в нього чудового адміністратора-управлінця, а з іншого – власний високий авторитет, що призведе до призначення Ю. Пелеша очільником галицької єпархії.

В контексті даного наукового дослідження подається важливий історичний екскурс щодо проблеми заснування третьої греко-католицької єпархії в Східній Галичині. Її обговорення, яке тривало з кінця XVIII ст., закінчилося в наприкінці XIX ст. рішенням про заснування Станіславівської єпархії, а новим очільником став о.д-р Ю. Пелеш. Складні політико-церковні перепетії привели номіната з Львова до одного з провінційних міст, де він на основі власного досвіду в швидких темпах організує управлінський апарат, проведе заходи щодо встановлення контакту з понад півмільйонною паствою, активне сприятиме в підтримці громадсько-культурним організаціям, маючи на меті заснування кількох освітніх закладів. Успішна діяльність в південній Галичині та в Буковинському краю перейде в управління Перемишльської єпархії, яка стане для владики місцем багатьох клопотів, але спільно з тим і становленням історичних подій, зокрема добудови єпископського палацу, заснуванням повноцінної місцевої семінарії. З іншого боку, вже будучи очільником Перемишльської єпархії, владика Ю. Пелеш стане одним з учасників Провінційного синоду в Львові, на якому він проявить власну позицію щодо обговорюваних питань, яка за свідченнями дослідників матиме на меті захист власної ідентичності.

Здобуття вищої богословської освіти не обмежувало наукові можливості Ю. Пелеша, адже він проявив себе як видатний науковий діяч в галузі історії Церкви, створивши двотомну фундаментальну працю, вклавши детальний опис історії Київської, а пізніше Галицької митрополій крізь призму суспільно-політичних подій різних епох, надаючи статистичні дані в різних церковних сферах. Його праця стала основою для творення нового покоління наукової історичної спадщини у вивченні Київської Церкви крізь багато століть і елементи якої використовуються до сьогодні.

Натомість вища богословська столична освіта в особі Ю. Пелеша перейшла безпосередній практичний результат для підготовки греко-католицького духовенства у їхній душпастирській діяльності. Його праця «Пастирське богослов'я» у чотирьох частинах стала навчальним підручником для формації багатьох поколінь кандидатів до священства, у якій докладно описувалися літургійні, дидактичні, годетичні питання, а також як додаток – базові поняття для ведення канцелярської роботи.

Постать Ю. Пелеша – маловідома для широких верств сучасного українського суспільства, адже з одного боку являє собою картину ще не досліджених аспектів, а з іншого – вузькопрофільне дослідження, яке не представляється у навчальній програмі для вивчення в освітніх закладах. В умовах актуалізації історію рідного краю в умовах сучасної освіти, високого рівня уваги заслуговує «станіславівський» період в діяльності Ю. Пелеша, який показує розвиток українського населення крізь релігійний аспект в спектрі церковно-релігійного та громадсько-культурної діяльності єпископа. Інтеграція даної теми відбуватиметься через позакласну гурткову та факультативну роботу на основі компетентнісного, діяльнісного та особистісно-орієнтованого підходів. Найбільшу увагу привертатимуть інтерактивні методи навчання, зокрема такі, як дискусія, проєктна діяльність, CASE-технологія, які матимуть на меті формування в учнів навиків критичного, логічного і системного мислення та активної комунікації з подальшою інтеграцією у соціальний простір. Основними формами організації історико-краєзнавчого навчання буде

факультативне заняття, яке зможе в доступній формі сформулювати уявлення і розуміння щодо даної постаті, та гурток у форматі проведення екскурсійної роботи, «тижня історії», через які учні безпосередньо будуть залучені до актуалізації постаті Ю. Пелеша в контексті рідного краю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

І. Опубліковані джерела, збірники документів

1. Блажейовський Д. Ієрархія Київської Церкви (861 –1996). –Львів: Каменяр, 1996. 568 с.
2. Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії від її заснування до початку Другої світової війни (1885–1938): [англ.]. –Львів: Місіонер, 2002. 450 с.
3. Блажейовський Д. Студенти візантійсько-київського обряду в папських колегіях і семінаріях, університетах та інститутах Центральної і Західної Європи (1576–1983). Рим, 1984. 370 с.
4. Шематизмъ всечестного клира Митропол. Архидієцезіи греко-католической Львівської на рік 1882. Львів : Изъ типографіи Ставропигійского Института подъ управленіємъ Стефана Гучаковского, 1882. –XIV+334с.
5. Шематизмъ всечестного клира архидієцезіи митрополитальнои грекокатолической Львѣвской на рѣкъ 1883. – Львѣв: Изъ типографіи Ставопигійского Института, 1883. 361 с.
6. Шематисм всего клира греко-католического Епархій соєдинених Перемиской, Самборской і Сяноцкой на рк от Рожд.Хр. 1892. –Перемишль: Типом С.Ф.Піонткевича, 1892.
7. Шематисм всего клира греко-католического Епархій соєдинених Перемиской, Самборской і Сяноцкой на рк от Рожд.Хр. 1892. –Перемишль: Типом С.Ф.Піонткевича, 1894.

8.Шематизмъ всего клира греко-католической Епархіи Станиславовской на рок Божій 1887. Рочникъ II.

9.Шематизмъ всего клира греко-католической Епархіи Станиславѳвской на рѳк Божій 1888. Рѳчникъ III. Вѳ Станиславѳвѳ : зѳ печатнѳ I. Данкевича, Накладом Кліра Епархіального, 1888.

10. Шематизмъ всего клира греко-католической Епархіи Станиславѳвской на рѳк Божій 1890. Рѳчникъ V. Вѳ Станиславѳвѳ : зѳ печатнѳ I. Данкевича, Накладом Кліра Епархіального, 1890.

11. Coll. p. Athanasius Welykyj. Documenta Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae Illustrantia v.1 (1075-1953)) : збірник документів. Romae : Analecta OSBM: Series II, Sectio III, 1954. S. 460-461. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/23796/file.pdf> (дата звернення: 26.05.2025).

12. Schematismus universi venerabilis cleri Dioeceseos graeco-catholicae Premisliensis pro anno Domini 1843. Premisliae: Typographia Episcopali rit.gr.-cat, 1843. 209 s.

13. Schematismus universi venerabilis cleri Dioeceseos graeco-catholicae Premisliensis pro anno Domini 1846. Premisliae: Typographia Episcopali rit.gr.-cat, 1846. 206 s. S.167.

14.Shimatism' Vsego Klira Katolikov' Obradu Grečesko-Ruskogo Eparhij Peremyskoj na God' ot' Rožd. Hr. 1873. Peremyšli: Tipom Ruskogo Sobora Klirosa Peremyskogo. 188 s.

15.Shimatism' Vsego Klira Katolikov' Obradu Grečesko-Ruskogo Eparhij Peremyskoj na God' ot' Rožd. Hr. 1880. Peremyšli: Tipom Ruskogo Sobora Klirosa Peremyskogo. 400 s. S. 68

II. Статті в періодичній пресі досліджуваного періоду

- 16.Архипресвитеромъ епископскои капитули въ Станиславові. Діло. Львів, 1886, Ч. 122. 28 жовтня (9 падолиста)
- 17.Буллі з Риму. Діло. Львів, 1885. Ч. 131. 10 грудня (28 падолиста). С. 3
- 18.Бесіда Преосв. Д-ра Юл. Пелеша, виголошена дня 4 січня на 18 засіданню . Діло. Львів, 1886. Ч. 2. 7 (19) січня. С. 1–2.
- 19.«Вістник станиславовскої епархії». Діло. Львів, 1886. Ч. 76. 12 (24) липня. С. 3
- 21.В имени міста Коломийі. Діло. Львів, 1886. Ч. 1. 3 (15) січня. С.4
- 21.Впр. еп. Юл. Пелешь рукопологав. Діло. Львів, 1886. Ч. 40. 10 (22) цвітня. С. 2.
- 22.В справі заколоту в Тучапах. Діло. Львів, 1892. Ч.177. 7(19) серпня. С.3.
23. Документ, которимъ в день интронізації Преосв. еп. Пелеша. Діло. Львів, 1885. Ч. 131. 10 грудня (28 падолиста). С.3
- 24.Д-ру Омеляну Огоновскому. Діло. Львів, 1885. Ч.28. 9 (21 марта). С.3.
- 25.Д-рь Юліянь Пелеш. Діло. Львів, 1883, Ч.135. 29 падолиста (11) грудня. С.3
- 26.Епископска палата въ Станиславові // Діло. Львів, 1885. Ч.28. 9 (21) марта. С.3.
- 27.Єго Вел. Цісар дарував. Діло. Львів, 1885. Ч.65. 13(25) червня. С.3.
- 28.Єго Преосв. епископъ Юліянь Пелеш. Діло. Львів, 1886. Ч.33. 21 марта (2 цвітня). С.4.

- 29.Заседание отпоручников вдовичо-сиротского фонду. Діло. Львів, 1884, Ч.119. 13 (25) жовтня. С.3
- 30.3 життя нових архіпастирів: П. Д-р Юліян Пелеш. Діло. 1885. Ч.21. 21лютого (5марта). С.2
- 31.Именованіє крилошань станиславовскої капитули. Діло. Львів, 1886. Ч. 107. 23 вересня (5 жовтня). С.3.
- 32.Интронізація Преосв. єпископа Юліяна в Станіславові. Діло. Львів, 1885. Ч. 125. 12 (24) падолиста. С. 3
- 33.Интронізаційне торжество. Діло. Львів, 1885. Ч. 143. 31 грудня (12 січня). С.2
- 34.Инсталяція Впр. дра Юліана Пелеша. Діло. Львів, 1883, Ч.129. 15 (27) падолиста. С.3
- 35.Инсталяція Преосв. Юліяна в Станіславові отбудеться. Діло. Львів, 1885. Ч. 130. 8 грудня (26 падолиста). С.3
36. Инсталяція Впр. дра Юліана Пелеша. Діло. Львів, 1883, Ч.129. 15 (27) падолиста. С.3
- 37.І.С. 3 торжества інтронізаційного в Станіславові. Діло. Львів, 1886, Ч.2. 7(19)січня. С.3.
- 38.Капітула Станіславовська. Діло. Львів, 1886. Ч.21. 22 лютого (6 марта). С.3.
- 39.Комитетъ рускій в Станіславовь, занимающій ся торжественнимъ принятіємъ Преосв. єпископа Юліяна. Діло. Львів, 1885. Ч. 138. 17 (29) грудня. С.3

- 40.Комитет руського духовенства для прийняття Преосв. єпископа Пелеша. Діло. Львів, 1885. Ч. 134 и 135. 7 (19) грудня. С. 5
- 41.Конкурс на посади крилошан при Станиславовской капитулі. Діло. Львів, 1886. Р.VII. 3 (15) січня. С.4.
- 42.Князь Виртембергскій. Діло. Львів, 1885. Ч.29. 12 (24 марта). С.3.
- 43.Лист пастирскій запрещаючий пренумерату и читанье часописей св. вірі и кат. Церкві шкодливихъ. Вѣстникъ Перемыской епархіи. Ч. I (10 січня 1893 р.). С.1-3
- 44.Львівсько-Архієпархіальні відомости. Львів, 1883. С. 74-75
- 45.М. Станиславів, 1(13)січня [з приводу інтронізації Ю.Пелеша] Діло. Львів, 1886. Ч.3. 9(21) січня. С.2.
- 46.На вчерашномъ засіданю фонда вдовичо-сиротинского. Діло. Львів, 1885. Ч.29. 12 (24 марта). С.3.
- 47.На интронізацію Преосв. еп. Ю. Пелеша. Діло. Львів, 1885. Ч. 139. 19 (31) грудня. С. 3
- 48.На папськiм консистори. Діло. Львів, 1885. Ч.33. 21марта (2 цвітня). С.4.
- 49.На торжетсво вступлення Преосв. еп. Юліяна Пелеша. Діло. Львів, 1885. Ч. 136. 11 (23) грудня. С. 4
- 50.На торжество еп. Юліана в Станиславові виготовив п.Вол.Чехович. Діло. Львів, 1885. 24 грудня (5 січня). Ч.141. С.3
- 51.Нових владик наших. Діло. Львів, 1885. Ч.28. 9 (21 марта). С.3.
- 52.Номінація наших Владик вже оголошена. Діло. Львів, 1885. Ч.21/22. 23 лютого (7 марта). С.5.

53.Посвященє станиславівського єпископа Преосв. Дра Юліана Пелеша. Діло. Львів, 1885. Ч.103. 19 вересня (1 жовтня). С.3.

54.Посвященє Преосв. єп. Юліана Пелеша відбулося в неділю. Діло. Львів, 1885. Ч.117. 22 жовтня (3 падолиста). С.1-2.

55.Преосв. єп. Юліань. Діло. Львів, 1885. Ч. 122. 5 (17) падолиста. С.3

56.Почетними крилошанами. Діло. Львів, 1886. Ч.118. 18 (30) жовтня. С.3.

57.Порядок торжественного візду першого Єпископа Станиславівського Кир Юліана в престольний город Станиславів дня 9 січня і Єго Інтронізації в катедральнім Храмі Воскресенія Господа н. І. Христа там же в Неділю по Рождестві Христовім 10 січня 1886. Діло. Львів, 1885. Ч.139. 19(31)грудня. С.2.

58.Преосв. єп. Пелеш був минувшої неділі в Богородчанах. Діло. Львів, 1886. Ч. 114. 9 (21) жовтня. С. 3.

59.Преосв. єп. Пелеш поручив. Діло. Львів, 1886. Ч. 113. 7 (19) жовтня. С. 3.

60.Преосв. єп. Юліан Пелеш приїхав був. Діло. Львів, 1886. Ч. 65. 14 (26) червня. С. 3.

61.Преосв. Єпископъ д-рь Юліанъ Пелеш удаєсь вже рішучо. Діло. Львів, 1885. Ч. 133. 3 (15) грудня. С.3

62.Преосв. єп. Юл. Пелеш жертвував. Діло. Львів, 1886. Ч. 39. 8 (20) цвітня. С. 3

63.Преосв. єп. Юліанъ Пелеш явився першій раз. Діло. Львів, 1885. Ч. 128. 2 грудня (20 падолиста). С.4

64.Преосв. єп. Пелеш уділив. Діло. Львів, 1886. Ч. 122. 25 падолиста (7 грудня). С. 3.

65. Преосв. еп. Пелеш уділив ч. Олексі Ангелюкові. Діло. Львів, 1886. Ч. 143. 20 грудня (1 січня). С. 3.
66. Руско-народний театр. Діло. Львів, 1885. Ч. 117. 22 жовтня (3 падолиста). С. 3
67. У Преосв. еп. Юліяна Пелеша. Діло. Львів, 1885. Ч. 28. 9 (21 марта). С. 3.
68. Хроника. Вѣстникъ Перемыской епархіи. Ч. IV (25 мая 1894 р.). С. 52
69. Хроника. Вѣстникъ Перемыской епархіи. Ч. IX (12 жовтня 1894 р.). С. 132
70. Хроника. Вѣстникъ Перемыской епархіи. Ч. X (29 жовтня 1894 р.). С. 138
71. Ч. 1. О собираню жертвъ на будову церкви въ Раранчи, на Буковині. Вѣстникъ Перемыской епархіи. Ч. I (29 студня 1891 р.). С. 1
72. Ч. 451. О стоваришеню Сестръ Служебницъ Прч. Дѣвы Маріи въ Жужели». Вѣстникъ Перемыской епархіи (серпень 1894) С. 82.
73. Ч. 29. В справі візити канонічної. Вѣстникъ Перемыской епархіи. Ч. IV (8 цвітня 1892 р.). С. 47
74. Ч. 214/орд. Хроника. Вѣстникъ Перемыской епархіи. Ч. IX (вересень 1891). С. 93

III. Нормативно-правові документи

75. Державний стандарт базової середньої освіти: веб-сайт. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/#google_vignette (дата звернення: 16.10.2025)
76. Закон України. Про повну загальну середню освіту: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 07.08.2025)

77.ІСТОРИЯ УКРАЇНИ. 7–9 класи. ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. 10–11 класи. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. 10–11 класи. Навчальні програми для закладів загальної середньої освіти. – Київ: НREC PRESS, 2022. 260 с.: веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-6-9-klasiv> (дата звернення: 07.08.2025)

78."Історія Прикарпаття. Програма варіативного курсу. 9 (11) клас": веб-сайт. URL: <https://www.ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1417> (дата звернення: 07.08.2025)

79.Конституція України: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 16.10.2025)

80.Про Національну доктрину розвитку освіти: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (дата звернення: 16.10.2025)

81.Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> (дата звернення: 16.10.2025)

IV.Монографії і статті

82.Антоняк І.М., Мудрий М.М. Сіон Руський: веб-сайт. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Sion_R (дата звернення : 28.12.2024)

83.Арістова А. В. Барбареум. *Велика українська енциклопедія*: веб-сайт. URL: <https://vue.gov.ua/Барбареум> (дата звернення: 31.12.2024).

84.Арістова А.В. Вірменська католицька церква. *Велика українська енциклопедія* : веб-сайт. URL: https://vue.gov.ua/Вірменська_католицька_церква (дата звернення : 28.12.2024).

- 85.Архів газети Діло: веб-сайт. URL: <http://dspace.lnulibrary.lviv.ua/jspui/handle/123456789/221> (дата звернення: 17.10.2025)
- 86.Бабинський А. Історія УГКЦ за 90 хвилин. Вид. 2-ге, доп. Львів: Видавництво «Свічадо», 2018. 160 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Babynskyi_Anatolii/Istoriia_UHKTs_za_90_khvylyn.pdf
- 87.Бернсторфф І.Г.Л. «Берестейська унія в німецькомовній католицькій історіографії XIX століття – відповідь на виклики приналежності до Апостольської Столиці»: веб-сайт. URL: <https://surl.li/ibgvrc> (дата звернення: 14.09.2025)
- 88.Великий А.-Г. Київська Митрополія в 100 літ по схизмі Керулярія. // *Analecta Ordinis s. Basilii Magni. Romae: Sumptibus PP. Basilianorum. Romae*, 1960. Ser. 2. – Sec. 2. Vol. 3-4. С. 461–483
- 89.Великий А.-Г. З літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Ватикану. Т. II: XII-XIII-XIV ст. Рим : Видавництво ОО. Василян, 1968. 278 с.
- 90.Великий А.-Г. З літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Ватикану. Т. III: XIV-XV-XVI ст. Рим : Видавництво ОО. Василян, 1969. 278 с.
- 91.Великий А.-Г. З літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Ватикану. Т. IV: XVI-XVII ст. Рим : Видавництво ОО. Василян, 1971. 280 с.
- 92.Великий А.-Г. З літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Ватикану. Т. V: XVII ст. Рим : Видавництво ОО. Василян, 1972. 288 с.

- 93.Великий А.-Г. З літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Ватикану. Т. VI: XVIII ст. Рим : Видавництво ОО. Василян, 1973. 281 с.
- 94.Великий А.-Г. З літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Ватикану. Т. VII: XVIII-XIX ст. Рим : Видавництво ОО. Василян, 1975. 280 с.
- 95.Великий А.-Г. З літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Ватикану. Т. VIII: XIX ст. Рим : Видавництво ОО. Василян, 1976. 275 с.
- 96.Вендланд А. В.Русофіли Галичини. Українські консерватори між Австрією та Росією, 1848-1915 / Переклала з німецької Христина Назаркевич. Львів: Літопис, 2015. 688 с.
- 97.Гіль А., Скочиляс І. Володимирсько-Берестейська єпархія XI–XVIII століть: історичні нариси. Львів: Вид-во Львівської політехніки 2013. 288 с.
- 98.Делятинський Р., Єгрешій О. Єпископ Юліан Пелеш (1843-1896 рр.) в релігійно-церковному і громадському житті України: нарис за матеріалами науково-популярної виставки. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана-Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія.* Івано-Франківськ, 2018. С. 326-390.
- 99.Делятинський Р. Історія Станіславівської єпархії (1885–1900). *Нова Зоря.* Івано-Франківськ, 2001. 96 с.
- 100.Димид М. Єпископ Київської Церкви (1589–1891). Львів: Вид-во ЛБА, 2000. 245 с.
- 101.Железняк М.Г. Горникевич Мирон. Енциклопедія Сучасної України. Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН

України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006.

102. Жіноча учительська семінарія: веб-сайт. URL: <https://uma.lvivcenter.org/uk/photos/1846> (дата звернення: 28.12.2024)

103. Ісаїв П. Історія міста Станіславова. *Альманах Станіславівської землі*. Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен, 1975. С. 32-102.

104. Кам'янський П. Утворення Станіславівської греко-католицької єпархії та відкриття Катедрального собору Святого Воскресіння. *Культура народів Причорномор'я*. 2004. № 52. – С. 137–143.

105. Капітула: веб-сайт. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=9061&action=show> (дата звернення: 11.10.2025)

106. Календар на 1883 рік: веб-сайт. URL: <https://calendar.org.ua/year/kalendar-na-1883-rik> (дата звернення: 17.10.2025)

107. Католицький ліцей св. Василя Великого: веб-сайт. URL: <https://stbasilschool.org.ua/dytiachyj-sadok/> (10.09.2025)

108. Кобзяк Р. Головні етапи і тенденції формування адміністративно-територіального устрою Галичини в австрійський період (1772–1918). *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. Львів, 2013. Випуск 42. С. 160–169.

109. Крип'якевич І. Історія України /Відп. редактори Ф.П.Шевченко, Б.З. Якимович. Львів: Світ, 1990. 520 с.

110. Лужницький Г.о.д-р. Українська Церква між Сходом і Заходом: нарис історії Української Церкви. Філадельфія, 1954. 724 с.

- 111.Марко С. Отець Кирило Селецький - засновник перших активних чернечих згромаджень в УГКЦ. Наукові записки УКУ. 2018. Ч.11: Богослов'я, вип. 5. С. 107-126
- 112.Марчук В. Церква, духовність, нація. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ: Ярина, 2016.- 464 с.
- 113.Мудрий М.М. Земляковський Флоріан. Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : В-во "Наукова думка", 2005.672 с.: веб-сайт. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Zemyalkovsky_F (дата звернення: 31.12.2024)
- 114.Мудрий С. Нарис Історії Церкви в Україні. –Рим –Львів: Вид-во ЧСВВ, 1995. 404 с.
- 115.Назарко І.о. Єпископ Ю.Пелеш – історик Церкви. *Український історик*. Торонто, 1981. №1-4. С. 118-128.
- 116.Назарко І., о. Київські і Галицькі митрополити: біографічні нариси (1590-1960). Торонто, 1962. Сторінок: 271 с.
- 117.Нариси історії Української Греко-Католицької Церкви. В двох томах. Т. 1 / За загальною редакцією доктора історичних наук, професора Миколи Вегеша; авторський колектив: М. М. Вегеш, Н. М. Концур-Карабінович, В. В. Марчук, М. М. Палінчак; передмова В. В. Гудзя, О. М. Ситника. Ужгород, 2022. 392 с.
118. о. Матковський С. Д-р Юліан Пелеш Єпископ Станиславівський, а відтак Перемиський С.17-35 Кир Ю.Пелеш. Дидактика. Годетика. Біографічні матеріали / Упоряд. А.Черемський. Харків: Видавець Савчук О.О. 2019. 672 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Pelesh_Yuliiian/Dydaktyka_Hodegetyka.pdf

119. о. Хома І. Короткий життєпис Кир Юліяна Пелеша С.37-40. Дидактика. Годетика. Біографічні матеріали / Упоряд. А.Черемський. Харків: Видавець Савчук О.О. 2019. 672 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Pelesh_Yuliiian/Dydaktyka_Hodegetyka.pdf?

120. Павлишин О.Й. Матковський Северин Павлович. Енциклопедія Сучасної України. Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018.

121.Парафія Вознесіння Господнього с. Рідківці. URL: <https://ugcc.cv.ua/parish/parafiya-vozneshinnya-gospodnogo/> (дата звернення : 30.01.2025)

122.Патрило І. ARCHIEPISCOPI-METROPOLITANI NIIVO-RALICIIUSIS Attentis praescriptis AA. P. «Cleri sanctitati» // Analecta Ordinis s. Basilii Magni. Romae, 1962. Ser. 2. – Sec. I. Vol. XVI. C. 160

123.Пашук В.С. Бучинський Мелітон Осипович. Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2003. 688 с.: веб-сайт. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Buchynskyj_M (дата звернення : 30.01.2025)

124.Плохій С.М. Греко-католицька духовна семінарія у Львові. *Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д*. Київ: В-во "Наукова думка", 2004. 688 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Greko_kat_seminariya (дата звернення : 27.12.2024)

125.Преосвящений д-р Юліан Пелеш: веб-сайт. URL: <https://zbruc.eu/node/104794> (дата звернення: 10.10.2025)

126.Релігійна самоідентифікація українців, ставлення до створення єдиної Православної Церкви та до Закону про заборону окремих релігійних організацій: веб-сайт. URL:

<https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1443&page=1> (дата звернення: 16.10.2025)

127.Справа про українські свята. URL:

https://ifoonsku.ucoz.ua/news/sprava_pro_ukrajinski_svjata/2017-11-17-4908

(дата звернення : 25.05.2025).

128. Стех Я. Єпископ Юліян Пелеш – визначний оборонець Церкви і народу. *Патріархат*. 4 (306). 1996. С. 1-3 Вип. 13. С. 38.49.

129.Скочияс І.Я. Йосиф-Онуфрій Шумлянський (перед 1706 р. – † 19.IV.1762), угорницький ігумен та унійний єпископ перемишльський. [Генеалогічні записки](#). 2015. Вип. 13. С. 38.49.

130.Скочияс І.Я. Початки християнства у прикарпатському регіоні та заснування Галицької єпархії в середині XII століття. *Княжа доба: історія і культура*. 2010. Вип. 3. С. 9-59.

131.Скочияс І. Собори духовенства Холмсько-Белзької унійної єпархії XVII століття (типологія, внутрішня організація та склад учасників) / І. Скочияс. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2014. Вип. 17-18. С. 126-142.

132.Скочияс І.Я.Унівський архимандрит і львівський єпископ Варлаам Шептицький (1643 – 1715). *Генеалогічні записки*. 2014. Вип. 12. С. 27-48.

133.Соловій М.. Божественна Літургія. Історія-Розвиток-Пояснення // *Analecta Ordinis s. Basilii Magni. Romae: Sumptibus PP. Basilianorum. Romae*, 1964. Ser. 2. – Sec. 1. Vol. 20. 440 с.

134.Трак А. Єпископ Юліан Пелеш: біографічний нарис. *Добрий пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я*.

Філософія. Історія. Івано-Франківськ, 2015. Вип. 7: до 130-річчя з часу створення Станиславівської єпархії. – С.187-195.

135. Федорів Ю., о. Історія Церкви в Україні. Торонто, 1967. 364 с.

136. Фліс С. Отець Мелетій Недільський – взірець служіння Богові та людям. *Нова Зоря.* Івано-Франківськ, 2018. Ч.30. 16 серпня. С.4

137. Церква святого Михайла (м. Снятин, Івано-Франківська область): веб-сайт. URL: <https://cerkva.online/item/430-cerkva-svyatogo-mixaila-m-snyatin-ivano-frankivska-oblast> (дата звернення: 09.12.2024)

138. Чорновол І.П. 199 депутатів Галицького сейму. Львів: Тріада плюс, 2010. 228 с.

139. Чорновол І.П. Пелеш Юліан: веб-сайт. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Pelesh_Yu (дата звернення 07.12.2024)

140. Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні т. 1 (до 1353 р.): Видання Українського Католицького Університету Праці Греко-Католицької Богословської Академії т. 24-26. Рим-Нью-Йорк, 1965. 816 с.

141. Шах С. Де срібнолентий Сян пливе. Історичний нарис державної української гімназії в Перемишлі. Накладом Товариства "Рідна Школа" в Німеччині. Мюнхен, 1977.

142. Шах С. Між Сяном і Дунайцем ч. 1. Видавництво "Християнський Голос". Мюнхен, 1960. 439 с.

143. Шематизм: веб-сайт. URL: <https://vue.gov.ua/%D0%A8%D0%B5%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%BC> (дата звернення: 05.09.2025)

144. Як Станиславів переміг Коломию: веб-сайт. URL: <https://fil-bud.if.ua/zymova-kolekcziya-neruhomosti-gotovi-zhytlo-ta-komercziya-zi-svyatkovymy-znyzhkamyl/> (дата звернення : 03.12.2024)

145. Cardinals Created by Leo XIII (1887-91): веб-сайт. URL: <https://gcatholic.org/hierarchy/data/cardL13-3.htm#866> (дата звернення : 28.01.2024)

146. Lodovico Cardinal Jacobini: веб-сайт. URL: <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bjaco.html> (дата звернення : 04.01.2024)

147. Pelesch Julian. Geschichte der Union der ruthenische Kirche mit Rom von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart. Band 1: Von den ältesten Zeiten bis zur Wiederherstellung der Union mit Rom (1595). Wien, 1878. 640 s. URL: <https://surl.lu/ljwlsn>

148. Pelesch Julian. Geschichte der Union der ruthenische Kirche mit Rom von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart. Band 2: Von der Wiederherstellung der Union mit Rom bis auf die Gegenwart (1596-1879). Wien, 1880. 1095 s. URL: <https://archive.org/details/geschichtederuni01pele/page/n3/mode/2up>

V. Матеріали конференцій

149. Мороз П.В. Історична предметна компетентність учнів старшої школи: визначення та складники: Реалізація компетентнісно орієнтованого навчання в освіті: теоретичний і практичний аспекти: Зб. наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 4 листопада 2019 р.), м. Київ . Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна, С. 211-214.

150. Перемишль і перемиська земля протягом віків : Зб. наук. праць і матеріалів Міжнар. наук. конф., організованої Наук. товариством ім.

Т.Шевченка в Польщі, 24-25 червня 1994 р. в Перемишлі / ред. С. Заброварний, Наукове товариство ім. Т.Шевченка в Польщі. Видавнича рада в Перемишлі. Перемишль: [б.в.] ; Львів: [б.в.], 1996. 368 с.

VI. Науково-довідкова література

151.Крупчан С., Крупчан Т., Скопненко О., Іванюк О. Новий довідник: Історія України. К.: ТОВ «КАЗКА», 2005. 736 с.

152.Кравчук А. Індекс української католицької періодици Галичини 1871-1942 рр. Львів: Свічадо, 2000. 520 с.

VI. Дисертаційні дослідження

153.Біла С.Я. Унійні процеси в західних єпархіях Київської митрополії (остання третина XVII – початок XVIII ст.). Історіографія проблеми : дис. на здобуття наук. ст. к-д іст. наук : 07.00.06. Дрогобич : ДДПУ, 2004. 238 с.

154.Делятинський Р.І. Станиславівська єпархія Греко-Католицької Церкви в суспільному житті Галичини (1885–1946рр.): дис. на здобуття наук.ст. канд.іст.наук: 07.00.0. Івано-Франківськ. ПНУ, 2017. 390с

155.Лозинський М.В. Науково-видавнича та просвітницька діяльність Василянського Чину у Галичині (кінець XIX– перша половина XX ст.) : дис. на здобуття наук.ст. к-д іст.наук: 07.00.01. Львів : Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича, 2004. 276 с.

156.Марчук В.В. Українська Греко-Католицька Церква в суспільному житті України XX ст.: дис. на здобуття наук. ст. д-ра іст. наук : 07.00.01. Івано-Франківськ. ПНУ, 2004. 444 с.

157.Шевченко О.В. Церковна та громадсько-політична діяльність Тита Войнаровського : дис. на здобуття наук. ст. к-д іст.наук : 07.00.01. Львів : ЛНУ, 2016. 225 с.

VII. Буклети, альбоми, путівники

158. Стефанович О. Висвітлення до історії львівських синодів з років 1891 і 1897. *Накладом Івана Кудлака: 3 друк. Наук. т-ва ім. Шевченка.* Львів, 1924. С. 40 с.

VIII. Підручники та посібники

159. Кир Ю. Пелеш. Літургіка. Упоряд. А. Черемський. Харків, Видавець Олександр Савчук, 2019. 672 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Pelesh_Yuliiian/Liturgika.pdf?

160. Кир Ю. Пелеш. Дидактика. Годегетика. Біографічні матеріали. Додатки / Кир Ю. Пелеш/ Упоряд. А. Черемський. Харків: Видавець Олександр Савчук, 2019. 664 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Pelesh_Yuliiian/Dydaktyka_Hodegetyka.pdf?

161. Сорочинська Н.М., Гісем О.О. Історія України : підручник для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2016. 304 с.

IX. Методична література

162. Волкова Н. Педагогіка: навчальний посібник. Вид.. 2-ге, перероб., доп. Київ: Академвидав, 2007. 616 с.

163. Галицька-Дідух Т.В. Методичні рекомендації для семінарських занять та самостійної роботи з дисципліни «Інноваційні технології навчання історії» для студентів I курсу спеціальності 014 «Середня освіта (історія)» ОР магістр. Івано-Франківськ, 2023. 84 с. URL: <https://surl.li/culknv> (дата звернення: 10.08.2025)

164.Горохівський Петро Іванович Методика викладання історії: Курслекцій для студентів денної та заочної форм навчання. Умань : ПП Жовтий О.О, 2013. – 294 с.

165.Гуназа Л. М. Штучний інтелект у сучасній освіті: трансформація ролі вчителя, підвищення якості навчання та нові можливості для учнів // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. - 2023. № 90. С. 46-53.

166.Інтерактивні методи навчання. Сутність та призначення. Впровадження на прикладі методу «Рольова гра»: веб-сайт. URL: <https://naurok.com.ua/interaktivni-metodi-navchannya-sutnist-ta-priznachennya-vprovadzhennya-na-prikladi-metodu-rolova-gra-259479.html> (дата звернення: 16.10.2025)

167.Кришмарел В., Малієнко Ю., Мацейків Т., Ремех Т. Актуальні питання компетентісно орієнтованої методики навчання історії та громадянської освіти в ліцеї : методичний посібник. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 370 с.

168.Максимюк С. Педагогіка : Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2005. 667 с.

169.Організація та методика проведення факультативних занять з математики: веб-сайт. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2011_2/visnuk_16.pdf (дата звернення: 15.09.2025)

170.Пехота О.М, Кіктенко А.З, Любарська О.М. Освітні технології: Навч.-метод. посіб. За заг. ред. О.М. Пехоти. К.: А.С.К., 2001. 356 с.

171.Позаурочні форми навчання: веб-сайт. URL: <https://studentam.net.ua/content/view/2274/97/> (дата звернення: 17.10.2025)

172.Поняття позакласної та позашкільної виховної роботи. Характеристика організаційних форм ви-ховної роботи (масові, групові та індивідуальні): веб-сайт. URL: <https://surl.li/znojen> (дата звернення: 12.08.2025)

173.Пометун О., Гупан Н., Власов В. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі : методичний посібник. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 208 с.

174.Пометун О., Гупан Н. Методика розвитку критичного мислення учнів ліцею на уроках історії: методичний посібник. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2021.250 с.

175.Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ : [Б. в.]. 2007. 141 с.

176.Пометун О.І, Фрейман Г.О. Методика навчання історії в школі. К.: Генеза, 2006. 328 с.

177.Предметні тижні: веб-сайт. URL: <https://svyatschool.com.ua/uk/site/predmetni-tizhni.html> (дата звернення: 16.10.2025)

178.Презентація на тему: "Інтерактивні технології навчання": веб-сайт. URL: <https://surl.li/dypyjx> (дата звернення: 16.10.2025)

179.Презентація "Інтерактивні технології кооперативного навчання": веб-сайт. URL: <https://naurok.com.ua/prezentaciya-interaktivni-tehnologi-kooperativnogo-navchannya-237328.html> (дата звернення: 16.10.2025)

180.Про «На Урок»: веб-сайт. URL: <https://naurok.com.ua/page/about> (дата звернення: 17.10.2025)

181.Ребенок В.Р. Позакласна робота з історії: особливості і форми. Теорія та методика навчання суспільних дисциплін. 2021. № 1 (9). С. 86-88

182.Сервіси по створенню онлайн-вікторин: веб-сайт. URL: <https://metod.lodb.org.ua/shkola-innovacij/servisy-po-stvorennnyu-onlajn-viktoryn/> (дата звернення: 16.10.2025)

183.Стельмашук Л.Р. «Масові, групові та індивідуальні форми позакласної історико-краєзнавчої роботи»: курсова робота. Івано-Франківськ. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2022. 96 с.

184.Тематичний конспект семінарського заняття. Івано-Франківськ, 2021. 64 с.

185.Факультативне заняття на його аналіз: веб-сайт. URL: <https://osvita.ua/school/method/technol/726/> (дата звернення: 16.10.2025)

186.Шкільняк Л.І. Дискусія як метод інтерактивного навчання у вищій медичній школі. «Вісник Вінницького національного медичного університету», 2015, № 1, Т.19. С.189-192

187.Quizizz: веб-сайт. URL: <https://vchymo.com/app/application/Quizizz> (дата звернення: 17.10.2025)

ДОДАТКИ

Додаток А

Юліан Пелеш (1843-1896)

Джерело: Вікісховище – централізоване сховище вільних файлів мультимедіа
для використання в проєктах Фонду Вікімедіа. URL:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%D0%AE%D0%BB%D1%96%D1%8F%D0%BD_%D0%9F%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D1%88.jpg

Додаток Б

Віденська греко-католицька духовна семінарія («Барбареум») (сучасний вигляд)

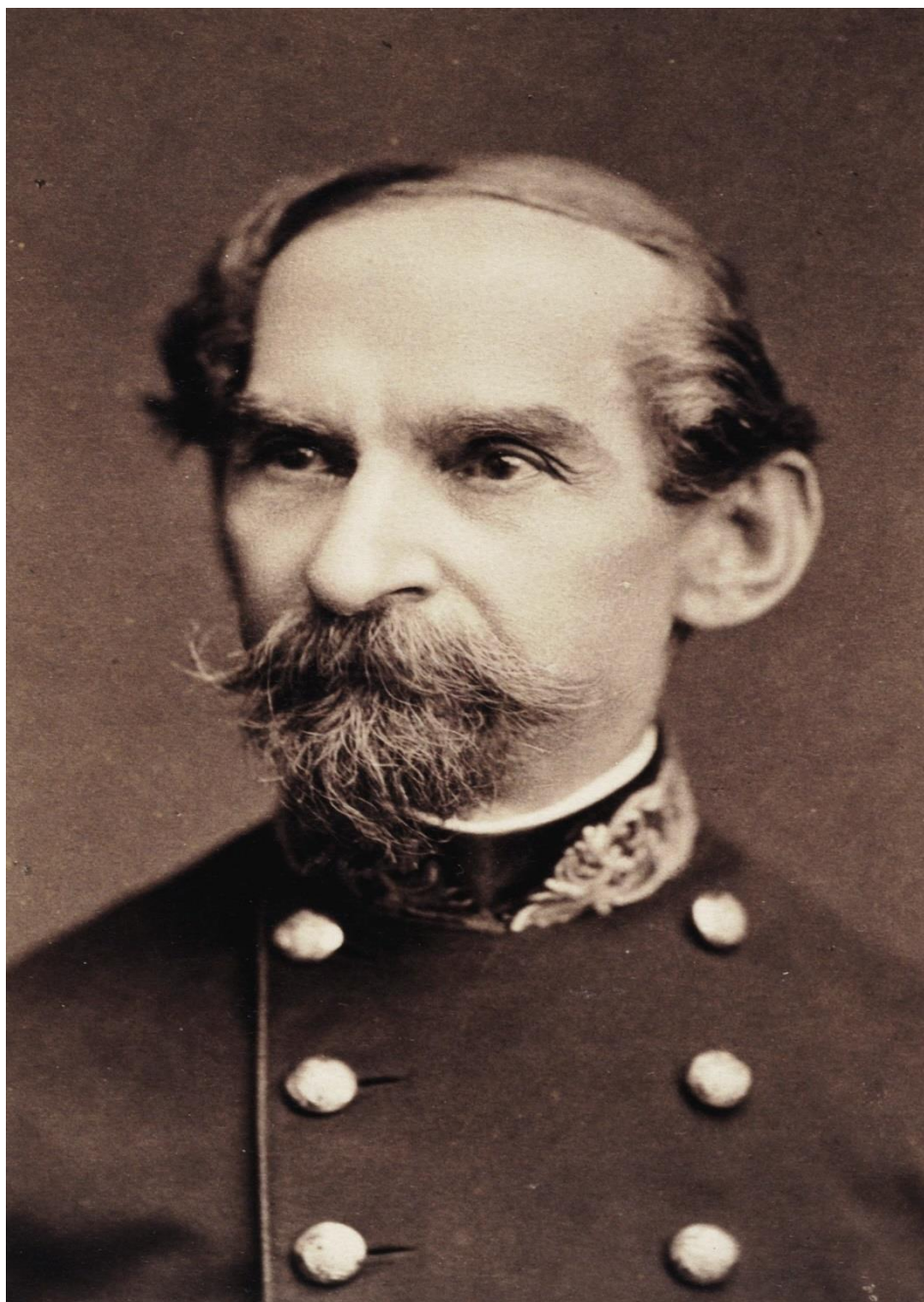

Джерело: Вікісховище – централізоване сховище вільних файлів мультимедіа для використання в проєктах Фонду Вікімедіа. URL:

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wien -
Baukomplex, Postgasse 8, 10, 12.JPG](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wien_-_Baukomplex,_Postgasse_8,_10,_12.JPG)

Додаток В

Флоріан Земялковський – австрійський міністр у справах Галичини (1873-1888)

Джерело: Вікісховище – централізоване сховище вільних файлів мультимедіа для використання в проєктах Фонду Вікімедіа. URL: <https://surl.li/lqnhop>

Територія Галицької митрополії після 1875 р

Джерело: Бабинський А. Історія УГКЦ за 90 хвилин. Вид. 2-ге, доп. Львів:

Видавництво «Свічадо», 2018. 160 с. URL:

https://shron1.chtyvo.org.ua/Babynskiy_Anatolii/Istoriia_UHKTs_za_90_khvylyn.pdf

f?

Папа Римський Лев XIII (1878-1903)

Джерело: Вікісховище – централізоване сховище вільних файлів мультимедіа для використання в проєктах Фонду Вікімедіа. URL:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Papa_Leone_XIII.jpeg

Додаток Д

Катедральний собор святого Воскресіння Христового в м. Станіславів

Джерело: Костел єзуїтів у Станіславові (Архікатедральний собор Воскресіння Христового). URL: <https://www.ckpide.eu/ua/aktualnosci/wydarzenia/4352-kostel-jezuitiv-u-stanislavovi-arkhikatedralnyi-sobor-voskresinnia-khrystovoho>

Додаток Е

Будинок С. Пшиболовської (резиденція Ю. Пелеша)

Джерело: Від резиденції Станиславівських греко-католицьких єпископів до Католицького садочка: архітектурна пам'ять і духовна спадщина Івано-Франківська. URL: <https://novazoria.com.ua/?p=26947>

Єпископський палац в м. Перемишль (сучасний вигляд)

Джерело: Вікісховище – централізоване сховище вільних файлів мультимедіа для використання в проєктах Фонду Вікімедіа. URL:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pa%C5%82ac_biskup%C3%B3w_grekokatolickich,_Przemy%C5%9Bl.jpg

Титульна сторінка часопису «Сіон Руський»

РУСКІЙ СІОНЪ

ЧАСОПИСЪ ЦЕРКОВНА

выдае

при содѣлствіи Д-ра Ю.л. Пелеша, Д-ра К.л. Сарницкого, Проф.
А.л. Тороньского и Д-ра Іос. Мѣльницкого.

Д-ръ Сильвестеръ Сембратовичъ,
Профессоръ Догматики на Всеуниверситетѣ Львовскомъ.

ВТОРЫЙ РОЧНИКЪ.

—•••••—

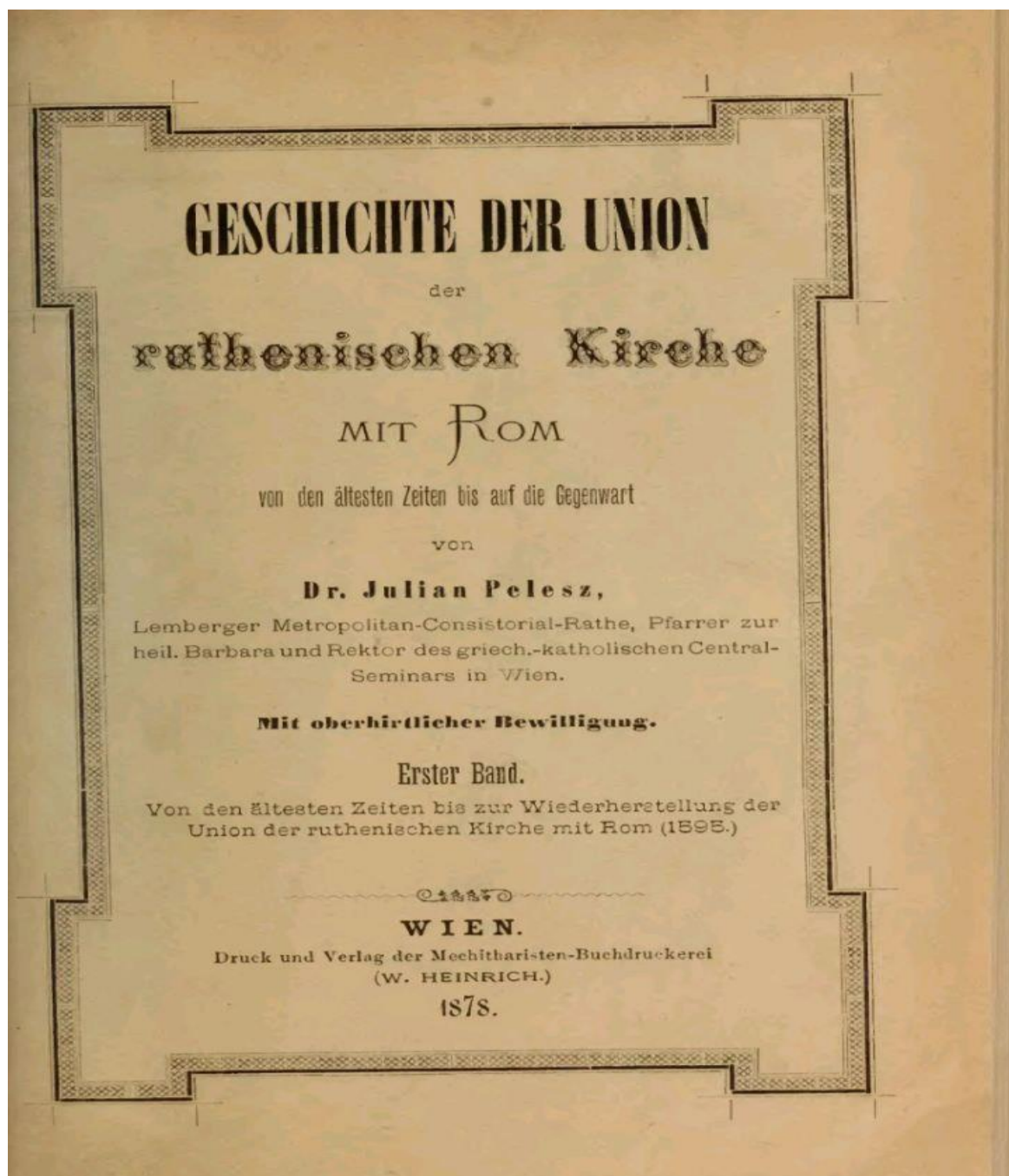
ЛВѢВЪ 1872.

Изъ типографіи Ставропигійскаго Института,
подъ управленіемъ Стефана Гутковского.

Джерело: Кир Ю. Пелеш Дидактика. Годегетика. Біографічні матеріали.
Додатки / Кир Ю. Пелеш/ Упоряд. А. Черемський. Харків: Видавець
Олександр Савчук, 2019.664 с. URL:
https://shron1.chtyvo.org.ua/Pelesh_Yulian/Dydaktyka_Hodegetyka.pdf?

Додаток 3

Титульна сторінка першого тому «Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom : von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart»

Джерело: Pelesch Julian. Geschichte der Union der ruthenische Kirche mit Rom von den altesten Zeiten bis auf die Gegenwart. Band 1: Von den altesten Zaiten bis zur Wiederherrstellung der Union mit Rom (1595).Wien, 1878. 640 s.
 URL: <https://diasporiana.org.ua/religiya/12643-pelesz-j-geschichte-der-union-der-ruthenischen-kirche-mit-rom-von-den-ltesten-zeiten-bis-auf-die-gegenwart/>

Додаток И

План-конспект факультативного заняття з курсу «Історія Прикарпаття» для академічної групи П-21 на тему: «Юліан Пелеш – будівничий Станіславівської єпархії»

Група П-21.

Урок № 1.

Дата 15.11.2025

Мета:**Навчальна:**

- пояснити учням головні події, пов'язані з діяльністю Юліана Пелеша під час перебування в Станіславові / *інформаційна*
- ознайомити з проведенням церковно-релігійної та культурно-громадської діяльності станіславівського єпископа /*інформаційна*
- охарактеризувати причини виникнення Станіславівської єпархії/ *інформаційна*
- пояснити учням основні заходи Ю. Пелеша в контексті розбудови нової єпархії/ *логічна, інформаційна*

Розвивальна:

- закріпити знання учнів, набуті під час вивчення навчального матеріалу (на основі письмових відповідей / *логічна*
- розвиток навичок роботи з історичним джерелом (повідомлення з газети «Діло»)/ *інформаційна*
- охарактеризувати стан основних сфер єпархії в результаті її розбудови Ю. Пелешем / *інформаційна*
- продовжити розвивати вміння роботи з історичною картою (Галичина в другій половині XIX ст.) / *просторова, інформаційна*
- розвивати хронологічну компетентність (через складання хронологічних таблиць); / *хронологічна, інформаційно-комунікаційна*
- розвивати критичне мислення на основі опрацювання відеоматеріалу та опрацювання роздаткового матеріалу вчителя (копії повідомлень з газети «Діло»)/ *інформаційно-комунікаційна, логічна, просторова*
- формувати вміння характеризувати історичні постаті (Ю. Пелеш, С. Сембратович, Лев XIII)/ *аксіологічна*
- розвинути громадянську компетентність (шляхом представлення діяльності Ю. Пелеша під кутом зору його підтримки населення через розвиток освітньої системи та надання пожертв на громадсько-культурні організації /*громадянська*

- розвивати навички роботи в групі (завдання на опрацювання відеоматеріалу в групах) / *соціальна, особиста*

Виховна:

- виховувати історико-моральний обов'язок пам'яті про постать першого станіславівського єпископа Ю. Пелеша/*аксіологічна, громадянська, особиста*

- формувати критичне мислення (на основі відеоджерела та роздаткового матеріалу)/*логічна*

-формувати громадянську компетентність шляхом аналізу стану просвітницько-культурної діяльності Ю. Пелеша/ *здоров'язбережувальна*

- виховувати вміння працювати в колективі (робота в групах) / *хронологічно-логічна, соціальна, мовленнєва*

-розвивати креативність (створення міні-проєкту, допису в соціальній мережі)/ *інформаційна, інформаційно-комунікаційна*

-формувати комунікативну компетентність шляхом усних відповідей, міркувань «Мозковий штурм», «Мікрофон»/ *мовленнєва*

-формувати інтерес до історії на основі історичних подій (Галичина в церковно-релігійному житті останньої третини ХІХ ст.)/ *громадянська, аксіологічна*

-викликати почуття гордості за український греко-католицький єпископат, який в умовах полонізації Галичини виступав захисником української ідентичності (Ю. Пелеш, С. Сембратович) / *аксіологічна, особиста, громадянська*

-сформувати особисте ставлення до церковно-релігійних діячів ГКЦ (Ю. Пелеш)/*аксіологічна, особиста*

-викликати почуття відповідальності за збереження пам'яті про видатних постатей ГКЦ останньої третини ХІХ ст./ *громадянська, особиста*

Тип уроку: комбінований

Обладнання: Островський В. В. Історія Прикарпаття. Посібник для загальноосвітніх навчальних закладів. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2008. 352 с.; роздатковий матеріал, презентація (схематичне представлення теми і висвітлення статистичних даних).

Основні дати:

1885 р. – заснування Станіславівської єпархії

1885-1891 рр. – єпископське служіння Ю. Пелеша в Станіславівській єпархії

Основні терміни: булла, єпархія, церква, єпископ, парафія

Основні історичні постаті: Лев ХІІІ, С. Сембратович, Ю. Пелеш

План уроку

1. Заснування Станіславівської єпархії
2. Початок церковно-релігійної діяльності Ю. Пелеша в Карпатському краї.
3. Громадсько-культурна діяльність першого станіславівського ієрарха

Хід уроку

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
5 хв.	I. Організаційний етап	- Привітання з учнями. - Підготовка робочого місця вчителем. - Перевірка відсутніх. - Підготовка учнів до уроку. - Емоційне налаштування, побажання усім гарного дня та настрою, легкого засвоєння теми. 	Метод «Вітер дме» Учитель пояснює, яким є порядок роботи. Учні й учениці сидять за партами, а вчитель вимовляє фразу: «Вітер дме для того, хто...» Учні натомість відповідають: вже прокинувся... хоче працювати... сьогодні в спідницях... не снідав... має на собі щось червоне... у доброму гуморі... хотів би дізнатися щось нове...	

			хоче спілкуватися про...	
5 хв.	II. Актуалізац ійний етап		Метод «Мікрофон» 1. Яку епоху ми вивчаємо? (Петранюк) 2. На вашу думку, яка сфера життя в Галичині відігравала значну роль в попередні десятиліття? (Андріяшко) 3. В якому стані перебувала ГКЦ в XIX ст.? (Токарчук) 4. Яка роль відводиться греко-католицькому духовенству в контексті національного відродження? (Арсенюк)	<i>Інформаційна, хронологічна</i> <i>Інформаційна, логічна, хронологічна</i> <i>Інформаційна, логічна, хронологічна</i> <i>Інформаційна, логічна</i>
4 хв.	III. Мотивацій ний етап		Метод «Мозковий штурм» Проблемне питання: «Яка на вашу думку, була найбільш актуальна проблема в адміністративному плані ГКЦ станом на кінець XIX ст. і як її можна було вирішити?»	<i>Логічна, просторова, інформаційна, хронологічна</i>

			Запис запропонованих ідей на дошці. Рекомендація. У класі можна повісити такий плакат: А. Кажіть усе, що спаде вам на думку. Б. Не обговорюйте і не критикуйте висловлювання інших. В. Можна повторювати ідеї, запропоновані будь-ким іншим. Г. Розширення запропонованої ідеї заохочується	
20 хв.	IV. Етап вивчення нового матеріалу	Розповідь вчителя/інформаційна I. Заснування Станіславівської єпархії. Процес заснування нової галицької греко-католицької єпархії має глибоке історичне коріння, яке сягає кінця XVIII ст. Питання утворення	Скільки греко-католицьких єпархій уже існувало на території Галичини в другій половині XIX ст.? (Микуляк)	Інформаційна, просторова, хронологічна

	єпархії на території південної Галичини та Буковини періодично піднімалося впродовж XIX ст. 25 березня 1885 р. Папа Лев XIII буллою «De universe dominico grege» відділяє від Львівської архієпархії частину деканатів і утворює нову єпархію з центром у Станіславі. 27 березня того ж року він підтверджує номінацію на посаду першого станіславського єпископа о.д-ра Ю. Пелеша, який до того часу був митрополитом архієпископом у Львові.	Як ви вважаєте, яка соціальна група Галичини могла вплинути на прискорення процесу заснування Станіславської єпархії? (Чукур) Де у Станіславі відбулася інтронізація Ю. Пелеша? (Дерень)	<i>Інформаційна, логічна</i>
--	--	--	-------------------------------------

1 листопада 1885 р. у Львові відбулася його архієрейська хіротонія, а на початку січня наступного року – інтронізація (інсталяція) у Станіславові.

II. Початок церковно-релігійної діяльності Ю. Пелеша в Карпатському краї

Вступивши на станіславівський престіл, Ю. Пелеш розпочав активну розбудову ввіреної йому єпархії.

Метод «Ротаційні (змінювані) трійки»

Трійка № 1. Питання для обговорення:

«Чому на вашу думку очільником нової єпархії було обрано саме о.д-ра Ю. Пелеша?

Трійка № 2. Питання для обговорення:

«Що вам відомо про Греко-Католицької Церкви на території Станіславівщини в другій половині XIX ст.?»

Трійка № 3. Питання для обговорення:

«Як політична складова могла впливати на розбудову нової єпархії?»

Трійка № 4. Питання

Інформаційна, просторова

Інформаційна, логічна, аксіологічна

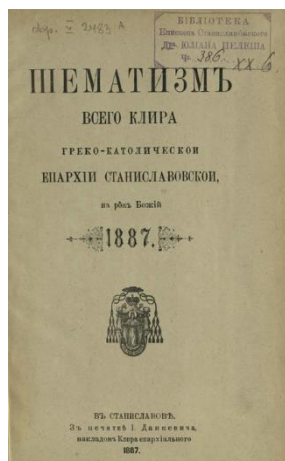
Інформаційна, просторова, хронологічна, логічна

Логічна, інформаційна

		Першими заходами на посаді стало створення керівних органів – капітули, консисторії та церковного суду. Під опікою владики опинилася велика за географічним обсягом територія сучасних Івано-Франківської, Тернопільської та Чернівецької областей. Загалом ці території були поділені на 20 деканатів, де знаходилося 435 священників та 744 157 вірян. Для ознайомлення з ситуацією на місцях, Ю. Пелеш здійснює численні візитації. Під час візитів він освячував храми. Для підтримки контактів з паствою та духовенством він пише пастирські листи.	для обговорення: «Чи відвідував вашу парафію свого часу владика Ю. Пелеш і з якою метою?» Трійка № 5. Питання для обговорення: «На вашу думку, створення духовного навчального закладу на Станіславщині змінило б ситуацію в майбутній перспективі з розвитком загалом освіти в цій місцевості?»	<i>Інформаційна, логічна</i> <i>Аксіологічна, інформаційна, логічна, просторова</i>
--	--	--	--	---

Крім цього, він робить кроки у напрямку створення власної єпархіальної семінарії.

Важливим моментом стала адміністративна діяльність владики, зокрема введення обліку духовенства та парафій (створення Шематизму), метрики кліру єпархії.

III. Громадсько-культурна діяльність першого станіславівського ієрарха

Займаючись громадсько-культурною діяльністю ще до отримання сану єпископа, він продовжує її здійснювати у новому статусі.

Робота з історичним джерелом.

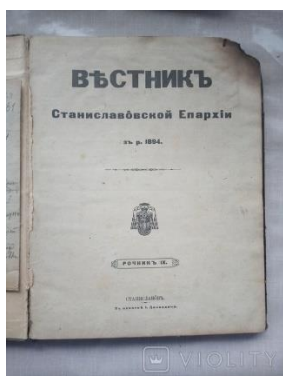
Скануйте QR-код і ознайомтесь з історичним джерелом.

Знайдіть у розділі «Новинки» повідомлення, яке стосується культурної діяльності Ю. Пелеша і дайте відповіді на питання:

1. Як називалася організація, яку підтримав єпископ?(Петрашук)/логічна, інформаційна
2. Яка сума пожертви була складена? (Дячук)/логічна, інформаційна

Зокрема він активно займається просвітницько-видавничою справою. Видає «Богословський альманах» та «Вісник Станіславівської єпархії».

Надає пожертви на українські громадські об'єднання. Має на меті заснування освітніх закладів у Станіславі.

Окремо варто згадати за його суспільну активність в спектрі вірилізму – участі в засіданнях Галицького сейму на основі займаної церковної посади.

Яку роль відіграло греко-католицьке духовенство в підтримці української культури у Східній Галичині на протязі ХІХ ст.? (Дмитерчук)

				<i>Інформаційна, логічна</i>
5 хв.	V. Етап систематизації та узагальнення		Метод «Одна хвилина» - Учитель звертається до одного з учнів, називає поняття (це зазвичай термін, ключове слово, питання урок у тощо) і пропонує протягом 1 хвилини (він стежить за часом) висловитися на цю тему. Ключові слова та терміни: булла, єпископ, шематизм, парафія, вірилізм. Гра «Find the words!» – учень повинен з філворду знайти відомі йому слова, які стосуються даної теми: https://learningapps.org/display?v=pw4vxvqw225	
4 хв.	VI. Етап підведення підсумків	1. Заснування Станіславівської єпархії було важливим кроком у розвитку ГКЦ у останній третині XIX ст. Обрання Юліана Пелеша – видатного		

		українського церковного, громадського, наукового та культурного діяча відіграло неабияку роль через його попередньо набутий досвід/<i>інформаційна</i> 2. Єпископ доклав великих зусиль для розбудови новоствореної єпархії, заклавши адміністративні, регулятивні та видавничі засади церковної структури/<i>інформаційна</i> 3. Здійснення численних візитацій у різні куточки єпархії мали важливе значення для побудови зв'язку між владикою та численною паствою. Варто згадати за пастирські листи до них/<i>інформаційна</i> 4. Громадсько-культурна діяльність владики була спрямована на підтримку української освіти та культури.		
--	--	---	--	--

		Розвиток видавничої справи у єпархії створювало важливу ланку у створенні міцної комунікації між вищою церковною владою з одного боку та духовенством і вірянами з іншого боку/ <i>інформаційна</i>		
2 хв.	VII. Домашнє завдання		1. Обов'язкове домашнє завдання: - Опрацювати інформацію, отриману з роздаткового матеріалу. - Виділити моменти, які на вашу думку потребують додаткового обговорення. 2. Варіативне домашнє завдання: А) Створення міні-проекту на тему постаті Ю. Пелеша та його діяльності у форматі (презентації, брошури, газети). Б) Укладання інтелектуальної карти, що стосується заходів Ю. Пелеша щодо розбудови єпархії. В) Створення коміксу на дану тему. Г) Здійснити популяризацію постаті Ю. Пелеша у форматі допису у соціальних	

			мережах (Facebook, Instagram), присвяченого річниці його висвяти у єпископа.	
--	--	--	--	--